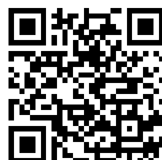

ZVONIMIR

KRALJ HRVATSKI DALMATINSKI

POVIESTNA DRAMA U PET ČINA.

POVODOM

OSAMSTOGODIŠNJICE KRUNITBE HRV. KRALJA ZVONIMIRA

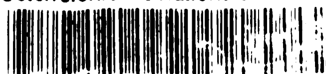
NA DAN 9. LISTOPADA 1876.

PISAO

FRANJO MARKOVIĆ.

ZAGREB 1877.

NAKLADOM SVEUČILIŠTNE KNJIŽARE ALBRECHTA I FIEDLERA.

ZVONIMIR

KRALJ HRVATSKI DALMATINSKI

POVIESTNA DRAMA U PET ČINA.

POVODOM

OSAMSTOGODIŠNJICE KRUNITBE HRV. KRALJA ZVONIMIRA

NA DAN 9. LISTOPADA 1876.

PISAO

FRANJO MARKOVIĆ.

ZAGREB 1877.

NAKLADOM SVEUČILIŠTNE KNJIŽARE ALBRECHTA I FIEDLERA.

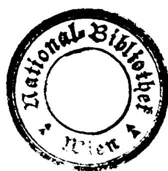
Tiskom dra. Lj. Gaja. [Podružnica C. Albrechta.)

OSOBE.

Zvonimir, kralj hrvatski.
Liepa, kraljica.
Radovan, kraljević.
Jelena, kraljica udova Petra Kresimira.
Petar Svačić, ban.
Neda, banova kći.
Lovrinac, nadbiskup spljetski,
Gebison, kardinal, poruk papin.
Jakub, pomorski vojvoda hrvatski.
Vučina, župan primorski.
Strezinja, župan rabski.
Desimir.
Vladislav, kralj ugarski.
Koloman, njegov sin.
Salomon, prognani kralj ugarski.
Tolen, dvoranin Zvonimirov.
Mladi plemić hrvatski. (Ima ga prikazivati isti glumac, koji i Radovana.)
Starac seljanin.
Žena seljanka.

Kraljevski dvorani i dvoranke. Župani. Narod. Oružnici i sluge kraljeve. Crkvenjaci.

Čin biva g. 1086. u kraljevskom dvoru i blizu njega u solinskom kraju.

National Bibliothek
Wien

ČIN I.

(Kraljevska dvorana. Od straga na sredini velik ulaz, na desno sprieda prozor, stol i stolice, izza njih počivalo, na lievo vrata, stol i stolice.)

1. prizor.

(Liepa, Jelena, Tolen).

(Tolen sjedi uz lievi stol, na razastrtom velikom pergamenu čas bilježi, čas motri naporno; desno sjede uz stol Jelena i Liepa, kojoj je, kad se zavjesa diže, glava sklonjena na grudi Jelene, milujuće ju.)

Jelena.

Utješi se; doći će ti Radovan, — s lovorikom na čelu.

Liepa.

(Dižuć glavu.) Hoće, hoće. Tvojoj utjesi vjerujem. Da sam tebe sad upoznala posve, da su se naša srca našla sasvim, to mi jamči, da će mi se dragi sin tu skoro naći. Ah ta slava i vlast mužka koliko nam jadnicam zadaje tuge! Dobra — majko moja! Odsad, — uviek bila si mi majka!

Jelena.

Ljubljasmo se uviek, a neznasmo za to. Tako žene, koje su stvorene da se ljube, dugo razstavlja sumnja, što ju radjaju državne osnove muževâ. Tko nije mislio u Hrvatskoj, kad tebe mladu ženu amo dovedè Zvonimir —, da te kra-

ljevski tvoj rod namjenjuje nam za sredstvo tudjinsko. Oprosti, i ja sumnjah. A nesumnjaše li ti na nas domaće, da ćemo kivni biti na tebe i na Zvonimira, supruga tudjinke? Ali ja te brzo poznah. Ti si prava ženska duša; uza Zvonimira si prionula ljubećim srcem, zato i uz nas, uz hrvatsku zemlju. Ako si zato izgubila Vladislava, ako ti je njegvo srdce sada tudje: mi smo tvoji. — Ali tišje, onaj tamo sjedi.

Liepa.

Tolen? A, siromak smušeni. — Al ne, ne, brat moj Vladislav nesrdi se na me, što sam — Hrvatica. Zar nije Zvonimiru i meni za ljubav i on dao Radovanu četa, ugarskih, proti vojvodi Bertholdu, tastu svome? Vidiš, mi mu više vriedimo od otca žene njegove.

Jelena.

I papi za volju bit će to učinio. Ta Grgur je njemu kralja Stjepana i Mirka uzvisio svetcî; on ga je potvrdio za kralja, uzprkos prijašnjemu kralju Salomonu. — Ah, tko bi znao, kud će ti ljudi, preotimljuć si krune, narode, vjerenice, vrebajuć jedan drugomu na djecu, i na . . . oči, sve radi nasljedstva, radi vlasti veće! Što li već nisam doživjela u starosti svojoj, odkad me je moj Kresimir ostavio. — Ne sâma, hvala bogu; ali vidjela i čula. Nu što se opet uzrujavaš? Nemoj!

Liepa.

Stisnulo me opet oko srca, kako onda, kad sam u boj odpravljala Radovana. Bilo mi je, kao da ga više vidjet neću.

Tolen.

(Tiho sám sobom.) Toga ću prekrižat, neću ga.

Liepa.

I nema ga jošte! Već je najavio prije dvie nedjelje dana, da je dvie pobjede održao, i da se vraća. — Koje lice Spartanke majke nosit imam? Ide njetko. Oj da je on! (ide u susret k ulazu velikomu; Zvonimir dolazi veselo.)

2. prizor.

(Prijašnji i Zvonimir.)

Liepa.

(Sjetno.) Ti si!

Zvonimir.

I on će doći. Predteče još nema; ali —

Liepa.

Koliko ga čekam! Daj mi sina!

Zvonimir.

U božjih je rukuh. On će ti ga vratit. Uzdaj se!

Liepa.

Sjedi do mene; odlane mi. Nezamjeri slaboći materinskoj. Što li materino srce neproćuti za deset dana i noći očikanja! Zašto sam ga pustila od sebe! Tako mlad, diete još, morao je u boj.

Zvonimir.

Tko da bude junak, ako neće mladić bit junakom, mladić u zanosu veljem? Pobjednik je. Vesela mu majka. Nu

— da vidim (polazeć k Tolenu) kako njegove te (smiešeć se) osnove svetčane. (Stavši kod Tolena gleda pergamenu njegvu. Tolen ustao tupim izrazom.) Nuto, nuto. Vidiš. Bit će još od nas nješto. (Uprv oko na pergamenu, strogo pogleda Tolena.) Šta! (nasmjehne se) A! tako. Vidiš još glavice. — To će biti slava! (vraća se na desno).

Jelena.

Dvostruka, krasna. Otac krunjenik sa sinom pobjednikom.

Zvonimir.

(Tolenu.) A dà! Izadji. Vidjeh, gospodski se primiču zvanici. Liepo dočekaj, čuješ, liepo. (Tolen izadje na veliki ulaz.) Osviesti se, ženo, — kraljice!

Jelena.

Takovim li ćeš licem dočekati goste! Nerazblažuje li te sutrašnja slava? Desetgodišnjica krunitbe Zvonimirove! Sav narod hrvatski će se sgrnuti oko tebe; ti ćeš gledati zahvalnost njegovu. Sva gospoda hrvatska —

Zvonimir.

I! Da te iznenadim, krio sam ti do sad. Vladislav i Koloman će doći. (Liepa se ustane uznemirena. Jelena ju čudom gleda.) Sad će valjda doći. Mislim, da sam njihovu pratnju baš sad sgledao s daleka. Radovan će doći danas, mora. Uzdaj se.

Liepa.

(Nevjerovno.) Da će doći znam, al da bi došo danas!

Jelena.

(Mireć Liepu.) Slutnje! — tlapnje.

Zvonimir.

(Blago.) Kao da si mi opet spočitnula, što sam ga na vojnu slao? (krepko.) Dorasao je do sablje i do kopja bojna. Kraljević je! — hrvatski! Veliko ga očekuje doba. Za rana hoće biti rodu glas i dika roditelju. Neka ga mlada upozna hrvatski narod, i — ugarski. Sukobu se neugnusmo. Već pol vieka takma stoji, hoćemo li mi ili oni. Nek se vidi, tko je bolji junak i vredniji čovjek. Pak — Grguru papi sin moj nek već sada odmjenjuje dare. Vojujuć proti koruškom vojvodi, vojuje proti tudjinskome bezbožnom ugnjetaču srodnoga nam plemena, vojuje proti Hinkovim krivoslobodnjakom, vojuje za bratinstvo i za pravo i za Boga, vojuje vodja dvama narodima, svomu i ugarskomu, kojima će obima, ako Bog da, on jednom i inače vodja biti.

Jelena.

Da Bog da!

Liepa.

Da ga majka još ugledam takova! — Ali težko majci, kad se do dva svieta sudare, a njezino srce je na sriedi, a na njezina sina glavi stoji pobjeda ili — propast.

Zvonimir.

Inače nije. Taj ili Damoklov je mač nad glavom svakoga vladara. Ali on nesmie pasti na glavu, koja se odluči za pravdu i čovječnost proti krivdi i poganstvu. Odlučili smo se. Borimo se. Uzdajmo se. Milijuni bore i trape se za

nas; činimo i mi za njih tako, budmo i mi hrabreni, postojani, i, kad treba, mukotrpni. Utjeha, što ju daje svjetla nauka ljubavi, koje zatočnica jesi sa mnom, negasla ti! Budi kraljica, budi moja žena.

3. prizor.

(Prijašnji, Vladislav i Koloman.)

(Tolen uvodeći Vladislava i Kolomana, Zvonimir idje im hitro u susret).

Zvonimir.

Zdravo Vladislave! (poljube se) Kolomane, dobro nam došao. (rukuje se s njim.)

Vladislav.

(Pohrliv k Liepi, koja se ustaje) Sestro moja! (poljube se).

Koloman.

(Liepi.) Klanjam ti se, kraljice ujno.

Jelena.

(Stojeć odaleko od njih, okrenula se licem, tiho.) Šepav, razrok, grbav, mucav! (ogledav se na Kolomana i opet okrenuv s grozom prekrsti se.)

Zvonimir.

Kraljice Jeleno, klanja ti se evo moj dragi svak kralj ugarski Vladislav i — moj — i kraljević ugarski Koloman.

(Posjedaju, na sriedi Jelena, s lieva joj Liepa, s desna Vladislav, do Liepe Koloman; Zvonimir mahnu Tolenu, koj u zadku staja, te mu na njegovu stolu po pergamenu kaže, i govori s njim tiho).

Vladislav.

(Jeleni.) Gospodjo kraljice, veseli me, da Vas opet vidim poslie mnogo lieta, u tako dobrom zdravlju. Sretan sam, što Vam smiem reći, da je i moj sin, sad odrasao, tako čestit te je poučen o velikih vladarskih činih slavnoga vam muža Kresimira, komu je štovatelj velik.

Koloman.

Nastojat ću — —

Jelena.

Hvala, za blago spominjanje.

Vladislav.

Ja Vam hvalit imam, da ste tako blaga mojoj sestri — kao majka druga, kako često čujem. Čestitam ti, Liepo! Bolju ti| si odabrala sreću — u Hrvatskoj; mi na domu — o! — dosta nemira, bune. Čestitam ti i na slavnom već sinu junaku Radovanu. To je radost za kraljicu majku.

Koloman.

Ponosim se takovim rodom.

Liepa.

Dakle ste čuli za pobjede njegove? Ali ta slava i vas ide, vašu vojsku. — Čekamo ga željno; da bi se vratio danas.

Zvonimir.

(Sjednuv se do Vladislava.) Hvala ti na častnom pohodu; nisam se ni nadao, da ćeš mi se odazvati.

Vladislav.

Kako bih mogao tebi odoljeti? Ti vladaš menom, kao da si mi žena. Pače još i više: moja žena — — sirota! Proti njezinu otcu morao sam s tobom u boj, i sad evo dolazim k tebi slavit poraz njegov, poraz moga tasta Bertholda. Ljuti Zvonimire! Rad tebe se ratim u svojoj kući.

Zvonimir.

(Šalom.) Još nije ratu kraj; morda ću ja plaćati mir. Znaš, kako stoji u taktici cara Leona! Stara vaša taktika!

Koloman.

(Srdito.) Taj oholi Grk nas nepravo biedi. Da smo sbilja takovi lukavci, bio bi već sviet naš. (Okrene govorit Liepi.) Divna je to zemlja, ta vaša Hrvatska! (Liepa mu tiho odvraća.)

Vladislav.

(Zvonimiru.) Sbilja, u tvrd škripac si me djeo. Ovamo svak, ovamo tast —

Jelena.

Uz Henrikovce nemože pristati kralj nasljednik svetoga Stjepana, i svetoga Mirka, u buduće (šaljivo) možebiti sâm sveti —

Vladislav.

(Ustajući.) Hvala, hvala! Moja dva sveta Stjepan i Mirko već me dosta muke stoje (sa Zvonimirom, koji je takodjer ustao, stane izza Jelene, te po tiho govore.)

Koloman.

(Liepi.) Svud vidjesmo, kako ljubi kraljicu i kralja svoga narod; po svih putih vrve polaznici na slavu; svud se ore pjesme. — (Liepa mu odvraća tiho.)

Zvonimir.

(Vladislavu.) Istina je; ali njemački cari već su više put pokušali, — pak će kušati i dalje, — da si podlože Ugarsku. To je tvoj škripac. A Koruška i njihov dio Istre, to su im prednje straže.

Vladislav.

Zato sam i pristao, i proti svomu srcu, uz vojnu tvoju. Država je prvo, a rod istom drugo. (Vladislav tiho govori s Jelenom i Zvonimirom.)

Liepa.

Liepo je, krasno je. A bit ćeš opazio imućtvo, bogate odjeće, razkoš. Sve to je samotvor Hrvaticâ.

Koloman.

Dobroćudni ljudi! Tu se lahko vlada (govori dalje po tiho s Liepom i Jelenom.)

Zvonimir.

(Vladislavu šaljivo.) A, neidem ja zato u Canossu.

Jelena.

(Kolomanu.) Zar ne? Nema divote nad našim morem.

Koloman.

More, more! da ga i mi imamo! Naše puste bare. (Nastavlja tiho s Jelenom i Liepom.)

Zvonimir.

(Vladislavu, stupivši oba malo nazad.) A nezna se sad za nj, gdje je?

Vladislav.

Pripoviedaju mi, da je sulud; da kao hodočastnik bludi po svietu, i da kaže uviek: ja sam mudri kralj Salomon, mudri Salomon. (Podje sa Zvonimirom k Jeleni nastavljat s njom i Liepom na tiho govor.)

Koloman.

(Ustavši.) Da vidim malo. (Podje k Tolenu i gleda njegov posao, pak zametne tiho govor s njim.)

Jelena.

(Vladislavu.) Još poganske urote i bune?

Vladislav.

Prije trideset godina strašno su se bili podigli, strašno su poraženi, ali još strašnije priete iz potaje novim udarom. Nego moj Koloman ih pozna i pazi.

Jelena.

To je vaša stara, ljuta rana. To više valja, kralju, stajati vam odlučno uz otca velikoga papu.

(Iz vana se čuje krepak zahtjev: „ja hoću kralju! — pak drugi „stani“. Vani štropot. Zatečeni ustaju i slušaju kralji i kraljice.)

Koloman.

(Tolenu.) A! Po čem bi vi poznali svoga brata! On je u mojoj službi.

Tolen.

(Prije tupa sad krepka izraza u licu, tiho.) Po ovom. Mi smo složni. (Koloman se malo trgne.) Moja je glava jabuka u vašoj ruci. (Vani se čuje: nesmieš dalje!) Ja sam Magjar, vjeran zavjeri svojoj. (Koloman ga oštro motri.)

Zvonimir.

(Zamišljen, poluglasno.) Siromak Salomon, mudri Salomon! — (Iz vana se čuje: „Kralj pred kralja ide sam Ja sam kralj mudri Salomon“.)

Vladislav.

Za Boga! Mi o vuku, a vuk izza brda.

Koloman.

(Tolenu.) Ti si luda.

Tolen.

(Tiho Kolomanu.) Aj. Znam. Ako je Aba izveo, onaj je već mrtav. (Koloman ga zatečen gleda; svih ostalih pozor upravljen je prema velikomu ulazu.)

4. prizor.

(Prijašnji i Salomon.)

Salomon.

(U hodočastničkoj odjeći, dostojanstveno stupa na veliki ulaz. Zvonimiru pružajuć ruku.) Zvonimire, neboj se te ruke. Kraljevska je, a neokaljana krvju. Ja sam Salomon, mudri Salomon. Od sina ti nosim glase. (Ugleda Kolomana i Vladislava) Ha! (Kroči napred, dižuć prst.) Ti su tu, moji zlotvori!

Koloman.

Kakva je to luda?

Salomon.

Pravo kaže Kenjveš Kalman. Luda sam; triput krunjen, a sad prosjak. (Liepi uzrujanoj.) Sirota majka! Oprosti, kraljice, da takova prosjačkoga ruha u tvojem družtvu sjajnom tražim mjesta. Nema više krune na ovoj glavi, koju si vidjela vjenčat u Pečuhu od Gejse, onda djevojka plaha, vjerenica bana Zvonimira, a ja kralj; sad ti kraljica, a ja protuha, potucalo od nemila do nedraga. Ovaj, (kazuć na Vladislava) buntovnik proti meni kralju svomu, ov me s priestolja baci na — smetište tako jako, da me sve kosti bole.

Koloman.

(Potiho Zvonimiru.) Štiti čast tvojih gosta. Što bi mislio. sviet čujući ludu ovdje! Daj ga uklonit, u tamnicu s njim.

Salomon.

(Kolomanu.) Neskrvni hrvatskoga doma. On je gostoljuban, on je kao crkva. Crkva je asylum i ubojici — u vašoj Magjarskoj. (Zvonimiru.) Ubojice moje tu su u asylu; daj i meni, kralju, mirno odpočinuti, meni od njih ubijenomu, otjeranomu, progonjenomu, prije triput krunjenomu kralju ugarskomu. (Sjedne do Liepe.)

Liepa.

Hodočastniče, veliš, da od sina nam znadeš viesti —

Salomon.

Čekaj — kako da ih kažem? Pod Triglavom ga vidjeh Petar Svačić i Desimir su s njim, i puno mrtvih oko njih;

polagano putuju — a ja kao nesreća brzo idem. Zar nisu već tu? Ti neznaš ništa! Ah, da si ti ko moja žena Judita, kojoj se prognan utekoh, a ona me odtjerala, veleć da me nepozna — da si ti takva, odmah bih ti kazao, — ali — ti si, vidim, dobra, ti nisi Judita, nisi Judin cjelov dala u Pečuhu Zvonimiru, kad si se vjenčala. — Metni si triplex aes circa pectus, a (Vladislavu i Kolomanu) sadjom si ogarite lica, — ali netreba, i onako ih neprobija stid.

Vladislav.

(Zvonimiru.) Na takovu slavu nismo došli amo. Poštedi nas takovim družtvom.

(Zvonimir daje Tolenu znak, da Salomona izvede.)

Salomon.

Tolene! Tolene! nediraj posvećene glave! (Zvonimiru.) Prosti. Bio sam za čas opet Alom, bit ću, što jesam bićem, mudri Salomon. Samo časak — da me upoznaju. (Dižuć desnicu, Vladislavu.) Poznaš ovu brazgotinu od rane, kad si strgah lance u Višegradu? Znaš, što ti rekoh, kad se otvaraše lies Stjepanov? Mi sami stajasmo nada njim, daleko svi drugi, i ugledasmo prazan lies, i ja ti šapnuh: metnite mene unutar, ja sam i Stjepan. Sjećaš se: kad u Pečuhu Gejsa brat tvoj mene krunijaše, ti klečà podno mene, i zapjevaše pojci (pjeva) „Budi gospodar braći, i djeca majke tvoje imaju ti padati pred noge“, a ti se nasmješi, a naši pogledi se sukobiše, i ti se porumeni. Jesam li kralj Salomon?

Vladislav.

(Poluglasno.) Tužna vidjenja! — Zvonimire, stid me je, što vidiš. Štedi jadnika, umiri ga negdje, skrij ga, časti ga, samo da neizlazi pred ljude, nesramoti kraljevinu našu.

Koloman.

Spravite ga, spravite, da ga sunce nevidi.

Salomon.

Dečko! Drži se poslovice naše: mnogo gledaj, mnogo slušaj, a govori malo. Drži se toga, bit ćeš sretniji no što sam ja, koji sam govorio mnogo; pusti mi bar tu povlast nesreće moje. Smirite se, sami smo medj sobom. Na ulici šutim, nebojte se; na ulici sam mudri prosjak Salomon. Dva tri časa dajte, da razgovaram s vami, to je sve, što molim. Prosta vam bila kruna, kraljevina, milijuni podanika; dajte meni samo, da govorim. Već podugo razgovaram samo s vuci u šumi — po tuljenju im kobim, što ću jesti — i s bogom u srcu svom. (Koloman srdit hoće da odlazi.) Ostaj! Ja sam Atila, Alom, Arpad, Toxis, Gejsa, Stjepan, Andrija, Salomon — m u d r i Salomon. Mudri Salomon ja sam bio najprije. I selim se iz tiela u tielo. Moja je duša u Atili bila; ona je bila u Alomu, koji je vas Magjare doveo amo, bila je u Arpadu — 200 godina vladala je vami; sad putuje u svetu zemlju, hodočastnica, protuha — s trojom trnovom krunom — griešnica velika. Piši, Kenjveškalmane, u knjižicu, što ti ja kažem. Dvie sto godina naše poviesti — to sam ja; od mene se uči, to će ti biti knjižica mudrog Salomona. Ti rado čitaš, učiš, ti se neigraš, Kenjveškalmane! — Kad sam sjedio u tamnici u Višegradu, ja pravi kralj, a ti, Vladislave, sjedio na mom priestolju, te čuh i vidjeh kroz rešetke, da k

tebi Magjari hrle na dviestogodišnjicu dolazka našega, i zaprosih, da pustite i mene k slavi, i nepustiste me: tad me nadahnu bog, svjetla bì' duša moja, vidjeh da je to mudrog Salomona duša, i vidjeh, kud je putovala — u Atilu — u Aloma, i kad poznah, da je moja duša dovela Magjare amo a vi ju nepuštate k slavi: trgoh ruke i razkinuh lànce! I onda nas je papa pomirio nad grobom Stjepanovim. I htio sam opet krunu, ali mi je nisi dao. Vojsku sam digao na te; ti si pobiedio. S viernimi bježah pokraj šume i rekoh im stati, da idem na vrutak: i neizadjoh više iz šume. Odtad sam opet mudri Salomon; vratit ću se u svetu zemlju, oprati se u vodah Jordanovih i čist leći u svoj stari grob, i umriet — za uviek. Liepo sam živio! dosta mi je, grustno mi je! — — — (Zvonimiru). Od tvoga sina imam ti glase dati. Što mi je rekao? Ovako je ležao, prignuh uho k njemu i rekao je tiho, tiho (umirućim glasom) „kaži otcu“ —. Ali tu su i drugi, i majka. Ah kako da njoj kažem! (Liepu, sasvim porušenu, izvede Jelena na vrata lievo). Eto, zašto si uzeo kraljevnu ugarsku? (Vladislavu) Ti si mu dao sestru, da se možeš pačat amo, a (Zvonimiru) ti si uzeo Arpadku, da ti sin ima nasljedstvo i tamo. Kraljomori amo i tamo: pak se je lahko nadat povećanoj državi za svoju porodicu. Koji će vas koga najašiti? koji će hodočastnik biti, kako sam ja sad? Za uzdarje, gostoljubni Zvonimire, kažem ti nješto. Čitaj taktiku Leona: to ti je mudrost! „Oni najpomnije kriju namjere svoje. Iz daleka biju — iz zasjede — strielom“. I još ti kažem. Čuo sam zavjernike. Mnogo ih je. Ti si za papu, oni za starog svoga magjarskoga boga. Geslo im je; „mi smo složni, moja je glava jabuka u vašoj ruci; ja sam Magjar“ — — neznam dalje. Tih se čuvaj. Oni mnogo gledaju, mnogo slušaju, a malo govore. Gledaj

uviek oko sebe! — — Sin mi je tvoj rekao — krv mu je tekla iz prsiju — : „kaži otcu, da ću još živ doći, da mu kažem — —" (ustavši). Kazat će ti (pokazuje na Kolomana i Vladislava): hi nigri sunt, hos tu, Zvonimire, caveto!

Vladislav.

Bjesomučnik! što bulazni!

Zvonimir.

Jadnik ludi, kako muči sebe i druge!

Salomon.

(Zvonimiru.) Nevjerovni Toma metnut će prst u ranu njegovu, i čuti će — — sve dobro ob ovih. Prostite mi, težka mi je glava; miešaju se misli. Daj mi vode Lethine, da mi se izbriše pamet. Daj mi čašu Lethe! — Pustite me smirom; što ćete više, nego da sam lud prosjak? Što ćete mi još učiniti? Ja sam — — pusti me — a ja puštam vas, i praštam sve, sve, sve — i neću iz groba ustajati, da vam dodjem Atila, bič božji. Prosta vam bila kruna — meni čašu Lethe, čašu Lethe, čašu Lethe! (izlazi na velik ulaz.)

5. prizor.

(Prijašnji osim Salomona.)

Zvonimir.

Zalostna prizora! žalostna kobnika! (Tolenu) Podji, pratnju mu dajte — neka ga paze kao zjenicu oka —, ili, ako hoće, nek se tu udomi. Idi! Idi! (Tolen odlazi.)

Koloman.

Biesa! Taj će tud lutati i govoriti, svjetine puni su svi puti; to je za nas, kralju, tvoje goste, nemilo, nemilo!

Vladislav.

Jadnik, nek se kaže prognanim kraljem, tko će mu vjerovati? Ali spasiti ga ja nemogu, nemogu! Rotio se stoput proti meni, ja za njega neznam više; ja sam ga štedio i milovao dugo. Ja ga neću voditi po šumah, neću s njim tuliti na vuke.

Zvonimir.

Kako govoraše o Radovanu, skoro vjerojatno glasi. — Da je ranjen? da je mrtav? Kako bi to moglo biti? Da ja ne bih čuo glase! Vi, vi, nečuste ništa? (ulaze Gebison i Lovrinac.) Otče Gebisone! otče Lovrinče! Da ste mi dobrokobni gosti!

Gebison.

Od nemira sav drhćem. Činilo mi se, da vidim kralja Salomona — kao prosjaka, ludjaka. Sviet pred dvorom oko njega se slieće —

Zvonimir.

Nije ništa. Suludi hodočastnik, mudri Salomon. Sviet ga ovud pozna.

Gebison.

(Umiren.) Od otca ti pape blagoslov! (zagrli ga Zvonimir, pak Lovrincu ruku pruža.)

Zvonimir.

Kralju Vladislave, kraljeviću Kolomane, Gebison kardinal, krunitelj moj, počastio me osobito i došao mi na sutrašnju

slavu. (Gebisonu i Lovrincu stišćuć ruke.) Hvala, hvala vam. — Nadbiskupa moga spljetskog, Lovrinca, mog duhovnog otca, poznaš, kralju, već od prije, — i ti Kolomane? Dobro, odsada. — (Lovrincu i Gebisonu.) Na čudnu ste mi došli slavu. O sinu čujem glase kojekakve — još se nadam, da su lažni.

Gebison.

Što je?

Lovrinac.

Za Boga! S glavice nad Solinom jašući vidismo s druge strane četu primičuć se k dvoru; kao da je naša vojska; i povorka puka s njom; a neobično tiho, bez pjesme. — — Pošalji — (Iz vana daleko se čuje žamor, trka, glasi — jao! jao!)

Tolen.

(Udje na veliki ulaz žurno, tiho Zvonimiru). Kralju! molim — oprosti — kraljević je tu — — da ga nevidi odmah kraljica — da nebude nesreće. —

Liepa.

(Izadje s lieva, Jelena ju podržaje). Moj sin je tu. Srce mi ga sluti, — da je doma. Gdje je? Dajte mi ga! Sina mi dajte! (Gebisonu i Lovrincu na pozdrav.) Utješnici božji, je l' vas trebam? (Jedan oružnik i Desimir stupe na veliki ulaz).

Zvonimir.

Sokolovi moji! il' gavranovi moji? — — Radovane!

Desimir.

(Ganuto.) Kraljević je ranjen. Vode ga. — (Radovana uvode podupiruć ga s desna ban Petar Svačić, s lieva oružnik, prihvaća Zvonimir i Desimir; Radovanu na prsiju zavez.)

Liepa.

Diete moje! jao! (klecajuć stupa napried, podupiru ju Jelena i Gebison.)

Radovan.

Živ sam, otče. Neboj se, otče. Oživjeh, stupiv u dom ovaj dragi. Dome moj! (ugledav Kolomana.) O! (napne se, kao da će skočit, oči ustriemi na Kolomana.) O! — zraka! zraka! Tu je puno ljudi. Odlazite, izlazite! svi! Samo otac, samo otac! (Liepu izvode na lievo, za njom svi odu — samo ostaje Petar, koji sa Zvonimirom na počivalo Radovana smjesti.)

6. prizor.

(Pod konac prizora zanoćava.)

Radovan.

(Zvonimiru.) Osveti me! (sklopi oči).

Zvonimir.

(Podupiruć mu glavu, tiho Petru). Gebisona zovi. Liečnik je. (Petar ode.) Radovane! — Nade moje, nade! U toj maloj rani tonete, ginete, ko u neizmjernom moru. Hoću li vas uhvatit iz bezdna crnog? — Radovane! (Gebison dodje; prisluhne srcu Radovanovu, drži mu ruku, odvrne zavoj na prsima pak opet privije.)

Gebison.

(Tiho Zvonimiru.) Bog pomogao otcu i majci, i djetetu. Ovomu čovjek nepomože. Još malo samo časova. Ah! (Klekne, učini znak krsta na čelo, usta i prsi Radovanu, položi mu tad ruke na glavu.)

Zvonimir.

Ostavljaš nas, sinko? (Gebison odlazi na vrata lievo.)

Radovan.

(Otvoriv oči.) Ti si, otče! Hvala Bogu, da sam tu. Laglje mi je sad. Kazat ću ti. Više se za te borit neću — ali moje rieči nek ti budu štit prot svakoj strieli.

Zvonimir.

Počini; negovori. Morda može ban za tebe?

Radovan.

Nješto, ne sve. Stoput mi je duša lebdila na ustnah — ja ju stisnuh, da ti živ dodjem, i kažem. — (Petru) Govori, dragi bane, što ti znaš, onda ću ja.

Petar Svačić.

Ah! — Da smo dvaput porazili Bertholda, javili smo, kralju. Ali nismo — jer neznasmo još tada — da u drugoj pobjedi više Triglava zarobismo Bertholda. On moljaše, da ga kraljević uruči Abi, vojskovodji magjarskomu, te ga taj vodi k zetu, kralju Vladislavu. Mi stojasmo lievo, k zapadu, Magjari k iztoku. Aba kaza, da iztočno predstraže nadaleko nigdje neprijatelja nevide; meni moje oglasiše, da sa jugozapada kaže se jaka vojska; mišljah: Vecelinovi Istrani. Nakanih

udariti. Vojske se razdieliše u zoru; ja s hrvatskom okrenuh na zapad; magjarska na iztok put Ugarske. S ovom, — nesrećo naša! — podje kraljević; nagovorili ga Aba i Berthold, tobož da tud nema pogibelji. Kraljević pošao, hoteć biti na počast pratilac zarobljeniku vojvodi rodjaku. Tu ga ujede guja! bijaše bez nas, samo malo hrvatskih plemića s njim. U zoru smo se bili razstavili; o podne dojaši Desimir, zvat me u pomoć kraljeviću. Pojurismo; kasno! Stigosmo prekasno na bojište tužno. Magjarska vojska polom sasječena — kraljević zarobljen — nema Abe, nema Bertholda. Udarismo, da izbavimo kraljevića. Niemca bijaše prevelika sila. Ipak provalismo do kraljevića — jao! ranjena ga izbavismo. Uzmače neprijatelj ovaj. Mi preko Triglava; Vecelinove, koji natisnuše sad, odbijasmo braneći njega. Sve nas manje biva. Junaci naši izgiboše do dvie trećine. Ali spasismo kraljevića — ah! kako! To sam ja vidio. Ostalo sam čuo od njega. Većput misleć da je kraj — kazivaše mi, ali kao bez sebe; neznam, da li sam razumio. Ja ću kazivati, on će izpraviti. U jutro na ugarsku vojsku, kojoj ide na čelu, s Bertholdom i Abom, kao u zabavi on, udari iz zasjede silna vojska njemačka s iztoka baš, i s juga. Aba sokoli kraljevića: pokazao si Hrvatom, pokaži Magjarom, kakov si junak.

Radovan.

Tako, jest.

Petar Svačić.

I udari kraljević prvi, s njim Aba — prežestoko — pozaostade za njim vojska, samo Hrvati s njim. Niemac presilan, rane kraljevića; on pade. Padoše oko njega braneći ga Hrvati plemići, padoše prvi Magjari — ugrabi ga Niemac, zadav

mu treću ranu; on se onesviesti. Kamo Aba? Kamo Berthold? kraljević boreć se, nezapazi. Osviestiv se, nadje se u sjeni ležeć, slab, nemože otvoriti očiju, nemože se maći, ali se osjeća živ, i čuje — —

Radovan.

Čuo sam, kao kroza san, poznate glase. Bilo mi je, kao da se trgoh iz dna mora na površinu — zazvonilo mi ušima i tad čujah — dobro. Nada mnom govori Berthold i — Aba. Berthold veli: „Ako Vladislav sazna, bit će zlo!“ Na to Aba: „„Naš Koloman će me branit od kralja, ako bude što. Hrvati su svi pali. Moje, koji su ostali, dobit ću ja, ako bude što. Ovaj Ikar je propao, stari Daedalus...““ Na to se nasmija Berthold i veli: „Težko mu je krilo privezao, Abu.“ „„Nije stari nego Koloman, reče Aba; Finis Radovano.““ — Sjekoh snagom, da se dignem. Ni maći nemogu. Grozno! Živ, a u grobu; izdajice nada mnom kliču, a ja živ ih čujem, živim — i nemogu se maći. Raztisnem oči, vidim: Aba je, Berthold je! Aba me sgleda — prestraši se kao smrt. Dalje neznam — dok nevidjeh banovo lice nad sobom. Bane! hvala ti!

Zvonimir.

Bane, bane! jel' to san ili java? Jadno diete morda snatri?

Petar Svačić.

Sve je tako kazivao i meni. Više put.

Zvonimir.

O nevjero kleta!

Radovan.

(Hoće ustati.) Otče! daj mi snage! zraka! oživi me dahom svojim, da se osvetim.

Zvonimir.

Ti živiš, ti ćeš živjet. Gebison je reko, on je vidio ranu. Miruj, nežesti se; misli na dobro, na mene, na majku.'

Radovan.

Majko! — gdje je? jel' ona zna? Ah što će ona kazati! — Sad se sjećam, bila je tu — ja sam ju odtjerao, andjela svoga, ali sam vidio djavola onog! Bane, majku —

Liepa.

(Ulazi s lieva, vodi ju Gebison.) Ah!

Gebison.

(Tiho.) Držite se, nevećajte mu boli (Liepa se sabire, priklekne Radovanu.)

Radovan.

Majko! Ti zdravljice moje! Tako mi je lahko, majko.

Liepa.

Sinko, jel' da je laglje? To će proći. Majka će te ozdraviti.

Radovan.

Hoćeš, hoćeš. Nije finis Radovano, nego ustati će junak Radovane! (na vratih lievih ukaže se Vladislav i Koloman: ovoga sgleda Radovan, ustriemi oči na nj — majka mu prati pogled — on se podboči, digne se naporno, vikne ha! i padne nauznako mrtav, Vladislav splašen i Koloman uzmaknu u vratih.)

Liepa.

(Padajuć nad sinom.) Ubio ga!

Zvonimir.

(Kleknuv kraj sina, ruku mu jednu diže i ljubi.) Radovane! S bogom, s bogom! (Petar uz stienu se prisloni, i jeca težko.)

Gebison.

(Uzmahnuv rukama pak sklopiv je tiho, tihano prodje na lievo, rekav) Sursum cor!

(Lovrinac dodje na ista lieva vrata, pristupi k Zvonimiru, uzme ga za ruku; stoji; njemu)

Zvonimir.

Budi mjesto mene. Ostavite nas same s našim — Tugovanom.

Lovrinac.

Bog te tješio! (Vrati se na lieva vrata, posve tiho.)

7. prizor.

(Liepa, Zvonimir, Petar Svačić, mrtvi Radovan.)
(Noć. Mjesečina.)

Zvonimir.

(Petru tiho.) Nekazuj kraljici. Sám ti znaš?

Petar Svačić.

Sám.

Zvonimir.

Grozna tajna; polak odkrivena, polak nerazabrana. Oporuku mi ostavio sin, sedmerimi pečatmi zatvorenu. —

Petar Svačić.

Šest ih je razkinuo sam, ali sedmi —

Zvonimir.

Ali sedmi, sedmi! — Da se otvori srce Kolomanovo, onda bi i sedmi pukao. (plane.) Da to srce otvorim mačem!

Liepa.

(Dignuv glavu, tiho.) Ubio ga (silno.) On ga je ubio. Ja sam majka čitala u zadnjem uzplamtu očiju njegovih, da je onaj kriv. (Zvonimiru.) Osveti sina! (Zvonimir i Petar čudni se gledaju.) Što mi krijete?

Petar Svačić.

Mi neznamo ništa — što ti misliš.

Liepa.

On vam je kazao. On vam je govorio o zlotvoru svom. Ja sam njegova majka. Nekradite mi njegovih zadnjih rieči, njegove ostavine. Ona je i moja.

Zvonimir.

Govorio je — o njem. Zavjera je bila. Za nju morda znao je i onaj.

Liepa.

(Zureć u mrtvoga.) Morda? O! Znao je!

Petar Svačić.

Ali mi nemožemo prstom pokazati nanj, Radovanova krv nevidi se na njegovoj haljini. Mačem bismo morali raz-

tvoriti stotinu grudi, da izkopamo tajnu. U Magjarije srcu ona je. — Moj mač je spreman.

Liepa.

(Zvonimiru.) I tvoj? (Zvonimir šuti.) Ti nećeš?

Zvonimir.

(Petru.) Tamno mi je; ja nevidim. Donesi žižak od kipa bogorodice u dubku. (Petar ode na veliki ulaz.)

Liepa.

Kain i Abel! — — — Ogrij se sinko, o srcu mome! Ja ću te privijati k sebi, dok se neotopliš, neoživiš; da osvetiš majke strašnu bol. (Petar donese žižak, daje ga Zvonimiru, koji posvieti lice mrtvoga i metne žižak na tla).

Zvonimir.

Tiho budmo. Bdijmo. U malom obsegu toga kipa sve je naše propalo blago. Tiho! da ga dignemo iz bezdna. — Sveti oganj razsvietlja mu pokojna usta. S njih ću uhvatiti glas, koje osvete žar nam je upalit, da iz pepela svoga naš fenić uzkrsne opet. Rekao mi je: osveti me, reći će mi, i kako da ga osvetim. I tako ću ga osvetiti.

Liepa.

Osvetiti ću.

Osvetiti ću.

Petar Svačić.

ČIN II.

(Visočina u solinskom polju. Desno sasvim s prieda pročelje crkve sv. Petra, do nje otvor kao put, za tim drvlje i grmlje; lievo nad uzvisitim podlogom stolice, troje njih kao priestolja, na dnu lievo otvor kao put na lievo; zadak prvi stienje kao za sjedala, izza njih prikazuje se priedjel, dolina. Pozorište je ukrašeno vienci i cviećem.)

1. prizor.

(Tolen stoji na pragu crkve, i gleda u nutar; po stubah, što vode do vrata crkve, stoji s desna i s lieva šest župana; bliže k priestolju stoji drugih šest župana, u sredini im Vučina i Strezinja; do njih desno malo odzada stoji Desimir; u dubini pozorišta dolazi i obilazi narod, kiteć cviećem i vienci podnožje priestolja, njeki prilaze do crkve, ali im pristup brani Tolen. Ovo kretanje naroda traje u prvom prizoru dotle, dok Tolen neprogovori.)

Vučina.

To je liepa desetgodišnjica krunitbe. Prije šest dana zakopasmo Radovana.

Strezinja.

Tužno je to veselje.

Vučina.

To je dreselo veselje, i veselo dreselje. (Gledajuć prema crkvi.) Dugočasne te njegove latinske molitve! Ja bih već stoput bio rekao amen.

Strezinja.

Sad nije ni na tebi, ni na meni ni na i kom od nas ništa reći. On veli sve sám, i molitvu i amen. Prije smo, pod Slavićem kraljem, mi govorili.

Vučina.

Je l', onda sam se zvao Vučina, a sad da se zovem Kozina? Aj ne! Volim biti gladan vuk, nehraniti se ni amenom ni kamenom, nego ciela koza. Vuk dlake nemienja, Vučina crne kose eto ni u sedamdesetoj godini, ni hrvatske ćudi. (Junačeć se) Hu! ja sam stari, gorski vuk. Al (ogledav se) narod je tu. Nemojmo. Čast kralju. Ako je papin, i naš je. (Ostali župani, kojih je prije sad ovaj sad onaj htio progovoriti, ali ih uviek Vučina preticao govorom, svi sad hoće proustiti, nu Vučina ih opet prekine). Lelja vam i Polelja! Dajte i meni što govoriti. (smiju se). Tiho! — Ali ta šta ide sad tako dugo molit na sinov grob, a nas pušta da tu čamimo. Što mu govori kroz stienu? siromašak i onako nečuje. Oj liepi naš sokolić Hrvatina Radovan! Nebude ga više.

Strezinja.

Imao mu je inače govoriti živu; bio bi mu i sad živ. Što ga je išao s Magjari slat na vojnu?! Sad ima od toga sinov — grob.

Vučina.

I deset stotina hrvatskih junaka više — u grobu. A krivac?

Strezinja.

Krivca traži.

Vučina.

Neće vrana vrani. Magjarski vuk nejede mesa po poruci. Ali, Davora mi, Vučinina sablja hoće! Oko u oko!

Strezinja.

Ta imamo taoca Kolomana. Vladislav doma jezičine ogledava.

Vučina.

Da, sad još nisu latinska vremena, sad nije još prvo pravilo prâva: nego! Magjar se neizdaje, kako — mi. Nu gadjajmo radje drugu tikvu. Dugočasno, dugočasno.

Strezinja.

(Pokazujuć na Tolena.) Gle ona tamo šuša, dvadeset gogina je tu, a —

Vučina.

Kako tamo gleda na vrata sv. Petra. Čini se bena, ali meni se njekako vidi, on će sv. Petra prevariti i za svojom kapom skočiti u raj.

Strezinja.

K črtu će skočiti taj šumak. Nameckao mu je tamo magjarski fratar glavu, kad ga je htio krstiti, da mu još uviek šumi.

Vučina.

Da sam ja kralj, ja bih šumaka u šumu, a ne k sebi na dvor. Kakvi je sad dvorski? Peharnik sad više nije, — da nebi trovao? — da nije konjušnik? ili vratar? ili zvonar? ili — Ja već ništa neznam, što je na tom hrvatskom dvoru. Sve su to naš sveti Petar Krešimir, i naš sveti Dmitar Zvonimir

nalatinili. (Tolen prestrašen viknuv: Što je za Boga? — skoči u crkvu.) Eto, nisam li reko, da će prevariti sv. Petra? (Iz crkve se čuje žamor, na pozorištu svi se uzbune i navru prema crkvi, samo Desimir stoji miran. Glasovi: šta je? šta je?)

Tolen.

(Vrativ se za čas iz crkve.) Kraljica se bila onesviestila. Već joj je dobro. (župani, narod vraćaju se opet svaki na svoje mjesto.)

Vučina.

(Ustaviv se pred Desimirom.) Desimire! Što si tako miran? Ti bi se imao zvati Gdjesitusimir. Što ti je? Kud je tvoje plameno govorilo? Tvoj uzhit?

Desimir.

(Bolno pathetično.) Uzhit! za čim?

Strezinja.

Ta za Nêdom banovom. Luda, neće moje Mileve, a bratučed joj je. Ali ću mu ja pokazati, da je više stric, više stari običaj hrvatski, nego te nove papine regule. Zašto nebi smio rodjak rodjaku uzeti? Ljubav! Ta ljube se i onako, kano rod, a i (tiho) kese se sljube.

Vučina.

Dakle on hoće Petrovu Nedu? (Desimiru) Ludo! kad se zove Neda, mogao si znati, da je neda otac. A zašto se neprosiš kralju? Ti si njegov apostol u narodu; on će ti učinit.

Desimir.

Ja njegov apostol?

Vučina.

Bar si bio, i kakvi plameni.

Desimir.

(S pathosom). Ja neznam zato.

Vučina.

(Oponašajuć ga, s pathosom). „Neznam za to!“ On neće znati za kralja! To mi je ljudina. Čemu je jučer govorio: crkva, tomu danas veli: peć. Pazi, da sutra ni stric tvoj, niti ja, ni sva zemlja neće htjeti znati za te, ni ti sam. Tako nevalja. Ja ti nebih svoje kćeri dao, premda ih imam silu (nasmieše se župani). Jer ti ćeš, za koga si danas plamen, sutra biti ugljen, pa ćeš ga ogariti, gdje te se dirne.

Desimir.

(Naprasito). Šta?

Vučina.

(Strogo, mirno pristupiv k njemu). Poštuj siede kose! — (ostavljajuć ga). To je vuk; ja sam janje.

2. prizor.

(Prijašnji, ban Petar Svačić i Koloman).

Petar Svačić.

(Izišav iz crkve, polagano stupa prema stolicam lievo, odzdravljajuć na poklone; Desimir uzmiče, kad ban prolazi kraj njega; srdačno se rukovav s Vučinom, uzlazi Petar ban na stolicu prvu od gledališta, župani i narod približuju se, pozorni na bana.) Župani, plemići, puče hrvatski! (U taj čaš bio se ukazao, došav ulazom s desna, pratjen jednim dvoraninom hrvatskim, Koloman. Iz naroda ga opaze, nastane malo smieh.) Narode gostoljubni, poštuj gosta kraljeva.

Koloman.

(Smiešeć se.) Ništa, ništa! Nek se narod veseli. (veći smieh; Koloman uzmiče u zadak desni).

Strezinja.

(Potiho). Liep gost!

Vučina.

Da bi ga Ježibaba! To je liep svat, to je črtov djever!

Petar Svačić.

(Narod još žamori.) Bana hrvatskoga poslušajte (narod se smiri; ban govori mirno, polagano). Kralj i kraljica za strpljenje vam hvale. Dodju odmah. Materinska i otčinska bol — sveta vam je. Prije no što stupe pred vas, pohodiše sina — grob. Za čas obhrvana bolju, kraljica se digla opet, jaka, jer je majka vam, i, premda bi ju u crno ruho, u tihu zabit krila uspomena gorka, blaga miso na vas u svetčanome ju ruhu

vodi amo. (Glasovi ganuti iz naroda: Junačka majka! junačka kraljica).

Vučina.

Prava kraljica!

Petar Svačić.

(Silazeć prema narodu.) Ljudi, izkažite mi želje vaše kralju. (Ban polagano prolazi kroz narod, od njega mu gdje koji govore tiho, on gdje koga trepne po ramenih i veli: hvala, liepo, liepo!)

Desimir.

(Prolazeć kraj njega ban, molećim glasom.) Bane!

Petar Svačić.

(Hladno.) Šta je? I tvoje želje?

Desimir.

(Poražen, uzmičuć.) Ništa. (Ban se vrati u crkvu, za njim u redu svih dvanaest župana.)

3. prizor.

(Iz crkve izlaze kraljevi dvorani, k njim se pridruži Tolen, dvoranke, kojih je na čelu Neda, za ovimi župani, za njimi sliede Gebison i Lovrinac, pak ban Petar Svačić sam, zatim tri dvoranina noseć žezlo, mač, zastavu, sliedi kralj Zvonimir, s desna mu Liepa, s lieva Jelena, napokon oružnici kraljevi. Čim se ukaže kralj, kliče narod njemu i kraljici. Uzlaze na priestolja kralj, do njega Liepa, pak Jelena, Gebison, Lovrinac; ban uzadje s desne kralju na stolicu prvu od gledališta. Dvorani i župani namjeste se pred sjedali, izza njih narod. Koloman s jednim dvoraninom stoji jednako u zadku, više sakriven. Ostali posjedaju, kralj ostaje stojeć, a ban sadje dolje i stane pred župani, licem prema kralju.)

Zvonimir.

Hrvati moji, zdravo! Vas od Bojane, i vas od Raše, vas od sinja mora, i vas od tiha Dunava, sve vas pozdravljam, i grlim danas, djeco moja. Izgubio sam sina jedinca; ali u vas su mi milijuni sinovâ i kćerî. — Na ljubavi, s kojom mi prije deset lieta složni daste krunu, hvala vam, i vašim, kojih više nema, slavna uspomena. Bijah sretan; jer mi o kruni odsievala sreća vaša. Netom je pao na nju mrak, netom mi se pognula glava; ali sjena smrti uzmaknut će od žara sućuti vaše, i vaš mili pogled uzpravlja mi glavu krepku. I vas koji, a mnogi ste sa mnom, izgubio junaka draga, uzdignite glavu. Držaste mi vjeru, koju mi zadadoste prije deset lieta, — držite ju, dok su vam na ramenih glave. Hrvatske su, junačke su. — Zemljom vlada zakon, blagoslov i mir božji. Kraljevinu okupismo cielu. U jednom smo domu svi Hrvati. Dalmacija, kolievka naša, sva je sada hrvatska, nije nigdje mletačka; Mura, Drava, naše su opet, nisu više njemačke ni ugarske; Sriem, koji bješe zasjedni Grk ubojica oteo banu Sriemljaninu, hrvatski je opet; Bosna od Vrbasa, Istra do Raše, pod hrvatskom su krunom. Mi smo svoji, slobodni smo. Postali smo svoji, jer je ovu krunu, mač, zastavu, žezlo, posvetio blagoslov velikoga pape u ime vjere, nade i ljubavi, i vaša vjera u ime hrvatsko. Hrvati stupismo u kolo kršćanske zajednice, k velim narodom, k velim vladarom. Održimo se u njem! Ostanimo, i gdje još treba, postanimo ljudi, i krune naše, doma našeg nerazkinu, nerazmetnu nitko! — Da dom vriedan, ljubavan, krepak, krepko podigosmo, te sa sljemena mu visoko se na pogledu svieta vije častna zastava hrvatska, na tom hvala tebi, narode hrvatski, komu nad imenom veće časti kazat neviem, hvala svetom otcu papi Grguru VII., koga milost i sada nam kru-

nitelja moga, kardinala Gebisona, posla, hvala uspomeni kralja Petra Kresimira, koji meni put kraljevski kazà, koji meni za poklad ostavi uzor naš, svetinju meni — kraljicu Jelenu, hvala tebi, kraljice Liepo, drugo vjerna meni i narodu, i u zlu i dobru, hvala tebi, mili bane Petre, junače tolič pobjedni, jednoč pobiedjeni, i tad junače to veći, hvala tebi, duhovni otče moj i naš, nadbiskupe Lovrinče, glavo crkve naše, hvala vam, starostavni temeljnjaci kraljevstva, župani moji, hvala vam, vjerni dvorani moji: hvala, hvala svim vam, a kraljeviću, i svim našim pokojnim junakom slava vječna! (Kraljica ganuta; narod ganut kliče tiho pak jače: slava, slava!) Narode moj! Kako sam ti držao zakletvu, da ću u ovoj zemlji podići čovječnost i sreću, to mi ti sad kaži. Kao k otcu svome pristupi svatko k meni te izkaži, gdje još koga tišti, što ga boli. Hoću, — i to budi meni slava današnjica, da što se još zla u zemlji ovoj krije, odkrijemo i okrenemo na dobro, te će ne samo svaki vjerni Hrvat, nego i neprijatelj naš, na pogledu dostojanstva ove zemlje, klicati: Živila Hrvatska! (Svi kliču Živila Hrvatska! Koloman uzmiče natrag.)

Liepa.

(Ustavši.) Narode hrvatski! I od mene ti, od kraljice i od majke, hvala. Sad sam bez sina. Blagoslov, koji na njega polagah, kad mi se rodi, na tebe, narode, prenosim, da bi mi ti cvao i uspievao. Primi me za majku. Da bih tebe bolje, no sam njega, štitila, za to ću tražit, da krivca meni i tebi, ma tko bio, osveta stigne! (U narodu ganuće, žamor; njeki iz naroda pridju skute cjelivat kraljici; Koloman postupa napried.)

Petar Svačić.

Kralju! Na usta svoga bana narod ti hrvatski svoju hvalu i svoje želje nosi. On ti svoja srca nosi. Na tvoje skute siplje zahvalne suze onih siromaka, udova, sirotčadi, koje si zaštitio, onih djevica i žena, kojim si zakonom tvojim pribavio, da biraju po srcu i za uviek, te onih mladića i muževa, kojim si istim zakonom učinio, da imadu u ženâ drûge a ne posluge, onih robovâ, kojim si skršiv lance povratio kip slobode, te onih robotržaca, kojim si otev sramotni posao povratio kip milosti, onih dobrih, koje si obranio od zlih, i onih zlih, koje si progonio i obuzdao. Zemlja ti hrvatska hvali tim, što je sva vesela. Sva je vesela, jer pod tobom, pravedni kralju, u njoj se neboji ubogi, da ga izjede bogati, i nejaki, da mu uzme jaki, ni sluga, da mu učini nepravo gospodin: jer ti svih braniš; sva je vesela, jer pod tobom, blagotvorni kralju, zemlja bi puna i urešena svakoga dobra, gradovi srebra i zlata, i veće je vriedna ureha na ženah i mladih ljudih, ner inada sve imanje. Srećom svojom zemlja ti hrvatska hvali. Pod tobom, junački kralju Zvonimire, sva se hrvatska zemlja ujedinila, jakostju se opasala, ter se nikoga neboji, nit joj i tko može nahuditi, do li nevjera svoja — a tudjoj će odmazditi. (Pojedini glasovi iz naroda: hoće, hoće.) Svojim jedinstvom, svojom jakostju zemlja ti hrvatska hvali. Ona ti hvali, što ćeš, mudri i krepki kralju, razaznati, čija nevjera sada joj otè kraljevića i tolike junake, i osvetiti kralja i kraljevinu na krivcu, ma tko bio. Narod ti hrvatski svoja srca i svoje desnice nosi, da tebi osvetniku, ili, kako bude tvoja kraljevska mudrost, oprostniku, ali svakako pobjedniku kliče: živio kralj hrvatski! (Narod kliče: živio kralj, mnogi: kralj osvetnik, osvetnik! Koloman pristupa bliže, blied, uzrujan.)

Jelena.

(Ustavši.) Živio, kralju dobri, koji si starost spokojnu dao meni, kao da sam ti majka. Hvala i na blagoj uspomeni, kojom častiš moga pokojnika, kralja Kresimira, i na brigi bratskoj, koju imaš za sinovca moga Stjepana u njegovom tihom miru pobožnome. Mir božji s tobom, do konca tvoga, i s narodom tvojim do vieka!

Gebison.

(Ustavši.) Kralju posvećeni, papa Grgur VII. hvali ti, da si vjeru, nadu i ljubav usadio ovoj zemlji u srce. Rasle u njem do vieka! Hvali ti na zaštiti moćnoj proti svojim neprijateljem. Živio! Narode! Slušaj kralja. — Ex ossibus exorietur ultrix justissima: providentia divina! (Gebison se poklanja i rukuje s kraljem, i kraljicama; u narodu potih žamor; dotle)

Strezinja.

(Potiho Vučini.) Što je to rekao?

Vučina.

(Potiho odgovara.) Ja ću ti doslovce prevesti. Zahvalio se za danak, što ga kralj svakoga uskrsa šalje sv. Petru u Rim.

Lovrinac.

(Ustavši.) Kralju, za crkve, koje si sagradio i obdario, za nauke, koje si uveo, za čisti život, koji si zapovjedio, za život kršćanski, koji si podigao, za čast, koju si pribavio: sve ti svećenstvo kraljevine hvali svakdanjom molitvom za tvoj život dug i sretan. Živio! (Narod kliče: živio, živio! Ban, Gebison, Lovrinac, Jelena, ustaju i klanjajuć se kralju i kraljici

tiho besjede s njima, njeki od naroda ljube skute kralju i kraljici; dotle)

Vučina.

(Županom pokraj sebe tiho). Kad svi zahvaljuju, nebismo li i mi župani? (Srdito.) Ja ću mu zahvaliti, što nam je sve — uzeo. Ali (ogledav se na Kolomana) onaj je tu; narod je tu. Čast kralju. (Razjunačiv se.) Hajde da kažemo nješto. (Glasno prema kralju!) Kralju! Od nas ti župana hvala, — hvala — (sbuni se) Živio! Hvala za sve — (još se više sbuni.) Sve si nam dao. Živio!

Zvonimir.

(Smiešeć se.) Sve? To bi bilo previše.

Vučina.

(Sabrav se, šalom.) Bilo previše, bilo premalo, kad je sve. (Narod se smije; njeki župani mrgode se na Vučinu, Strezinja ga prezirno gleda; dotle)

Desimir.

(Tiho sám sobom.) Sramote! Još se smiju, što je temelj hrvatski, župansku moć, razorio.

Zvonimir.

Narode moj! Tolike me hvale obaraju. Pomozite mi, da ih mognem snosit. Koj što patiš, stupaj amo, da ti pružam pomoćnicu ruku. (Vreva puka; dotle)

Strezinja.

(Tiho Vučini.) Osramotio si nas. Zašto nisi čekao! Sad bi bio na nas red.

Zvonimir.

Zar ste svi sretni?

Žena seljanka.

(Stupa napried iz naroda, klekne pred kralja.) Milosti kraljevska! Ja sam majka od osmero djece; otac ih je ostavio; za drugu je pošao. Pomozi nam!

Zvonimir.

Koji ti je župan?

Žena seljanka.

Milost — Vučina.

Zvonimir.

Župane Vučino! Ti ćeš njoj povratit druga, djeci otca hranitelja. (Vučina se klanja kralju; žena se digne, poljubiv skute kralju vrati se medj narod.)

Starac seljanin.

(Probije se kroz narod, stupa hrlo pred kralja, na rukuh mu okovi, dižuć ruke.) Kralju! Rob sam, a bio sam plemić.

Zvonimir.

Slobodan si! (skine mu lance i pusti na tla)

Starac seljanin.

(Zahvalno, dižuć razširene ruke.) Ah! Slobodo!

Zvonimir.

Tko te je zarobio?

Stárac seljanin.

Dug. Siromaštvo.

Zvonimir.

Ali tko? (starac šuti, boreć se duševno; kralj krepkim glasom srdito) tko? tko?

Starac seljanin.

(Nieka glavom, pak mirno.) Župan mi je Strezinja. (Vraća se u narod; u njem glasi: Živio! to je pravi plemić.)

Zvonimir.

Strezinjo! Strezinjo! (U Strezinji se bori stid i gniev. Kralj prema narodu.) Da bi to zadnji rob u mojoj zemlji bio! Ima l' jošte koga, koj slobode nema? Stupi k meni; slobodan ćeš biti.

Petar Svačić.

(Potiho, okrenuv se prema narodu, i rukom pozdravljajuć starca.) Živio stari, pravi plemiću hrvatski! (dotle)

Neda.

(U velikoj duševnoj borbi stoji, pak videć lice otca si bana odvrnuto prema narodu, osokoli se i klekne pred kralja; svi u čudu zaahnu.) Milost!

Petar Svačić.

(Na taj glas hitro se obrati, zatečen bolno, tiho). Kćeri! Što učini? (Desimir, vrlo ganut, pristupa pred kralja).

Zvonimir.

(Ganut, blagim glasom.) Znam, djevice. Bane! otče! Smi-

luj se na ljubav tog djeteta. Daj joj vojna, za kim gine davno. Desimire! (Ovaj polagano stupa bliže kralju.)

Petar Svačić.

(Poslie kratke, ali težke duševne borbe.) Kralju! Budi volja tvoja. (Desimir klekne pred kralja uz Nedu.)

Zvonimir.

(Ruke im sastavljajuć.) Sretni bili. — (Narod kliče: živili, živili mladi!) Bit će vriedan, bane. Zanj ti jamči njegov kralj. (Desimir malo se lecne; narod kliče dalje mladim; Neda i Desimir ustanu i stanu odzad izza bana; pogledaju se; Desimir čas milo gleda Nedu, čas se snuždi i obori oči; Neda većinom obara oči, sretno se smiešeć, kadšto za tren pogleda Desimira; Vučina gleda u Nedu kao zaljubljenik).

Mladi plemić.

(Pod sabljom, stupi pred kralja.) Kralju! Daj slobodu meni. Plemić sam, al je ipak nemam, nemam u najsvetijoj svojoj ćuti. Na moje oči tri mi brata poginuše, braneć kraljevića. Ja najmladji ostah, preboljeh smrtnu ranu. Glas naroda glas božji —

Zvonimir.

Žalibože nije uviek; jer je i na boga vikao: razpni ga, razpni!

Mladi plemić.

Svi znamo — — — (smete se).

Vučina.

(Poluglasno.) Ali onaj tamo nije bog, van da je, a po izgledu bi mogao biti, kakvi čiji vražji osebujni bog.

Mladi plemić.

Svi mi znamo, — ako nam nezna pamet, al' znade srce; — svi mi ćutimo, tko da nas je izdao. Daj meni, daj nam slobodu osvete! U boj nas vodi! (Narod kliče: u boj, osveta! Koloman blied stupa sve više napried, kralj ustaje, ban uzadje do kralja)

Petar Svačić.

Narode! Kralj će nas osvetit. Po njegovoj želji kralj Vladislav otišo je u kraljevinu svoju, da iznadje krive. Jamca našemu je ostavio kralju — —

Koloman.

(Stupiv posve napried.) Neće ih naći, jer ih nema. Kralju, ti dopuštaš — —

Mladi plemić.

On se stavlja. Kralju, daj slobodu meni, da se bijem. Hrvatski sam plemić. Vriedna mi je sablja kraljevićke one.

Zvonimir.

(Strogo.) Natrag! (Mladi plemić pouzmakne)

Koloman.

(Biesan.) Tu nije sud naš. Ti dopuštaš, kralju, da biedi i vriedja ovdje narod tvoj i sám tvoj ban kraljevinu moju. Ja ću tražit u kralja ugarskoga, ja ću vapit osvetu.

Mladi plemić.

(Opet stupa napried razjaren pred Kolomana.) Osveta je naša! (Vadeć sablju.) Bij se!

Koloman.

Da te bies! (Kao da vadi sablju.) (Narod se uzruja, vičuć osveta osveta, nagne napried da navali na Kolomana; župani, dvorani zaustavljaju narod.)

Zvonimir.

Stante! Moj mač brani mog taoca! (Narod se umiri.) (Kolomanu.) Kralj ugarski, tvoj otac, pod moj je tebe na vrieme posluh dao. Ti mu se otimaš. Ja ti dajem stražu. Desimir! Tolen! U moje dvore! (Na lievo izlazi Koloman, za njim skupa Desimir i Tolen.)

Liepa.

Kralju! dopusti, da se zaklonim sa svojom tugom. Srce mi krvari, s tobom narode! Strpimo se! Strpljeni, spašeni, osvećeni. (Kralj uznemiren, kao zlovoljan, pomaže kraljici silaziti, te s njom kroz narod, vodeć ju, prolazi, govoreći ona narodu tiho: s bogom, s bogom, s bogom! Za njima idu i Jelena, Gebison, Lovrinac, ban Petar, dvoranke s Nedom na čelu; na izlazu lievom postanu, kralj se s kraljicom poljubi, izruča ju Jelini, Gebisonu, Lovri i Nedi; izašav s ovimi i s dvorankami kraljica, kralj se s banom vraća polagano, zamišljen, i uzlazi opet na priestol, do njega ban; veliki župani postave se bliže izpred kralja).

4. prizor.

Vučina.

(Ozbiljno, krepko.) Kralju hrvatski! Na tebe je bačena povreda, jer je bačena prietnja. Od taoca tvoga! —

Strezinja.

(Prekidajuć Vučinu, potiho, gnievno.) Da nije uhoda!

Vučina.

Čemu je talac? Što on jamči našoj kraljevini? Zar je Koloman za Radovana? Nije. Za njegovu smrt, za tvoju povredu hoće se druga odmazda. Kralju! Vodi nas u boj. (Narod sve to jače kliče: u boj, u boj, u boj.)

Zvonimir.

(Kao da se prenuo ugodno, šapne.) U boj! (Pak se zamisli, sjedne s vedrim, blagim izrazom)

Petar Svačić.

(Krepko narodu.) U kralja je odluka na boj! Uhode se bojite? Ako ima uhode, pokažite mu, da ste složni, da ste jedno srce, i to srce, koje sluša razum. Onda će uhoda drhture igrati.

Strezinja.

(Srdit, naglo.) Drhture? Šta je to? Ja toga nerazumiem.

Vučina.

(Strezinji mirno.) Nerazumieš hrvatski? Ti hoćeš latinski? Drhture! To ti je latinski: čardaš. (Njeki hoće u smieh, ali ban mrko pogleda Vučinu i ostale.)

Petar Svačić.

Slušajte glavu svoju, slušajte kralja!

Zvonimir.

(Ustaje polagano; govori s početka ganuto poslie krepko i zanosno.) U boj! Tvoj glas, narode, u mojem se srcu oziva.

Hoćete u boj za pravdu, za čovječnost? U zemlju, gdje se sve svetinje ljudske skvrnu, gdje je pravica okrutnost, sloboda himba, ljubav gniev; gdje je jači tigar, a slabiji poništen do skota? U takov boj, na takova vraga hoćete vi, sinovi Hrvatske zemlje, koja je prisegla na krst častni i slobodu zlatnu. Vi hoćete u pravedan boj. U taj boj ja ću vas i voditi. Ja vas zovem amo, sve vas kličem od Bojane do Raše, od mora do Dunava. Kad se vrati mjesec, da se skupite amo, da viećamo. Dotle će istina izaći na vidjelo, dotle ćete razaznati, koji je pravedan boj, — i ja ću razabrati listove svete, što ih čuvam deset godin dana, i onda ćemo si kliknuti: hajdmo u boj! u pravedan boj! u sveti boj! Hoćete li? (Narod kliče: hoćemo, hoćemo, u boj, u boj, u boj!) U toj sviesti naroda junaka, i naroda pravednika, sidjte sad, hrvatski sokolovi moji, u solinsko ravno polje, na veselje tiho, što no vam je pripravio kralj vaš. Palite kriesove nebu pod oblake, al — neorite pjesme. Sjetite se milih, kojih nema, sjetite se i kraljice tužne. S bogom, s bogom, dok se sastanemo — danas jošte. A ti, bane, za domaćina im budi, — za čas samo; kralj domaćin odmah će vam doći. (Narod izlazi lievo, vodi ga ban; dvorani i oružnici kraljevi ostaju, te župani; ovim kaže kralj) A mi ćemo, čim se pomirimo.

5. prizor.

Zvonimir.

Župani moji, što se tužite na mene? Jer tvoja hvala, župane Vučino, bijaše tužba.

Vučina.

Kralju! Ja sam stari Hrvat. Neznam hinit. Kad si bio dopustio, da kaže svatko, što ga tišti, ja ti htjedoh reći, što

nas tišti. Ali pred narodom tužit se na kralja, nepremogoh. Tako je bilo (smeten) — onako. Nu sad, kad nas pitaš, kazat ćemo. Skršio si župansku vlast; a župani su starostavni hrvatske kraljevine stupi.

Zvonimir.

Stupi su? Bili su, u vremenih boljih. Ali niste li se vi tužili meni jedan na drugoga, da mu drugi zasiže u vlast? Neka kaže od vas jedan, koji toga neučinì! (Postide se.) Eto! Nesložni vladari nisu stupi svoje, nego pragovi tudje države, nego vrata širom otvorena — osvojaču. Heis koiranos esto! Ja sam vlasti ostavio dosta vam, da narodu dobra činite.

Strezinja.

Kako ćemo, kad pred narodom ugled nam rušiš, a dižeš latincem popom? kako ćemo, kad otimaš dobra naša, a daješ ih samostancem?!

Zvonimir.

Strezinjo! Pravo sbori! Po pravu je sud, nisam ja, vratio zemlje, koje ti držà, samostanu sv. Petra, čije su i bile od davnine. Strezinjo! Strezinjo! Vidio sam' danas, kako ti zakon i pravo vršiš, čovječja prava štitiš, a vidim od davna, da je trebalo dati moći svećenstvu, čestitomu, da poganstvo izkorjeni u nas. Da su latini, nekrivi mene.

Vučina.

Dakle mi smo krivi. Pa ćemo mi obući mantije crne? Ali ja neću nikad; jer neću da pojem, rodjeni hrvatski slavić, na jednom kao latinska ptica. — Hrvatsko nam bogoslužje vrati! Kako će narod, kako će nas udobrit molitve, kojih nerazumie?

Zvonimir.

Što je inim narodom za pravo, budi i nam.

Vučina.

Mi nećemo tudjih prava, mi hoćemo naša prava.

Strezinja.

Mi nećemo, da plaća naša zemlja danak, — nikomu! — ni papi.

Vučina.

Nećemo! Mi smo svoja kraljevina. Mi nećemo, da ostane neosvećena naša krv. Mi nećemo, da vlada našom zemljom drugi, no ti, naš kralj. A ti si onda posluh prisegao papi. To nas tišti.

Zvonimir.

Onda ste vi prisegli posluh meni. Ja sam kralj vaš. Ja vladam ovom zemljom, i do mene nitko, nitko! Znajte! Neplaća zemlja danak, no kralj daje dar papi. Komu su prisegli posluh veli kralji velih narodâ, franački, britanski, njemački, nebudi stid ni vas, da onomu posluh prisežè kralj hrvatski. A kažite mi, koje zlo je niklo otud narodu ovomu? A kažite mi, kako je bilo njemu, dok su prije Petra Kresimira, prije mene kralji hrvatski prisizali posluh Bizantu? Ali — vidim, vremena vam treba, da se domislite. Razmišljajte. Nezaboravte na jednu misao: da ste svomu kralju prisegli vjernost, i da vam je za mnom ići, ili — —! Kad govorim kano kralj. (Silazeć s priestolja.) A sad govorim domaćin. Po vašoj volji. Tko će sa mnom u dvore na veselje — tko li domu svome. Po vašoj volji. (Njekoji se nećkaju, osobito Strezinja, Vučina, i još tri župana.)

Zvonimir.

(Vučini.) Dà, čujem, boluje ti žena — — (Strezinji) Tebi je daleko. — — Po vašoj volji. S bogom, dok se mjesec vrati, vidit ćemo se: tad ćemo se složit, (ruči se s odlaznici) složit, složit! S bogom! (Onim, koji hoće s njim.) Dobro mi došli! (Polazi.) (Ostajućim) S bogom! (Kralj odlazi na lievo sa sedmoricom županа, s dvorani i oružnici; Vučina, Strezinja sa trojicom još ostaju sbunjeni.)

6. prizor.

(Vučina, Strezinja, i tri još županа.)

Vučina.

Razmišljajte! Ili! Oj! oj! Kakov ili? što sliedi za tim ili? — — Je li nas to sad milostivo odpustio, ili — kako se to zove? — Bolestna mi žena? Koja? Dvadeseta?

Strezinja.

Kud smo dospjeli? To nesmie, to neće tako dalje.

Vučina.

Pravo veliš. Tako nemožemo dalje. Ovud jest naš put (prema izlazu desno gledeći); ali gdje su nam konji i oružnici? Kralj je izgubio glavu, i svi mi. Što nas odpravlja ovdje, a u dvorih njegovih su nam ljudi! He! (Jednomu županu.) Ti si brzonog Akil. Podji. Mi ćemo tamo na onom visu počekati. (Dva župana odlaze polagano na lievi izlaz.) Pozdravite onoga našega taoca, svata, djevera črtova. Pazite, da i vas na taoce nepovisi kralj, za vaša hrvatska grla, za vaše složno stupstvo!

Strezinja.

(Prene se od mislî.) Jest tako! Tako mi Morane! On misli križarski boj! Znaš, kad je rekao, da će svete listove, što ih čuva od deset godina, zapitati za pravedni, sveti boj. A znaš, kad se je krunio, dobio je poziv od pape u križare.

Vučina.

Jest, jest, jest! Tako mi Lelja i Polelja! — Ha! To nemože biti! I druge je kralje zvao papa; nijedan se odazvao nije. Nije valjda hrvatski kralj — jeka. Ali — kakvi je on svetac latinski! — Tako mi desnice, kad bi on u taj boj htio, onda ja već nebih znao za nikakov ili. — Treba da se sastanemo, porazumiemo.

Strezinja.

Da, da! Nesmie tako dalje. Treba nam dogovora, saveza, zavjere.

Vučina.

Treba nam, treba. Za mjesec dana može se pripraviti sve. Njegov kraljevski ili, to je njekakov crni bies.

Strezinja.

Meni nije crno. Ja vidim. Ili mi — ili on! Ima još u našoj zemlji koga, koji je za kralja: Stjepan! Držislavić je. Sinovac Kresimirov. Zakonit nasljednik. A tko je on?

Vučina.

Nametnik, silnik! — Ali Stjepan? Samostanac? Bogomoljac, još veći od ovoga? — Hm! „Razmišljajte!“ Hoćemo, Peruna mi! Kad bi taj htio, da nas iz zemlje izvodi, kao ro-

mare, pod zastavicami, nas junake, nas Hrvate stare, onda, Morane mi! — ja bih na njegov ili odvratio moj ali!

Strezinja.

Slož'mo se!

Vučina.

Ban nam je rekao: slušajte kralja. Kralj nam je rekao: složiti ćemo se. Dobro. Hoćemo; hoćemo se složit — proti njemu! (Izlaze na desno.)

7. prizor.

(Koloman, Tolen i Desimir dodju s lieva.)

Desimir.

Dotle. Dalje ne. (Ostavi na sredini Kolomana i Tolena, podje lagano do podnožja priestola, sjedne tu, podboči rukama glavu na koljenih.)

Koloman.

Na liepu sam svetčanost došao. He? Pod stražom se šećem. Da mi je bar knjiga kakva. Ali tu valjda nemaju knjiga. To su barbari. Nemaju kulture ni literature. Baš ni mi. — Mene pod stražu! — Imaš li kakvu knjigu? He? Ti valjda neznaš, što je to, knjiga? Kažu da si šumak, da nemaš pameti. He?

Tolen.

Malo, malo pametim, ali što pametim, to mi je dosta, to nebi stalo u sto mudrijaških glava, ali meni je stalo — u srce. U srcu to čuvam.

Koloman.

Da vidim tu bibliotheku Biasovu!

Tolen.

Što?

Koloman.

(Smiešeć se.) Da, dà. Što ti to pametiš?

Tolen.

Pametim, da je sad godina 1086; pametim, da mi je sad 34. godina; po tom pametim, da je bilo ono godine 1062.

Koloman.

Što ono?

Tolen.

Što nebi stalo u sto mudrijaških glava, ali stoji u mom srcu, duboko, čvrsto.

Koloman.

Dakle da vidim, znaš li, što je bilo g. 1062. Pak što to ima posla s tvojom šumastom glavom?

Tolen.

Ho! Ta ju je godina sgnječila, i stjerala iz nje pamet u srce. (Sjednu na stube crkvi; Tolen šuti zamišljen, Koloman ga uzdrma.) Kralj Bela sazvao sabor u Stolni Biograd, pozvao iz svake varoši, grada, sela, po dvojicu najpametnijih. Sviet to držao za varku. S pozvanici dodjoše i drugi, silna svjetina nalegla u kraljev grad. Pred njim razapeše šatore, i postaviše govornice. Ustajahu slavni govornici. Kad kralj otvori sabor, pozvanici njegovi stupe predanj i traže: kralj i velikaši nek izreknu, da se ima poganstvo povratiti, i nek narodu zapovjede, da ide biskupe kamenovat, pope potuć, desetinare po-

vješat, fratre podavit, crkve razkopat, i zvona razbit. Kralj opominje, ali što će, kad mu velikaši nisu pripravni na boj? Narod provali u grad, i sokoli se kunući Isusa i Mariju. Kralj miran, traži u naroda rok od tri dana; do tad obeća da će se odluka skrojiti, koja će pristati puku. Puk pristane. Sada kraljevi ljudi razidu se tajem po bližnjih gradovih i županijah, i tajem, noćju, privedu vojsku i metnu ju u zasjede blizu urotnika. Tri dana prodju. Puk traži još jače svoju volju; kralj ga miri i opominje; zabadava. Puk stane prietiti. Sada dade kralj znak, i — puk je obkoljen od vojske. Vodje puka poganskoga posjekoše, a što ih preostade, prodaše u roblje. To je bilo godine 1062.

Koloman.

Ta to ja sve znam bolje i od tebe.

Tolen.

Ali što neznaš, to je ono. Jedan od vodjâ poganskih bio je moj otac. Vidio sam, kako su ga ubili; kako su ubijali moju majku kraj njega; a mene su udarali glavom o zid. I prodali me u roblje. A ja nisam bio vodja puka. Ja sam bio dječak od deset godina. Moj brat od šest. Njega nisu tukli, ali i njega su prodali.

Koloman.

(Miže glavom, u zemlju gledeć, pak za čas) A kako si dospio u ovu službu?

Tolen.

Meni su se smilovali za to, što su mi bili razbili glavu; bio sam za roba u kralja Bele, na njegovom dvoru u Demešu.

Tu je on godinu poslie pravicu krojio narodu. I kako on kroji, sruši se kuća i zakopa ga. U kući je bila kraljevna Liepa, djevojčica njekako u mojih godinah. Ja sam joj život spasio. I zato me ona i kralj njezin drže.

Koloman.

Ti si joj haran, kako ona tebi?

Tolen.

Rekao sam, da pamtim samo ono. Izpod Belina dvora sam ju spasio. Ona me sjeća Bele, moga otca, majke — godine 1062. To je ono. To u srcu čuvam. Nitko toga nije vidio u njem, do tvoga oka. Njemu sam dao viditi. To je moja knjiga, krvju glave i srca pisana. Čitaj ju, i ako hoćeš — piši dalje ti. (Oba se podnieme onako ko i Desimir. Čas šute.) Ti si kraljević ugarski? Sin kralja Vladislava? A on je bio sin Belin? — — (Biesan skoči.) Dakle ti si unuk Belin?

Koloman.

Pak što to nas dva briga? Mi ga nismo rodili.

Tolen.

(Smiren, sjedne opet.) Istina je.

Koloman.

(Za čas, kažuć na Desimira.) A tko je onaj?

Tolen.

I on mrzi kralja. On je dao meni svoju knjigu čitati. Pisana je suzami i uzdasi; u njoj mogu, ako hoću, pisati dalje ja.

Koloman.

Je l'? pisana je uzhitom i zdvojenjem, ognjem i pepelom? — Tako, tako.

8. prizor.

(S lieva dolazi kraljica Liepa s Jelenom, Neda, tri dvoranke, dva dvoranina za njima.)

Liepa.

(Popostav.) Ah! (oslanja se malo na Jelenu; pak obrativ se na dvorane.) Možete se vratit. Recite kralju, da će me nać u crkvi ovdje. (Dvorani odlaze; Desimir, Koloman, Tolen sjede još, podbočeni onako.) Ah, mira mi nigdje nema.

Jelena.

Rekla si: strpljena spašena. Strpi se.

Liepa.

Ovdje ću naći mira, kod svog sina. Tu mi je mjesto. Tamo dolje u života vrevi ja sam kaplja mraza na zelenu listu. (Sgledav Kolomana, bolno srdito ali tiho.) I on tu! Da me taj lik progoni svigdje. I baš tamo — neda mi do sina! (Tolen i Koloman trgnu se iz misli, opaze, i uzmaknu u zadak; i Desimir ustane te ide prema kraljici, koja stoji glavu si skloniv na rame Jeleni)

Jelena.

Hajdmo. Otišo je.

Liepa.

(Pošav.) Otišao bez povratka. (Ulaze do crkve; pri tom Neda pozaostane; kraljica i dvoranke udju u crkvu, a Neda pristupi hitro k Desimiru. Koloman i Tolen ostaju u zadku.)

9. prizor.

(Sprieda Neda i Desimir, u zadku Koloman i Tolen.)

Neda.

(Vesela, uhvativ ruku Desimiru.) Sad si moj!

Desimir.

(Kao otimljuć se.) Svieta je tu —

Neda.

(Šaljivo.) Zar te je stid?

Desimir.

Nije mi rad sebe, nego tebe.

Neda.

A meni rad tebe. Ja sam baš rad tebe ostala, rad tebe godinu dana uzdisala, rad tebe danas klečala — i — rad tebe sam sretna! Što mi je do svieta? Pred cielim svietom ja te grlim. (Desimir po malo se otopio; zagrle se.)

Desimir.

Nedo! Nedo!

Neda.

Desimiru moj! Sad smo svoji. Sad smo sretni. (Desimir opet se pozamračio, te se odvija od nje.) Zar nismo svoji? Zar

— ti nisi sretan? Jao, kakov si! Kako si promienjen! Prije mjesec dana! (Bolno.) Ti me neljubiš više!

Desimir.

Ljubim, Nedo, — — ali kralj me je postidio pred cielim svietom.

Neda.

Kralj? Zar nije on tebe usrećio i mene? nije slobodu nam dao?

Desimir.

(Žacne se, bolno.) Pogazio je slobodu moju! On je kao s robom svojim učinio sa mnom. On se za mene zarekao, da ću biti vriedan. Dakle ja nisam ja?

Neda.

Ti neljubiš kralja više! O! Kakav si drugi!

Desimir.

Ja ga — mrzim, ili — neznam što da kažem. O, ja sam nesretan, moje je srce izmučeno.

Neda.

Jao meni! Toliko za tobom čeznuh, a sad — sad si nesretan. (Proplače).

Desimir.

Ne, ne, ti me nerazumieš. Ja sam nesretan, što nisam poznao nikad roditelja svojih; bio sam sirotče, potrebno ljubavi od svieta, a sviet mi je nije dao. Nesretan sam, što sam želio vidit sretnu domovinu, a nisam ju vidio, nesretan, što sam se nadao naći u kralja usrećitelja njena, a nisam ga na-

šao. Ja sam nesretan bio, — što me tvoj otac nije htio vidit kraj tebe, a tebe vidjet bio mi život, nevidjet — smrt; ja sam nesretan, što bih morao sad ljubit kralja, a ja ga — mrzim.

Neda.

Desimire! Desimire! Zar ima sad mjesta u tvom srcu za mržnju?

Desimir.

Ah! Ljubav ju za te — iztisnut nemože. Bori mi se srce — ljuto krvari.

Neda.

Zašto mrziš kralja, kad si ga ljubio, kad ga svi ljube?

Desimir.

Opametio sam se; neljube svi. Ne oni, kojim je do starih prava naših, ne oni, kojim je do našega jezika, ne oni, kojim je do osvete nad izdajicom. Mi ga mrzimo; jer je tudje pope uzvisio, zemlju polatinio, krunu Magjaru izdao, državu papi prodao!

Neda.

Ne, ne! Za Boga! Kud bludiš u gluhu tminu sliepe mržnje? Toga nemisliš ti, to je mržnja opakih tebe otrovala. Ti si bolestan. Ti vidiš djavle u ljudih. — — O ljubi! — Ljubi mene! Progledat ćeš! Ozdravit ćeš! — Gledaj mene! Ah, ti si uzdahnuo toliko mi put: da sam tvoj angjeo. Gledaj me, ja jesam tvoj angjeo. Ja ću ti biti angjeo.

Desimir.

(Proplače.) O! Nedo! Ja sam nesretan. Srce me boli.

Neda.

(Milujuć ga.) Mili moj! Neboj se. Kod mene si sada. Ozdravit ćeš.

Desimir.

Moli se za me.

Neda.

(Vesela.) Ja sam se kralju molila, uslišo me je; ja ću se bogu moliti, čuti će me. Mržnju će ti oduzeti. Bit ćeš opet sretan; bit ćeš sretan.

Desimir.

Ljubi me, Nedo! Spasi me!

Neda.

Ja te ljubim, ljubim, ljubim! (Zagrle se, pak zagrljeni polagano primiču se k crkvi; sad se čuje potihi razgovor od zada.)

10. prizor.

Koloman.

Ja ću bježat k otcu. Sada.

Tolen.

Ja s tobom.

Koloman.

Ostaj. Tuda? — Imaš oružje?

Tolen.

Imam. — Kralj ide. — bježi! bježi!

Koloman.

Kasno. Vidi me.

Tolen.

(Tiho.) He! Bježi! Pobijmo se. (Izvuku mače, i udare se.)

Koloman.

Dobro si smislio, bit ćeš ljubimac kraljev.

Tolen.

(Udarajuć mačem na Kolomana viče.) U pomoć! Pobježe nam! U pomoć!

Neda.

(Čuvši viku i vidiv boj, bježi u crkvu vukuć Desimira.) Sa mnom, il si propao! (Desimir joj izmakne, turne ju u crkvu, izvadi sablju i udre na Kolomana. Za čas iz crkve nagne kraljica s pratilicami, prestrašena, nasloni se na vratima, videć da pada Tolen.)

Zvonimir.

(S dvorani banuv s lieva, hrli pred Kolomana, i videć Tolena pala, prieti.) Quousque tandem!

Tolen.

(Dižuć se.) Nije ništa. Mala rana ovdje. Hotio je bježat. Ja mu nedah. On udari na me. Nije ništa. Mala ranica.

Zvonimir.

(Kolomanu.) Mač tvoj amo!

Koloman.

Kralj ugarski meni zapovieda.

Zvonimir.

Hrvatski je ovdje kralj. Od sad si moj sužanj. (Koloman baci mač; ide napried k lievom izlazu. Stane. Dvorani uzanj. Kralj po kraljicu podje, prihvati ju na svoje ruke; malo stoje zagrljeni, pak podju. Dvoranke i Jelena s njimi. Desimir se ogleda, nema Nede.)

Desimir.

(Tiho.) Kud je? U crkvi nije. Tma je. Ah! (Stoji pod crkvom; za čas ukaže se Neda i gleda ga, dok ju on ne spazi; on kao zatravljen.) Angjeo je božji! (Razabrav se, razblagan klekne pred nju i hvata joj se ruku te ih cjeliva.) Angjeo mi budi! (Neda se nagne nada nj, milo ga gledeć; ostali pomiču se pomalo k izlazu lievom, prvi umine Koloman; mala stanka i mirna slika.)

ČIN III.

(Mjesto je isto, koje u II. činu, samo što je pomična dekoracija nješto drugačija; najme na lievo su samo dvie stolice priestolne na uzvisitom podlogu crno ovijene, tako i na sredini zadka dvie, ali jedna postavljena na tlih druga uzvisita, napokon jedna priestolna stolica uzvisito desno pred pročeljem crkve, crveno ovijena.)

1. prizor.

(Prozorje; na lievi ulaz dolaze polagano i mučeć Zvonimir, s desne mu Gebison, s lieve Lovrinac, za njima mladi plemić. Na sredini pozornice postane Zvonimir, pak ostali.)

Zvonimir.

(Gebisonu.) Sad nam se je dielit. (Mladomu plemiću.) Konjušnik na humu tamo čeka? s pratnjom za kardinala? (Mladi plemić poklonom kaže, da jest tako.) (Gebisonu.) Putuj s bogom.

Gebison.

Posvećeni kralju, s bogom ostaj.

Zvonimir.

(Lovrincu.) Ti ćeš Gebisona do mora izpratiti, i naredit u moje ime vojvodi pomorskomu Jakubu —

Lovrinac.

On će vozit kardinala preko mora za Salerno?

Zvonimir.

Neće on, nego podvojvoda. Vojvoda je jučer istom vratio se iz Palestine. A i treba ga meni danas ovdje. (Gebisonu). Šinovlji moj cjelov izruči svetom otcu, — ah! prognaniku u Salernu! U zatoči njegovoj bila mu utjeha, da ja idem bojovnik božji u svetu zemlju. Pozdravi mi dičnoga Roberta Guiskarda. Hvala mu, što je bar, kad nemogaše Rima mu održati, Salerno mu pribavio za utočište. S bogom.

Gebison.

Sveti prognanik će ruke svoje s blagoslovom pružat put brodova tvojih, kad budeš prolazio morem prema Salernu. Oslobodi sveti grob, oslobodi zasužnjeno čovječanstvo. Kralju, s bogom. (Kralj i Gebison izljube se, do pred izlaz desni izprati kralj Gebisona i Lovrinca; oni odu.)

2. prizor.

(Zvonimir podje prema zadku, mignuv mladomu plemiću, koji za prvoga prizora staja od straga više na lievo, kralj sjedne na jedan od velikih kamenovâ, donj stane mladić. Zora puca.)

Zvonimir.

Čekati ću ovdje, dok nedodje sud. (Gledajući put zore.) Sunce sjajno, svani! Izadji danas i stani nad ovom zemljom, da joj više nezapadaš nikad! — Krasna prizora! — Gledaš li i ti rado izhod sunca — sinko? Sjećaš me Radovana. Zato ću te tako zvati. Sjedi. (Mladić sjedne kralju do koljena.) Ti si sirotče? Trogiranin?

Mladi plemić.

Jesam. Majke nisam poznao. Otac mi je pao prije deset lieta, kad su Saracini s mora udarili na nas.

Zvonimir.

Sve su imanje tvoga otca oplienili i satrli. Junak ti je bio otac. Ti si sirotče, i siromak.

Mladi plemić.

Nisam. Ovaj mač mi je ostavio otac, umirući. Onda mi govoraše — tê su mi rieči svete! — da je mač ovaj pasao davni pradjed njegov, koji je s Hrvatom i s Vugom i Tugom došao iz Velike Hrvatske amo; ovaj je mač pomogao Avare divlje izgoniti iz ove nove domovine naše. Ovaj mi je mač vredniji od svega blaga svega svieta!

Zvonimir.

Junački sine, junače! — Ime ti je?

Mladi plemić.

Bezimenić.

Zvonimir.

Preliepo ime za čovjeka; ono bi dolikovalo i bogu. — I kraljica ti je milostiva; zapazila te je. — Sunašce jarko, svani danas, pak nezapani! — Tko ide ono?

Mladi plemić.

Vučina je.

Zvonimir.

Nemože biti. Vučina nije sied.

3. prizor.

(Prijašnji i Vučina.)

Vučina.

(Dodje s lieva, posiedio, upala lica; spaziv kralja, splaši se.) Kralju! Tu si? tako sam?

Zvonimir.

(Ustavši stupi napried s Vučinom, mladić ostajući zada na svom mjestu.) Vučino! sad je na meni, čudit se. Zar si ti to? Neprepoznajem te! Tužan, posve sied!

Vučina.

(Opipav si glavu.) Kralju, što govoriš! Sied sam? — To sam ove noći posiedio, od onoga tvoga ili.

Zvonimir.

Kakova ili?

Vučina.

(Tiho.) Kralju, imam ti kazati nješto, što nije, da čuje ona mlada duša; nješto zlo, veliko, strašno zlo. (Kralj mahne mladiću, te on izadje na lievo.) Noćas sam propatio muke više, no dosad u sedamdeset godina. Borah se dušom strašno, što da bude: ili mi, ili — ti. Kad se je pročulo po narodu, da si naumio vodit nas u daleki sviet, da izbavljamo sveti grob, mi župani urotismo se proti tebi, da ćemo danas, ako nas tako pozoveš, — — ubiti tebe.

Zvonimir.

(Zatečen bolno.) Ubit mene? Hrvati hoće svoga kralja ubiti, zato, što im on hoće slavu i sreću!? Oh nesretni Hr-

vati! — Danas, pred ugarskim kraljem! O Jude, Jude, ništa nemože biti bez Judâ! — Ubiti me hoće!

Vučina.

Neće sad, jer sam ja tu! Neće! Borio sam se noćas, hoćemo li mi svi urotnici poginuti, ili — ti. Ja sam se odlučio, da ginemo mi. Evo, moja sieda glava predaje se tebi, i — zato i jest posiedjela za jednu noć — predaje ti glave svih urotnika, svih župana — — i svih ostalih urotnika.

Zvonimir.

Iz čije je glave to?

Vučina.

Njetko je išao k markgrofu istarskomu, Vecelinu.

Zvonimir.

Oj nesretni Hrvati! (Stoje čas mukom; zatim kralj podje u zadak i sjedne se na svoje prijašnje mjesto, Vučina stupa za njim začudjen.)

Vučina.

Za boga, kralju, što ti je? Ti nećeš ništa učiniti? — — Idem kraljici.

Zvonimir.

(Uhvati ga za ruku i sjede ga do sebe.) Gledat ćemo izhod sunca, dok nedodje sud. Ja hoću učiniti. Proti tomu oružja nema od željeza, ni od ocjeli, ni od mjeda, ni od kamena; ima samo oružje od duše, od srca. Ja ću se ovim braniti. Ako ih oružjem duše nepobiedim, ako ih neuzdignem iz tê nizote: onda — onda smo pali, duboko pali, — propali. (Ustane, odlučno i žarko.) Ja ću im otvoriti svoje grudi, i dati

svoje srce, svoju dušu! (Sjedne; čas mučeć gleda put zore.) Svani, sunce hrvatsko, pak nezapani! (Vučina hoće odlaziti.) Ostaj tu. Sjedi. — Da ih hvatam? da ih siečem? Njihova izdajnička krv sinula bi grimizom mučenikâ. Izlegla bi se hydra stoglava. Ja joj neću sjeći glavâ, ja ću goloruk uhvatiti ju za njezin jedan vrat, da duša u njoj ugine!

Mladi plemić.

(Dodje s lieva.) Kralju! dolazi kraljica, dolazi sud. (Kralj, Vučina, i mladić izadju lievo.)

4. prizor.

(S lieva ulaze župani, na čelu im Vučina i Strezinja, te se postave jedni s jedne drugi s druge strane onih dviju stolica na lievo; prvi stoji Vučina, do njega Strezinja.)

Strezinja.

(Muklo Vučini.) Ti si već prije bio tu?

Vučina.

(Srdito.) Pak? Sad ste i vi, gdje sam ja, — vi svi. (S lieva dolaze dvoranke kraljičine u crnini, za njimi kraljica s Nedom, ona stane pred priestoljem lievo; odmah za tim dodje kralj s mladim plemićem, čim ovoga zapazi kraljica, mahne mu, on pristupi k njoj.)

Liepa.

(Tiho.) Sinko bezimeni! (Poljubi ga u čelo.) Udji u crkvu onu i moli se bogu; kad te zovnem, izadji k meni. (Mladić ode u crkvu; na priestol uzadje kraljica, kralj se vrati k lievom ulazu, i dočeka tu Vladislava, komu s desne ide ban Petar,

s lieve Koloman, pak podju pred kraljicu i poklone se; ona mahne dvorankam te izadju na lievo.)

Zvonimir.

(Vladislavu.) Predajem ti sina; nije više ni talac ni sužanj moj. (Zvonimir uzadje na priestol do Liepe; Vladislav i Koloman idu u zadak i uzadje onaj na viši priestol a ovaj pristupi k nižemu, Liepa priedje na desno i uzadje tu na priestol, do nje stane ban Petar; dok idu, zvono bije polagano tri puta. Kralj i kraljević sjednu, Liepa ostane stojeć.)

Liepa.

(Polagano, ganutljivo, pod konac krepko.) Moj sin je poginuo. Umirući kazao je, kako dopadè smrti. Ja tražah osvetu. Kralj ugarski mi ju obrekao. — Kraljević je hrvatski poginuo; priestol hrvatski bez nasljednika je. Vi, župani, s narodom bjeste moga sina nasljednikom prozvali. Zato ćete i vi, župani, mjesto naroda, i sami sobom, župani, kako svojta kraljeva doma, za koju ja vas držim, i po želji te privolji kralja ugarskoga, čuti, kakovu osvetu je svaku i sestri, otcu i majci, kralju i kraljici, narodu i priestolu hrvatskomu pribavio ugarski kralj Vladislav. (Sjedne.)

Vladislav.

(Ustane; ganuto, na koncu odlučno.) Kralju i kraljice! Žalost težka, koju ćutim s vami, steže mi srce i govor. Ja sam bio, ostaviv sina taoca ovdje, odmah pohitao u svoju kraljevinu, da nadjem i da kaznim krivca. Sudio sam vojskovodji Abi, i još desetorici. Već ih nema živih. — Da bi još tko bio kriv, a živ, ja nemogoh doznat, niti znam, tako mene

znao bog! (Sjedne.) (Liepa uzrujana ustaje i hoće progovoriti, ali Zvonimir opaziv to, brzo ustane i kaže županom.)

Zvonimir.

Župani! Objav'te narodu, u polju dolje. (Župani odu lievo; kralj sadje s priestola i podje brzo prama kraljice, ali)

Liepa.

(Ustane uzrujana, tihim glasom.) Ja tražim božji sud!

Koloman.

(Ustane, blied.) Ja ga primam. (Vladislav i Zvonimir pouznemireni sadju se na lievoj strani, Koloman stupa napried i stane na sriedi; zvono odbija polagano četiri puta.)

Liepa.

(Prama crkvi.) Dodji k meni, bezimeni! (Mladi plemić izadje iz crkve u onoj odori, koju imaše umirući Radovan; kralji i ban zatečeni, Koloman ostaje miran.) Stani u mojoj sjeni. (Mladić se postavi s desna ponješto za kraljicom.) Sine bezimeni, kazuj, štono govoraše umirući sin moj Radovan.

Mladi plemić.

(Polagano, tihim, samo mjestimice jakim glasom.) „Čuo sam, kao kroza san, poznate glase. Bilo mi je, kao da se trgoh iz dna mora; zazvonilo mi ušima, tad čujah — dobro. Nada mnom govori Berthold i — Aba. Berthold veli: Ako Vladislav sazna, bit će zlo. Na to Aba: naš Koloman će me branit od kralja, ako bude što. Hrvati su svi pali. Moje vojnike, koji su ostali, dobit ću ja, ako bude što. Ovaj Ikar je

propao, stari Daedalus. — — Na to se nasmije Berthold i veli: težko mu je krilo privezao, Abu. Aba reče: nije stari, nego Koloman. Finis Radovano."

Liepa.

(Ustane, prama Vladislavu.) Morda ima još jedan kriv, koj živi, a tvoj ga sud našao nije. Moje srce razdire strašna sumnja. Nek izadje na vidjelo istina, da li kriv, da li práv — ili će moje srce pući. Ja tražim jošte suda (silno), ja tražim božji sud!

Koloman.

Ja ga prihvaćam. — Sažgite vaših šuma, da bos stupam na žarko garište; zavrijte vašega mora, da mu ronem na dno i vadim ovaj prsten vjenćani moj; usjajte vaših mačeva, da ih se goloruk hvatam. — Ali to je težko, dugočasno. Dakle hitro! Dakle diž'mo pokojnikov lies iz grobnice, da mu metnem ruku ovu na srce, da mu stisnem ruku, da mu izpod nje kraljevički mač iz koricâ vadim. Ja sam spreman! A koji će za mnom? Tko me tuži?

Liepa.

(S grozom.) Strašno!

Mladi plemić.

Ja! Ja sam bojovnik kraljičin. Ali ja hoću junački božji sud. Bijmo se! Kralju, dopusti, da svoj život dam za kraljicu svoju, i, bezimenić, stečem ime slavno.

Liepa.

Junače moj, ja primam tvoju žrtvu, i dajem ti ime.

Za kraljicu i za kraljevinu svoju, bij se, Slavniću! (Mladi plemić vadi mač.)

Vladislav.

(Kolomanu.) Bij se, čisti se, sveti se!

Liepa.

(Netom sasvim promienjena, klonula, mladomu plemiću.) Ja sam te nazvala sinkom. Ti si imao majku. Ona te nebi turala u grob. Ona stupa preda me, ja ju vidim — — — (hvata za mač plemiću.) Slika si moga Radovana. Ja Radovanu nedam po drugi put umirati, ja tebi nedam umirati. (Klekne razplakana pred Zvonimira.) Nedopuštaj, kralju, da se biju!

Koloman.

(Vadeć mač.) Sramota kralju, koji se dâ odvratit od svoje odluke — suzami žene!

Zvonimir.

(Kolomanu.) Jao kralju, koji je kamena srca! Sramota kralju, koji udes sliepi za sud božji kliče. Ja prelamam ovaj pakleni sud, i prizivam boga! Puštam, da se onaj, koji je u krilu božjem, da se božji sud — vrši sâm! (Plemić spravi mač.)

Vladislav.

Taj će kazat, da je kriv, koj krivi. —

Koloman.

(Nasmije se prama Zvonimiru.) Božji sud! Ha! ha!

Zvonimir.

(Oštro.) Da je meni očita krivina, što je samo sumnja

tamna, tvoj otac, tvoj kralj zločincu tebi sudio bi — na stratištu, ili ovaj mač moj sudio bi kraljevini njegvoj. Nu ovako, — prost vam izlaz iz kuće moje, iz zemlje moje, ali iz božjeg suda izlaza ti nema! (Daje Kolomanu znak neka odlazi; Vladislav poražen, Koloman smeten spravlja mač.)

Liepa.

I ja se predajem božjemu sudu. — (Kolomanu.) Kakov će tebi biti, ja sam zagledala, kad si mene klečeću u suzah pred kraljem ženu — poružio. Iste ćeš viknuti rieči kraljici, na koje zemlju budeš udario, a ona te bude zahman molila za život svoga muža; isto ćeš viknuti svojoj mladoj ženi, kad će zahman klečati pred tobom, s tvojim djetetom pod srcem, obiedjena s nevjere, tjerana na strašni, na sramotni sud; isto ćeš viknuti materi onoj, koja će te zahman vapiti, da joj nesliepiš sina petogodišnjega, nevina urote proti tebi. I taj treći put vapaj će k tebi prodirati zahman, ali taj put namah tvoja duša, prije — u pakao lećet smjela, slomit će se, tvoje srce, prije živac kamen, razpasti će se kao prah. To će biti tvoj božji sud. — — (Koloman sasvim poražen kleca na koljeno, pak se hvata Vladislava; Liepa Zvonimiru.) Moje srce je mirno, ono je sad tiha grobnica moga Radovana, a duša moja (baca se Zvonimiru u naručje) misli moje, tê su tvoje, vojno moj! (Liepa i Zvonimir stoje časak zagrljeni; na lievo izlaze polagano, porušeni, Vladislav i Koloman, za njima ban Petar; krenu da izlaze tud i Zvonimir te mladi plemić, vodeć kraljicu. Mala stanka. Kad su kralj i kraljica već blizu izlaza, vrati se Petar Svačić i stane pred nje.)

Petar Svačić.

Kraljice! Banska mi je dužnost, da kralju doglasim nješto, odmah, ovaj čas. (Liepa pusti Zvonimira i prihvati ruku mladoga plemića te izadje s njim, a Zvonimir i Petar Svačić vraćaju se napried na pozornicu.)

5. prizor.

(Zvonimir i Petar Svačić.)

Petar Svačić.

Kralju! Ostaješ li još na svojoj odluci, poslie ovakove odmjene?

Zvonimir.

Stanovitije, nego ikad prije.

Petar Svačić.

Još stanovitije!? — Narod je razumio, što je kraljica govorila prije mjesec dana; on je od tad sav svom dušom prihvatio želje kraljičine. On vidi sad Kolomana — slobodna. On će pitat: gdje je osveta?

Zvonimir.

Osveta?

Petar Svačić.

Nije li ju mrtvomu Radovanu obrekla kraljica, i ja, ti sâm?

Zvonimir.

I biti će osveta; ali takova, koja dolikuje kralju, i narodu ovome. A takova — nebi bio rat na nekriva kralja, svaka moga, rat na zemlju, koja u svom razdoru, u krvi svo-

joj izdiše. Ja neću u narod moj, koga sam težko povratio k čovječnosti, napustiti biese divljega poganstva.

Petar Svačić.

O kralju! Dakle ti hoćeš sada, u vieću, koje će biti ovaj čas, zvati narod na onu tvoju svetu vojnu, dok narod sav u jedan glas kliče za osvetom? I zna, da je taj klik njegov odjek želji kraljice, i bana, a misli, da je i odjek želji kralja? Tvoju odluku, protivnu svim, narod neće razumjeti, on neće moći prepoznati — kralja svoga.

Zvonimir.

Hoće. Ja ću ga povratiti k sebi, k prošlosti, k zvanju zemlje ove. Ja ću im pokazati lik uzvišene osvete.

Petar Svačić.

Ljudi su! Toga lika prepoznati neće. Župani — — mogli bi što smisliti, — Salomonom se poslužiti — — oni bi mogli zlo namisliti —

Zvonimir.

Već jesu. Urotili su se. Ja znam sve.

Petar Svačić.

Urota je? Ti znaš za urotu? Pa ipak —? Ti ćeš ih sjetiti prošlosti hrvatske? Oh, što je sve u njoj zabilježeno! Od urote će biti buna! A ti ostaješ na odluci svojoj! — Odgodi vieće. — Nećeš. Nedieli se od volje naroda! — Hoćeš. O kralju, vidim, na rubu bezdna stojimo. Čuj moj klik! Zaklinjem te, u ovom smrtnom času, pobratimstvom smrtnim, koje tebi prisegoh njekoč, tebi ne još kralju. Čuj pobratimov glas iz mladosti tvoje!

Zvonimir.

(Ganut.) Petre, pobratime! (Zagrli ga žarko, i ostaje mu privit na grudi.) Koje li spominjanje sladko budiš u mom srcu! Kako mi je blago na grudih tvojih! Ti si još moj pobratim! — Čuj me. Ni ja se od tebe odbio nisam. Slušaj. Kad me kruna naresi, ja prisegoh ovoj zemlji, da je nikad u nevolji ostaviti neću; i to je smrtno pobratimstvo. Sada ona jest u nevolji. Na razkršću je; jedan put ju vodi u boj osvetni, koga se laća i divljak i zvier; a drugi u posvetni boj, koga je vriedan samo vitežki čovjek. Ja ću otvoriti zemlji ovaj put, a zatvoriti onaj — makar ovima grudma mojima. A pobratim mene u nevolji ostaviti neće!

Petar Svačić.

(Prevaren u nadi, odbiv se od kralja, tužno.) O zahman sam se hvatio žice pobratimstva; njezin tanahni, davni glas nedopire u visinu, do kralja! Ja nisam kralju ništa — nego ban. (Prenuv se, odlučno.) Ban sam! Banu je dužnost, da štiti kralja svoga od pogibelji. Ja ga hoću štitit. (Krene odlaziti.)

Zvonimir.

Stani. Banu hrvatskemu prva je dužnost, da kralja hrvatskoga — sluša.

Petar Svačić.

(S priegorom.) Ja ću ga slušati. (Sa zanosom.) Ja ću urotne nože uhvatiti na ove moje grudi.

Zvonimir.

Ne, ne tako! Ti ćeš živjeti, ti ćeš s kraljem tvojim visoko dići zastavu hrvatsku, onu zastavu, koje okrilje nebaca sjenu smrti i robstva, nego sjenu zaštite i slobode! Mi ćemo pobiediti! (Odlaze na lievo.)

6. prizor.

(Za čas ulaze s lieva župani, prvi Vučina i Strezinja, te se ova dva postave nasried pozorišta, a ostali izza njih; zatim dolaze s lieva pojedince pučani oružani, i stanu u zadku.)

Strezinja.

(Vučini.) Izdajice!

Vučina.

Crn ti obraz, izdajica si ti! (Trgnuv bodež iz njedara izmahne njim i hoće uzmicati, ali odmah trgnu bodeže i Vučina s većinom župana te ih upere proti Vučini; on spravi bodež, pak i oni.)

Strezinja.

Neutečè nam ti — (tiho) ni on! (Županom.) Sad ga poznajemo svi. Pazimo ga! — Sad nam uzmaka nema: ili on — ili mi! (Pristupi k narodu u zadak, tiho.) Braćo! Jeste li vidjeli, što kralj radi? Znate li sad, što će biti od nas? (Obilazi po narodu, potiho buneć, pak opet glasno.) Sad ćete i čuti od njega, što smo vam već kazivali. (Opet tiho govori narodu; žamori narod.)

Vučina.

Neslušajte izdajice!

Strezinja.

Da, da, neslušajte izdajice — one tamo! (Nastavlja obilaziti narod i tiho mu govoriti; pojedini gnievni uzklici naroda: bolje je, bolje!)

Vučina.

Bolje je, da mi svi poginemo, nego on jedan.

Strezinja.

Čujete li izdajicu? (Jedan glas iz naroda: hulju!)

Vučina.

Tko je taj? — Takvih vas je žalibog i previše; ali nebojim se vas.

Strezinja.

(Vrati se k Vučini.) Makni se samo! Nas je više!

Vučina.

Junak se neboji ni stotine ni tisuće — huljâ! (Narod zamrmori i zaštropoće oružjem, ali netom utihne.)

7. prizor.

(Ulaze s lieva oružnici kraljevi, zatim dvorani, medj kojimi i Desimir; zatim ban Petar Svačić, pak Zvonimir s vojvodom Jakubom i mladim plemićem. Kralj uzadje na priestol, do njega ban, oko priestola razmjeste se oružnici i dvorani, po dno kralja postavi se vojvoda i mladi plemić; župani stoje kako i prije.)

Zvonimir.

(Sjedeći.) Hrvati moji, zdravo! Vi stè opet oko kralja svoga, poslie mjesec dana, na urečenom vieću. Vi znate, da

je svoga vojskovodju Abu i još desetoricu smaknuo ugarski kralj Vladislav — za kraljevića našeg. Vi znate, da to prava zamjena još nije. A prava bi li i pravedna bila, sâm bog zna!

Strezinja.

Mi znamo, da bi! (Kralj postane, ban se ustane i oštro pogleda Strezinju, pak sjedne.)

Zvonimir.

Kraljica, koja ju prije tražila, božjemu je sudu sad prepustila namienjenu žrtvu. Ali meni, ali vam to za dosta nije.

Strezinja.

(S još njekoliko župana.) Nije, nije!

Zvonimir.

Kraljevića ipak nema, kraljevina meni nasljednika nema. Hoćemo li i nju prepustiti božjemu sudu? Nećemo. Hrvati, ja ju prepuštam vašemu junačtvu! Hrvati! (ustajuć) ja vas zovem u boj! U takov boj, da poginem li ja —

Petar Svačić.

(Ustavši prekidajuć kralja.) Mi ćemo ginut za te.

Vučina.

Mi ginimo, ti živi, kralju!

Mladi plemić.

Živi! (Narod kliče: živio, živio kralj!)

Zvonimir.

U takov boj, da, poginem li ja, moja smrt vas ujedini —

Petar Svačić.

(I s njim u jedan glas Vučina, mladi plemić i vojvoda Jakub.) Tvoj život, tvoje ime, kralju Zvonimire, jedinstvo je naše!

Zvonimir.

U takav boj zovem vas, koji će hrvatsku sviest, a to je priestol hrvatski, utvrditi za vazda! Tko da nam kaže taj boj? Vjekovi hrvatski! Vi svanite pred nas, vi ćete nam kazati puta u naš, u hrvatski boj! (Sjedne.) Tisuća je godin tomu, ova sad postojbina naša bijaše zemlja rimska. Dvaest carâ ponarodi ona Rimu; s četerdeset gradova ona svietom proslovi; šest učenika spasitelja, viestnikâ ljubavi, njom prohodiše stope svete. Pet sto godina je tomu, ova sad postojbina naša, drhta u ruševinah svoje dike i uljudbe: divlji Hunin i Avarin ju satro, i u pustoši njenoj udario razbojnički stan svoj. Tko će tužne kraje povratiti ljudstvu, roblje Avarinovo izbaviti? Nitko nezna. Ali car Heraklij grčki zna — Hrvate. Njih on zove. Dovede iz velike Hrvatske pradjedove naše junak Hrvat; iztjeraše Avarina, osvojiše zemlju, da bude opet čestita i slavna, osvojiše ju Hrvatstvu i čovječanstvu. Hrvat je došao u ovu zemlju — osloboditelj! Iz spilja svojih roblje Avarinovo izmila pod okrilje mača — hrvatskih!

Mladi plemić.

(Uznosito.) O kralju! Ja nosim mač iz one dobe: daj mu sinuti opet — osloboditelju!

Zvonimir.

Rim, glava zajednice ljudske, blagoslovi nove junake ljudstva; oni se prisegoše na krst častni, na mir sa susjedi, a Rim priseže njim — mir od svih susjeda, Rim priseže njim — slobodu zlatnu! Takvi udariše djedovi naši medje zemlji svojoj, koje držimo i mi danas, zemlji dvojoj, dalmatinskoj i posavskoj, a jednoga naroda, hrvatskoga! Prvoga vieka u novoj domovini nezna za njih tudji sviet; ali zna zemlja njihova. Svoj trud oni siju u nju, svoju ljubav: procvjeta im svakom uljudbom. Gradovi zabielješe, loze zazelenješe, polja zažutješe žitna, more se uzpljuska pod njihovimi ladjami. Crkve se podigoše, vlasti se urediše, zakon se udari: svanù država hrvatska! Hrvati za jedan viek domovinu, prije junačkim bojem izvojštenu, osvojiše ljudskim gojem. Drža se zakletva na krst častni i slobodu zlatnu. Kad im se pomače drugi viek, Avarina u Podunavlju pomože franačkomu caru dotrti posavski knez naš — Zvonimir. Zato, kad se za tim franačko oružje okrenu proti Hrvatskoj, da ju podjarmi, kako može po pravdi božjoj biti na ino, nego da ga Hrvatska slomi pod noge, nego da Trsat vidi izdisati franačkoga markgrofa Erika, nego da Ljutovitom posavskim sjedinjeni Hrvati, Krajinci i Korušci Slovinci tri put poraženoga franačkoga markgrofa Kodolaha vidiše od jada umirati? Ali vaj, kako mogaše, po istoj pravdi božjoj, biti na ino, nego da sloboda hrvatska padè, kad neljubav raztrova Hrvate, kad izdaja domaća Ljutovita predade Franku?

Vučina.

Tako je, tako je!

Zvonimir.

Pade Ljutovit, pada Hrvatska pod Franka, pod jade ljute. Osvajač nesložna, to je onečovječena naroda —

Vučina.

Tako je!

Zvonimir.

(Neprekidce nastavljajuć.) Onečovječi sâm, ako nije već nečovjek. Domovina u crno se zavi, da nevidi, gdje pobiesnjeli u gospodstvu Franak hrvatskim materam djecu grabi i trga. Ali Hrvat nije, da snosi muke roba, već je on, da, kad se već trpit mora, trpi muke junaka!

Strezinja.

(Biesan.) Tako je! Tako budi i danas, i vazda! (Kralj utihne, Vučina pomakne se iz sredine župana napried, ali se pomaknu i ostali župani, bliže kralju; mladi plemić stupi pred nje. Petar Svačić sadje dolje po dno kralja.)

Vučina.

(Uzrujan.) O kralju, kralju! Što dopuštaš!

Zvonimir.

(Nastavljajuć mirno.) Ustade listom narod, sedam godina se bije, i nadbije. Jednoj opet državi od Neretve i Drine do Raše i Dunava sjede na vladu knez Porin Dalmatinac, osloboditelj, ujedinitelj hrvatski. Takvim svanu treći viek Hrvatom, — složnim. Zato dvoja navala mletačka bì dvoj poraz mletački, te sinje more bì hrvatsko. Zato slavni knez Trpimir broji dviesto brodova, pet tisuća mornara, šestdeset tisuća ko-

njika, sto tisuća pješaka. Ali za tim, kad na kneza Miroslava skoči urotnik Pribunja, i kletnik ubi kneza, i narod se razciepi, i pokrvi medju sobom: časovi srušili, što vjekovi bili sagradili!

Vučina.

Naši časi nebili takvi! Nit hoće biti, desnicâ nam! Kletnika takova naumnika ubit ćemo prije — mi!

Zvonimir.

Carigrad zakide u državnu vlast hrvatsku, i Sedeslav knez bì grčkoga cara sluga, ne naroda svoga vladar. Ali ustade junak Branimir: potrgane padoše grčke mreže, pade Sedeslav. Na kneza Branimira udari dužd; pade dužd. Branimir s Rimom obnovi davnu zakletvu: na krst častni, na slobodu zlatnu, i ostavi nasljedniku svomu Mutimiru državu — slobodnu. Takvoj državi knez Mutimir Magjara, kada taj tada plienitelj svieta zadre do Kupe, može dočekati tako, da je prvo haranje njegovo po našoj zemlji bilo i posljednje —

Strezinja.

(Prekidajuć kralja, muklo.) A poharani Radovan? (Narod tiho, bolno: Radovan! Radovan!)

Petar Svačić.

(Strezinji, oštro.) Jesi li ga branio ti?

Zvonimir.

Tako Mutimirov nasljednik Tomislav može spojiti opet svu dalmatinsku i posavsku Hrvatsku, i nazvati se prvi kralj hrvatski. Eto četvrti viek na osvitu svom obasja Hrvatsku

grimizom kraljevskim. Drugi kralj, Kresimir, još uveliča državu, sin mu kralj Držislav uveliča još više, medje joj pod Kresimirom Dunavo, Drinu, Neretvu, Rašu, Triglav, Muru, prekroči — i udari još širje, te prije puko ime, púki spomen od djedovâ sveti, stvori živim stvorom (ustajući): Veliku Hrvatsku!

Petar Svačić.

Ona opet živi! Uzkrisi ju opet kralj naš Zvonimir! (Rieči „kralj naš Zvonimir“ govore skupa s Petrom Svačićem Vučina, mladi plemić, Jakub vojvoda i starac seljanin iz naroda.)

Zvonimir.

(Stojeć.) Carigrad, koji prije nevidi kraljevine Hrvatske, upozna ju sad, i znake kraljevske poslà Držislavu. Nu slavu, koju drža on, potrieše nesložna mu braća; Kresimir, pohlepan krune, razciepi narod, pristaše si namami, s duždem mletačkim se sroti, i dužd porazi Hrvate, i otè —

Strezinja.

(Prekidajuć kralja, biesno prieteć.) Toga smo i mi doživjeli, tako se i sad radi, ali Morane mi —

Petar Svačić.

(Oštro.) Ban hrvatski na Strezinju, ne župana više, udara kraljevski sud! (Pojedini glasovi u narodu: župan naš Strezinja! župan naš Strezinja! Strezinja odlazi, s njim još tri župana, u zadku uzme sa sobom još njekoliko pučana te izadje lievo.)

Zvonimir.

Hrvati, Hrvati! — Ja Zvonimir, vjerni nasljednik velikoga Kresimira, ujedinitelja, proslavitelja, prosvjetitelja države

vaše, prije deset godina vami izabran, prije triput deset danâ vami slavljen i hvaljen, (u taj mah pojavi se u zadku opet Strezinja, za njim Tolen), predajem vam danas spomen dolazka otaca vaših u zemlju ovu, predajem vam njihov poklič iz davnine, da budete i vi osloboditelji roblja silničkoga, junaci ljudstva! Na krunitbu moju liste mi poslà papa Grgur sedmi. Neotvarah vam ih do danas. Danas, kad je papa nemoćan prognanik, danas, kad je sin moj pokojnik, a nevidim gdje mi je nasljednik, a vidim da vas razdire duh urotnik: danas ja riečmi njegovih listâ, ne on, nego ja, vaš kralj, na usta moja poklič prošlosti ove zemlje predajem vam, i kličem vas! (Dade znak mladomu plemiću, te ovaj iz zaklopa izvadi pergamenu i uruči ju kralju, a ovaj banu. Dok ju ban razvija, u narodu žamor, jedni glasi: „pogodi Strezinja", drugi glasi: „Strezinja slažè".)

Petar Svačić.

(Čita.) Presjajnomu Dmitru Zvonimiru po milosti božjoj i volji naroda kralju hrvatskomu i dalmatinskomu od nas otca pape Grgura VII. bratinski pozdrav. Brata našega kralja Zvonimira molimo s vlastnici i pukom zemlje i kraljevstva njegova, da bi hotio odlučiti i s nami biti, zajedno s pomoćju inih kršćanskih kralja, koji ovakove liste imaju od nas, i oni da odluče volju njih, — da s dopuštenjem božjim i s pomoćju u njega vjerujućih oslobodimo svetu zemlju, i izbavimo mjesta —

Strezinja.

(Prekida bana, stupajuć kroz narod napried.) Čujete? Čujete? On vas ište izvesti iz domovâ vaših, od ženâ i djece vaše, i s papom otimati tamo preko mora mjesta, gdje je bogov grob! Što je vam za to? (Iz naroda glasovi pojedini: „nećemo, nećemo!")

Zvonimir.

(Silno.) Vi hoćete — svi, jer hoće jedan, koji je vaš kralj! (Žamor.)

Strezinja.

Čujete? — Kad je jedan koliko svi, neka sam jedan pogine, bolje, ner da nas iz djedine naše izvede cjeća — (Narod viče: nećemo iz djedine; bolje jedan; nećemo, bolje jedan! Velika buka, i štropot oružjem. Oružnici i dvorani oklope kralja; ban drhćući od ljutine izpusti pergamenu iz ruke, kralj sadje s priestola.)

Vučina.

(Izmahnuv mačem skoči iz kruga županа k mladomu plemiću.) Junak se neboji stotine ni tisuće hulja! Udarajte!

Zvonimir.

(Okružen Petrom Svačićem, mladim plemićem, Jakubom i Vučinom, te dvorani i oružnici, koji napere oružje proti županom i narodu, podje na sredinu zadka, tu stane, okrene se i govori.) Hrvati! Vi ste mi prisegli posluh, dok su vam na ramenih glave. Ja hoću taj posluh od vas, ja neću od vas posluha glavâ sa ramenâ. Odlazite, oružnici! Kralj hrvatski ima oružnikâ, da brane zemlju ovu od neprijateljâ. Idite, oružnici: ja neprijatelj zemlje ove nisam. Idite; narod hrvatski nemože biti neprijatelj svoje domovine; kralj hrvatski prvi je sin svoje domovine: u ostalih sinovih njenih on sebi nemože naći — Kaina. Idite!

Petar Svačić.

O kralju! što radiš!

Vučina

Kralju! kralju!

Zvonimir.

Dvorani moji! Vas ima kralj, da ga svietla okružujete sjajem; porugom ga sad potamniše rieči klete, bačene na onaj priestol. Idite, dvorani moji! (Uzlazi na priestol, koji je na sredini zadka.) Hrvati! Vi me gledate obtuženika. Vjekovi hrvatski, svanite pred nami! Na moj priestol tamo sjednite vi, sjene slavnih vladaoca: Hrvata, Ljutovida, Trpimira, Tomislava, Držislava, Velikoga Kresimira: vi branite nasljednika svoga, kralja Zvonimira! K meni stani vojvoda Jakub. Na usta njegova, koji se je vratio jučer iz svete zemlje, oglasi se ti, stradajuće čovječanstvo, ti, koje vapaj svoj podireš kralju hrvatskomu! Na onu stolicu tužiteljnu (kažuć na stolicu na desnoj strani pred crkvom), sjednite crne sjene iz prošlosti urotnikâ — ubojicâ! (Pučani, koji su bili posjedali na toj stolici, uzmaknu s nje.) A ti, narode hrvatski, gledaj miran, hoće li pobiediti bodeži ubojicâ, ili mačevi velikih vladara hrvatskih! — Oružnici moji, dvorani moji, idite, idite, idite! (Ove tri rieči kraljeve prekidaju Petar Svačić, Vučina, mladi plemić i Jakub uzklici: kralju! kralju! kralju! takodjer mimički moleći kralja, da neodpravlja tih braniteljâ svojih. Oružnici i dvorani s težkom mukom i s bolom odlaze na odrješite zapoviedi kraljeve. Odmičuć oni, stave se ban, Vučina i mladi plemić, izvukav mače, i Jakub oko kralja, kao straža njemu.)

Starac seljanin.

(Stupiv napried iz naroda pred kralja, sa zanosom.) Kralju! Ti si meni slobodu dao. Evo tebi moj život! (Izvuče mač i stupi do mlada plemića. Dočim u lievom izlazu izčezavaju oružnici i dvorani kraljevi, Strezinja s još trojicom župana vuče iz

lieva zadka prama sredini pozorišta Salomona; Tolen još stoji u zadku; dotle)

Zvonimir.

Pričaj, pomorski vojvodo moj!

Vojvoda Jakub.

Iz Palestine svete zemlje —

8. prizor.

Strezinja.

(Prekida vojvodu, dovukav napried na sredinu pozornice on i još trojica župana Salomona.) Ništa o svetoj zemlji! Hrvati! Ovaj će vam kazat, na koju zemlju vam je poći. Odzvonio je papinski praporac, odzvonilo je papincem!

Petar Svačić.

Bezočnik! Iz njegova utočišta, iz kraljeva dvora, izvlači amo toga jadnika!

Strezinja.

Jadnik si ti! To je kralj Salomon.

Salomon.

(Preplašen.) Pustite me! Ja sam hodočastnik, prosjak, mudri Salomon. Pustite me!

Strezinja.

Zar ti nisi Atila, Alom, Arpad, Toxis, Geisa, Andrija, Salomon, kralj, izagnani ugarski kralj Salomon? Hrvati! Ovomu su ugrabili kraljevinu, nam su ugrabili kraljevića. Mi ćemo

njemu povratiti krunu, a našega kraljevića osvetiti. (Narod kliče: hoćemo, hoćemo.) Čuješ? Naš i tvoj je cilj jedan, mi smo saveznici. Mi ćemo sebe i tebe osvetiti! Ti ćeš opet biti kralj!

Salomon.

Ha! Ja ću se osvetiti? Ja ću opet biti kralj? Hoću! Ja ću zlotvore svoje kazniti, mučiti, na muke derati! — — Ja jesam kralj! Opet krv mi kraljevska vrije, srce svemožno kuca, mišica silna brekne! Ja jesam Atila, Alom, Arpad, Zoltan, Toxis — — Zoltan, Toxis sam ja? — — Čekaj. Dakle mi idemo osvajat kraljevinu, krunu moju? A imate li vi tu vindskoga psa? A imate li sveto koplje?

Strezinja.

Ja pitam sad, a ti kazuj, svim ovdje, što si meni kazivao o tvojoj zemlji, o tvojih zlotvorih, koji su tebi oteli kraljevinu, i koji našu kraljevinu —

Salomon.

(Prekidajuć ga, ljutit.) Sveto koplje amo, i vindskoga psa amo! Da ga ubijem! Prije neidem u boj, neidem, neidem!

Strezinja.

Čuješ li? Govori, što ti kažem.

Salomon.

Ti kažeš! Tko si ti? Ja sam Atila, bič božji!

Petar Svačić.

Salomone, Salomone! — — Narode, zar ćeš gledat takov prizor jadni?

Starac seljanin.

To je prepuštenje božje! (Glasovi iz naroda: To je čudo božje! Čujmo, čujmo!)

Salomon.

O vindskom psu? O svetom koplju? kazat ću vam. (Sjedne na tla.) Ha! Kako mi se glava razmiče, uspomene slavne opet naviru u nju! Sjećam se, znam, znam sve! (Tihi glasi iz naroda: čujmo, čujmo.) Ja sam bio najprije, njekoč, — mudri kralj Salomon. Onda sam iz groba svoga uskrsnuo Atila, bič božji, gospodar Panonije. Onda opet Alom. Alom doveo sam Magjare. Onda sam uskrsnuo Arpad. U Potisju bugarski knez Slan slà mi poruke: neznaniče, s razbojnici uzmiči u pustoš skitsku, ili —! Ja ih ljubezno primih, izkazah im, da sam ovdje znanik, Atilin potomak; za prijateljstvo zatražih od Slana mješinicu vode dunavske, rukovjetac trave alparske, a knezu slah dvanaest bjelaca snježnih. — — Zahvatih Slanove zemlje kus, pa kus, pa kus. Sad on traži sve natrag. Ja mu poručih: To je za dvanaest bjelaca! To je moje u ime Atilino! Dodji, uzmi. — On dodje s vojskom, ali uzeh ja, on propade. — Moravski vladari Svatopluk i Mojmir povadiše se. Sad ja dodjoh s vojskom; pobismo se; kraj njihov bi moj, a — njim vječni mir. Panonija je moja; svu ju obadjoh, sva mi se pokloni: sve joj crkve prostrieše se preda mnom na tla! Dom imam, sad idem u sviet. Po Italiji neznanoj razsvjetljuju mi pute samostani i samostanci, knjige i knjigčije — požarom svojim. — Tad sam bio Zoltan. Drhće Niemac, drhće Francez. Bavarska, Turingija, Saska, Švabska, Alsas, Lotaringija: pljenište je moje! Proti caru Henriku Vindi me zovu; priskočih im, pobih Henrika; vojska moja silna, nema

mjesta Vindom uz nju u njihovoj zemlji. Izsele se Vindi. Za devet godina udarih opet na Henrika; zovem Vinde, da pošalju meni svojih četa — oni mi pošalju u tabor moj (ustane) psa! Ha! psa mi poslaše — psi! Ja u bitku. Porazi me Niemac. Bio je sa mnom pas! — — Imate li tu vindskoga psa? — — Onda sam bio Toxis. Na cara Otona pobuni se sin mu Ludolf i Konrad knez; zovu mene proti caru. Vojsku mi vodi Konrad na Ren. Palimo, morimo. Konrad kukavica uskoči u samostan, i pepelom se zasipa; nas ostavi. Ali nadjosmo kući puta, kroz oganj i krv — i doniesmo srebro i zlato. Izmiri se kralj sa sinom. Ja to čujem, pošaljem uhode, da vide; ali kralj i sin mu hine, kao da su još u svadji. Tako me prevariše zmije! Razlijem svoje vojske od Dunava do Rena. Kod Augsburga skupe se Niemci. Ja ih obkolim. Kralj i kraljević i svi knezi, sva vojska pričeste se i izljube. Ja sam to gledao; nisam razumio što je to! Bilo je sveto Lovrinje. Oton tegnu proti meni svetim kopljem u ruci — a ja proti njemu — — vindski pas mi izskočio izpod skuta! — Od sto tisuća vrati nas se sedam kući, sedam sa mnom, i s vindskim psom! Sedam tužnih viteza! Imate li vindskoga psa? Imate li sveto koplje?

Mladi plemić.

O domovino, o maču naš, kakovo te obasjava svjetlo!

Starac seljanin.

Slava Hrvatskoj! Slava vladarom našim, slava Zvonimiru! (Glasovi iz naroda: slava! slava!)

Strezinja.

(Uzrujan.) Dosta tricâ, dosta! Kazuj ono —

Salomon.

Trice su to? Ono koplje, onaj pas, to je bila moja u svem životu kob, moja sila, moja propast —

Strezinja.

Umukni — (narod kliče: čujmo, čujmo!)

Salomon.

Upoznao sam Otonova boga; vidjeh, da mi treba krst, i sveto koplje. Preselih se iz tiela Toxisova u Geisino, pak u Vajikovo. Vajik primih krst; Oton dade mi Bavarku Gizelu za ženu, i dade mi za dar sveto koplje, dade mi silu! Zidam crkve, krstim narod, ja krštenik Stjepan; krstim koga u vodi koga u krvi. Moji pogani se bune, triput; tri rodjaka moja ih vode, u potop svoje krvi ih vode! Okrunih se Stjepan kralj! Na domaku smrti prevari se moja duša: krunu dadoh sestre moje sinu, Petru, bludniku talijanskome. Braća moja skoče da me ubiju. Moje rieči: „tko je proti meni, kad je bog sa mnom?“ iztepu im bodeže iz drhćućih ruku.

Starac seljanin.

Čujete? čujete? (ponavljaju njeki glasovi u narodu.)

Salomon.

Ali bog nije bio sa mnom!

Strezinja.

Sad čujte!

Salomon.

Brat Andrija, brat Bela utekoše k Rusu, brat Basil, osliepljen od sestre svoje i moje, izdahnu jadno u tamnici —

a Petar, hulja, okružen tudjinci, preziruć narod svoj, sjedi na priestolu, koji sam mu dao ja. Umiruć, preseli mi se duša u prognanoga Andriju. Magjari sbace Petra, on bježi k Niemcu, Niemac ga opet dovede na priestol, on se podloži Niemcu, i preda mu sveto koplje — izdajica kleti preda mu silu moju! Ognjena moja duša vapi: „natrag meni koplje moje, sila moja", vratim se ja, ja tada Andrija, u domovinu. Narod me razumi, okupi se k meni. Petar potučen, uhvaćen, oslieplјen u tamnici izdahnu. Moji pogani pale crkve, more pope; vidim, da kroz krv tu i kroz oganj taj ruka moja neće dohvatiti svetoga koplja, ja im branim, a oni hoće da umore mene. Zovem brata Belu. Pomože mi. Okrunismo diete moje Salomona, zaručismo ga za Njemicu Juditu — jadan mislih, tako dobiti natrag sveto koplje! Bela hoće krunu s glave Salomonove oteti. Zovem Juditine Niemce. Udarimo na Belu. Bela pobije nas, i mene, brata svoga, pregazi konjem! Oh, zar mi se može duša preseliti u tielo bratoubojice Bele? Ona se preseli u Salomonovo tielo, eto u ovo moje jadno tielo! Ono nosi dušu Andrije, Stjepana, Toxisa — Aloma, Atile! Atile? Ah jao, dušu mudroga Salomona, hodočastnika, prosjaka nosi to tielo, nosi put Jordanovih vala, da ju tamo metne u stari grob, i umre za uviek! — — Ja Salomon živih u progonstvu kod Niemca, s Juditom mojom — mojom? — ha! s djavolovom! A Bela vlada zemljom mojom — kakva li zemlja! Izkrvarena ratom vanjskim, ratom domaćim na krst, na pravdu, derana lihvom i otimačinom, bez rada i reda, na umoru, u krvi svojoj potapana! Bela joj hoće pomoći, pogane potući, i potuče ih mudro tri tisuće sve na okupu, na saboru godine 1062.

Tolen.

(U zadku, s divljim krikom.) To je moja godina! (U narodu čudan uzklik: Kakov to glas!)

Salomon.

(S užasom.) To je glas vindskoga psa! Jao meni! Gdje je? Nemam tu svetoga koplja, a on laje tu! U zraku, pod zemljom, dolje — sad je dalje (sluša), sad je tiho — —

Petar Svačić.

Izvedite ga!

Salomon.

(U najvećem strahu.) Ja neidem otud, ja se bojim tamo ići, on je tamo (kažuć u lievi zadak.) O pustite me tu, med ljudi, ta uviek sam u šumah, s vuci, dajte mi tu mjesta, da još govorim s vami! — — (Smiešeć se.) Bela je mislio podupriet zemlju, potukav tri tisuće svojih ljudi, ali za godinu dana sruši se njegov grad na sudnji dan, i zakopa njega sudca. Ha, ha! Nije imao koplja, a onaj vindski je bio u gradu, — pas je izskočio iz rušećeg se grada živ!

Tolen.

(U zadku, muklo, pestju prieteć.) Ja sam pas?

Salomon.

Sad moje kraljevstvo dodje! Niemac car dovede me u Ugarsku, okruni me drugi put, i Juditu mi dade, ali koplja nije mi dao, varalica, koplje je moje poslao u Jerusolim, na sveti grob! Vladislav i Geisa htjedoše me otjerati, ali ih zaplaši car. Lije, sami me okruniše treći put, a tad me okovaše

u tamnici, Juditu protjeraše k Niemcu. Strgoh lance, utekoh se k Juditi, ženi — a žena me nije htjela prepoznati, otjerala me je kano psa! Utekoh se k pasoglavcem, k Pečenegom; oni prepoznaše, primiše mene, dadoše mi vojsku. Udarih na Vladislava. On mene pobi, i bijah prosjak. — I sad s trojom trnovom krunom idem hodočastnik u daleku zemlju, da operem u Jordanovih valih svoju dušu, da izperem Juditu i sve, sve, sve, i umrem za uviek. Tamo u hramu mudroga Salomona visi sveto koplje moje, ono čeka mene. Ono će, kad dodjem, spustite se na me i probiti dušu moju, i leći ću u svoj stari grob, za uviek, za uviek. (Strezinji, klecajuć i grčevito hvatajuć se njegovih koljena.) O ako si čovjek, ako smiljenja poznaš, u svetu zemlju me vodi, vodi me u svetu zemlju!

Strezinja.

(Razjaren.) I taj hoće u svetu zemlju? I taj u papinske diple puše? (Salomon uzmiče splašen od njega.) Varalice! Čekaj!

Salomon.

(S užasom bježeć od njega prama crkvi.) Jao! Sad te prepoznajem! Ti si vindski pas!

Strezinja.

(U bjesnilu.) O! Ja sam pas? Evo ti! (Trgne bodež iz njedara, baci ga za Salomonom ali promaši; Salomon utekne se kralju. Strezinja trgnuv drugi bodež iz njedara srne za njim, starac seljanin i mladi plemić suprotnu mu se mačevi i bodež mu izbiju.)

Salomon.

(Klecajuć pred kralja.) O kralju! Ubit će me! Štiti me!

Strezinja.

On će štitit! Ha, ha, ha! (Vuče mač.)

Zvonimir.

Mog utočenika štiti moj mač!

Strezinja.

Svi biesi na taj mač! Hrvati! Zar imamo još obraza mi? Protuha tudja nas naziva psi, a za to ju štiti onaj mač? Zar je to hrvatski kraljevski mač? Ja (skoči na stolicu desnu tužiteljnu) tužim kralja! Poštenje ga hrvatsko tuži, tebi narode pošteni! Sad ćemo mi učiniti sud, zadnji sud! Braćo! zatvorite sve ulaze! Nepuštajte nikoga, nikud! — On je nas župane, stupe države vaše, potro!

Petar Svačić.

Stupajte napried župani, kojih županije je kralj povratio zemlji našoj! — Murski, sriemski, travunjski, zahumski župan, napried! (Četiri župana redom stupaju i postave se pred kraljevo mjesto.) Eto, tako je kralj potro stupe države vaše!

Strezinja.

Dà, on je povećao državu, da ima veće roblja svoga.

Starac seljanin.

(Stupajuć napried.) Evo me! Tako je kralj od roba tvoga, od stotine robova učinio! Slobodni smo sad!

Strezinja.

Dà, slobodni smo, — slobodni letimo u njegove mreže. Slobodna je mene sad opsinio, tko? štićenik njegov. Slobodne

je on poslao kraljevića vašeg i stotine braće i sinova vaših u boj, da ih slobodne ubije, tko? saveznik njegov! Slobodni ste htjeli osvetiti kraljevića, i slobodni ste gledali gdje je zašticen od osvete vaše, tko? Ubojica kraljevićev! a tko je bio taj? saveznik kraljev! Slobodne će vas on sad voditi, kamo? Da osvetite ovaj eto kraljevićev grob na znanom neprijatelju, u znanoj zemlji? Ne, ne, slobodne će vas on voditi u daleku zemlju, na neznana neprijatelja, na osvetu neznana groba. Dà, dà, slobodni vi mu daste prije deset lieta hrvatski kraljevski mač, da sad slobodni vodite cieli narod na klanje pod taj mač, da sav izgine u tudjini, a ovu domovinu vašu, s koje ste sbrisani vi, da uzme, tko? Štićenik, saveznik kraljev, ubojica kraljevićev! Hrvati! Hrvati! Vi ste njega učinili kraljem! Vam ga tužim strašnom tužbom: Vaš kraljevski mač u njegovih rukuh u rukuh je izdajice, ubojice vaše! Potarimo te ruke, potarimo taj mač! Zatvorite izlaze sve! Sudite ga! Eto moje rieči tužiteljne! Eto vam rieči suditeljne! Eto, eto, eto! (Baca iz njedara pune pregršti bodežâ u narod; na lievi ulaz hoće unići Liepa s oružnici, ali pristaše Strezinjine zakrče im put oružjem, vičuć: natrag, natrag!)

Tolen.

(Zlorado, tiho.) To je moja godina, to je osveta za godinu 1062! (Jedna stranka u narodu viče: „dolje izdajica župan!“, druga slabija: „dolje izdajica kralj!“, te obie okupljajuć se i vukuć mače spremaju se na sukob.)

Strezinja.

(Prama kraljevoj stranci.) Onih mojih rieči nečuste, ove sad će vam glasnije biti! Eto vam ih, eto, eto! (Iz njedara baca u kraljevu stranku pune ruke novaca).

Vučina.

Eto, srebrnjake Vecelinove baca! Juda baca srebrnjake! Juda se izdaje sam! (Obie stranke sudare se oružjem, kraljevoj na čelu Vučina, starac seljanin, mladi plemić, i ona četiri napried stupivša župana, Strezinjinoj stranci na čelu dva od ostalih župana, Strezinja stojeć još na stolici desnoj.)

Zvonimir.

(Srnuv sa priestolja napried razkriljenih rukû medju sudarivše se stranke, Petar Svačić izza njega s desne, Jakub s lieve strane.) Svani mir medju vami! (Oni pouzmaknu na obie strane.) Krvju svojom ćete ovo svetište svoje, krunište kraljevâ, sborište otaca, skvrnuti? Mir vam, a — meni tuženome sud, te, ako sam kriv, smrt, ali ne ubojstvo nesudjenomu!

Strezinja.

Sudjen je, kriv je, ubijte ga! (Srne napried sa stolice.)

Zvonimir.

Udaraj! Ruka ti sahne u zamahu na posvećenu glavu! (Strezinji težko klone ruka u zamahu i izpada mač.) Još sam kralj!

Strezinja.

(Slomljen.) Propao sam!

Zvonimir.

Kralj hrvatski se neubija, kralj hrvatski je bezsmrtan! — Tužen je vaš kralj vam; sudite ga, ali ga čujte prije. Valjda i kralja ide u njegovoj zemlji pravo, koje u njoj ide lupeža? — — Ja sam satro župane vaše. Evo (kažuć na ona

četiri župana), tî vam kažu, kako sam ih potro. Evo, udarajte! — Ja sam od vas učinio roblje. Eto (kažuć na starca seljanina) taj vam kaže jedan, kakovo sam od stotine roblje učinio. Evo, udarajte! — Ja sam tudjinca pohulitelja vašega poštenja ovim mojim mačem zaštitio. Junačka vaša dika bio bi Strezinja, da je svojim mačem ubio — onaj biedni stvor, ali sam ga suzdržao ja. Evo, udarajte, udarajte mene pohulitelja vašega poštenja! — Ova kruna, ovaj kraljevski mač, štono ste vi na moju glavu, u moje ruke metnuli, na glavi je izdajice, u rukuh je ubojice kraljevića vašeg i zemlje vaše. — O bože, pak mene neproguta zemlja ova? Evo krune s takve glave, evo mača iz takve ruke (spušta krunu pak mač na tla); nek ih prihvaćaju dolje u svetom prahu ovog mjesta sjena Hrvatova, i sjena Kresimirova. A mene — udarajte! — — Nećete? — Ja idem. Dajte tu krunu, taj mač Strezinji, a ja idem s onim biednim stvorom (kažuć na Salomona) u svetu zemlju, prilika njegova, a vaša zemlja bit će prilika njegove! (Salomon, siedeć na podnožju priestolja u zadku, glupo smiešeć se klima glavom; zvono odbija tri put.) Njemu, njegovoj zemlji, i meni odbija ura; za kratko će odbiti vam, i vašoj zemlji, oh! domovini mojoj! — — Idem. Sad sam samo osirotjeli otac, bez sina. O, kakov otac! Izdajica, ubojica svoga sina! Strezinjo! Strezinjo! Ta tužba tvoja na tvojoj zadnjoj uri strašno će tužiti vječnomu bogu — tebe! Ti u mrtva usta moga Radovana mećeš kletvu strašnu na mene, otca njegova? Misliš, njegova usta, za uviek niema, tebe u laž utjerati neće? Ali ako ima u tebe još duše, obrati ju prama onoj crkvi, i slušaj! Čuti ćeš Radovana glas —

9. prizor.

(U taj mah čuje se iz crkve triput jaučni uzklik „Zvonimire moj!“ svaki put bliže; čuje se trka, crkvena vrata naglo se otvore, na prag bahne u najvećoj uzrujanosti kraljica Liepa, i kleca iznemogla na koljena, Jelena ju podržaje, izza njih bahnu oružnici i dvorani kraljevi.)

Liepa.

Živ si, Zvonimire! Hvala ti, bože!

Zvonimir.

Kraljice! glasnice grobna!

Jelena.

Slava ti, bože!

Liepa.

(Strezinji.) A ti — čuj Radovanov glas; u mom srcu on počiva, moje srce čuje njegova niema usta. Ona blagoslivlju otca svoga, a tebe, otca njegova izdajicu, čiste uspomene njegove ubojicu, tebe — proklinju! (Kralj, koji je bio izprva protrnuo, pohiti kraljici i pridigne ju, ona zagrliv ga klone joj glava na njegove grudi, Jelena hvata mu se ramena; Petar Svačić, mladi plemić i Jakub pohrle do stubah crkve; medju tim čuli se uzklici iz naroda tronutoga: Kraljica naša glasnica božja! Čudesni bože! jaki bože! Strezinja sav poništen odtetubao na lievu stranu i prislonio se uza zid.)

Jelena.

Bog tebe štiti, dobri kralju! Živ si; i mi oživljujemo po tebi. Ah, kakove boli prepatismo u četvrt ure — to bijaše

vječnost vječnih mukâ! Dvorani javiše kraljici bunu. Polumrtve letismo amo u pomoć; ali, tamo na ulazu (kažuć na lievi ulaz) klete ruke ubojne zatvoriše nam put; kao mrtve već obilažasmo brieg, i od straga udjosmo u crkvu. O užasa našeg! — Ali nebesa su tebi u pomoći bila, ah, što bi mi slabe žene! Hvala angjeoskim četam, čuvaricam tvojim, — a vi — nesretni (prama narodu) Hrvati, tako hvalite nebu, da vam je ovoga kralja dalo?

Zvonimir.

Liepo! Ženo draga! Liepo!

Liepa.

(Dignuv glavu.) O životu moj, ti živiš! — I tebe su mi ubit htjeli! O jadne mene majke i žene! O jadnih vas! Vi ste me primili za majku. Što vam mogu ja žena? Evo, ubijte mene! — a otac vaš, kralj vaš, neka živi! (sav narod tronuto i tiho: živila kraljica naša, živio kralj naš!)

Zvonimir.

(Bolno.) Kralj vaš? Gdje je kralj vaš?

Liepa.

(Opaziv Zvonimira bez krune i mača.) O! krunu su ti skinuli, mač su ti oteli. Nisi više kralj. To kraljevstvo naše koliko nam boli zadade! Sad si samo moj! Bježmo odtud, iz ove nesretne zemlje. Ti se sad štitit nemožeš, ja te štitit nemogu, samo molit se mogu za te! Bježmo!

Jelena.

(Opaziv krunu i mač kraljev na sried pozornice na tlih.) U prah su ti bacili svetu krunu, sveti mač, štono si im do-

nio ti. O! Iz onoga praha dižu se gore ruke moga Kresimira, da narod ovaj proku —

Petar Svačić.

Stani, stani! Nekuni naroda biednoga, omamljenoga, zaplašenoga, ljuto pokajnoga! O kralju, u ime svega tvoga naroda —

Zvonimir.

Ja nisam višę njegov kralj!

Petar Svačić.

Iz onog praha posvećenoga ruka Kresimirova diže k tebi opet krunu i mač, neostavi je, neostavi nas, kralju, otče, milost! (Sav narod tronut govori: milost!)

Zvonimir.

(Bolno.) Milost? Vaše ruke od mene kralja hotijahu učiniti sliku onoga (kažuć na Salomona), vaše ruke mirne puštahu, da meni otcu Radovanovu onoga ruka (kažuć na Strezinju) iz grudih dušu trga; a sad sam vam kralj, otac, milost? Vaš kralj, koji sam bio, otac Radovanov, koji sam bio i jesam, ostavljam vam baštinu, onu krunu i mač, čuvajte ju kako znate, ostavljam vam oporuku, moju misao na križarsku svetu vojnu, za osvetu Radovana, vršite ju, kako znate; a ja idem, ne prilika onoga biednoga stvora, ja Zvonimir, bojovnik božji, osvetnik sina svoga.

Liepa.

Hajdmo, ostavimo to nesretno mjesto!

Zvonimir.

Oporuku da im ostavim prije.

Petar Svačić.

Jao siroti narodu! (Glasovi naroda: Jao nam! Liepa sklone grudi na rame Jelenino.)

Zvonimir.

Ja sam Radovana slao u boj, da kraljević hrvatski mlad već slavom, za kojom plamtijaše žarko, proslavi sebe i vas, i nasljednik meni budući primi krunu ne dar roda, nego stečevinu junačtva svoga, te junak krunu na svoju glavu metne od krune otčeve veličanstveniju. Oh! kad mi ga umiruća donesoše, neba slom vidjeh nada sobom ja otac njegov, ali ja kralj vaš uzdržah taj lom dušom jakom, jer ju izpunjaše misao na vas! — Kad mi usta njegova već zanjemljujuć mukom viečnim slutnju kazaše, tko da je pravi ubojica njegov, tad moja ruka trza za mač moj na osvetni udar, — ali taj mač bijaše kraljevski: sveti mač pravde, istine. Znah li za istinu? Smjedoh li na grob, na dušu Radovana navalit žrtvu sumnje, morda nevinu? Sud se učini. Kralj Vladislav smače krivce, Koloman osta živ, osta sumnja, ali istina nesvanu. Kolomanu kazah: da znam krivinu tvoju, na stratištu tebi zlotvoru sudio bi kralj tvoj, ili moj mač sudio bi kraljevini njegovoj. — Sudio bi, tako mi groba Radovanova! Ali osta sumnja, nesvanu istina — ja ih pustih božjemu sudu. — Vi vapijaste osvetni boj na zemlju njihovu. Onaj biednik (kažuć na Salomona, koji potvrdjuje klimajuć glavom) kaže vam, na kakovu zemlju, on slika njezina. Junak li je, tko se sveti onomu? Za junake li je udarati na onakovu zemlju biednicu? Vječne ruke udar

težko na njoj leži! Radovanov grob traži osvetu, posvetu sebi, Radovanov trup traži uzkrs svoj — u junačkih djelih njegova otca i naroda. Zar bi on uskrsnuo, da mu zalismo grob riekom krvi nejunakâ, biednikâ propalih duša, ništećih samih sebe? Morem suzâ ženâ i djece njihove? — Na silnoga, junačkoga neprijatelja ja htjedoh vodit u boj potomke junakâ, na skvrnitelje svete zemlje 'potomke očistiteljâ ove zemlje: sinovi satariteljâ Avarina htjedoh da budu satаritelji Osmanina! Potrgane lance roblja osmanskoga da položimo za junački grobni vienac na grob Radovanov, uzkrs slobode potlačenih da bude uzkrs Radovanov! — Deset već godina jauk kršćana iz Palestine, pljeništa osmanskoga, razliega se po svoj Evropi, i groznim jekom na srca svih kralja, svih naroda kuca. Nečuje nitko, gluho sve, kao da je kamenje. I vi ste slušali taj vapaj; ja mišljah, da potomci Hrvatâ, koji su iz daleka sjevera čuli jauk avarskoga roblja i skočili amo, da potomci njihovi u ovoj čovječnošću posvećenoj zemlji čuju vrisak braće iz svete zemlje, mišljah, da nisu kameni. O! jesu, jesu kameni, grobni, po groblju slave pradjedovske! Drhćite! U Palestinu poslah vojvodu Jakuba, da jade nikad nevidjene vidi tamo, i vam ih kaže, i gane vas kamenove! Drhćite, ganite se, ili će se ganuti izpod vas kamenovâ grobnih dusi otacâ vaših, i strašnim pitati glasom: zar su to sinovi naši? — — — Vojvodo, kazuj muke ljudske dosad nečuvene, nevidjene, što no si ih ćuo i gledao u svetoj zemlji ti!

Vojvoda Jakub.

Da kazujem muke nevidjene, nečuvene? O koje li muke! — Ja sam osiedio mornar, tisuć puta gledah olujnu borbu mora i neba, uviek mišljah, da strašnije groze od ove nema.

Ali jedanput vidjeh, gdje mi žena — o Petre bane, sestra tvoja! — putnica s djetetom mojim u takvoj oluji propada u bezdno morsko, a ja ju spasiti nemogoh! O tad mišljah, da groznije muke od ove nema! Ali bijah sad u Palestini. Muke, što ih može izmisliti mozak stvora ljudskoga, koji je podivjao u hijenu, i pozlio u djavola, — na takove muke vidjeh da čovjek Osmanin udara ljude, braću svoju, u zemlji spasitelja ljudî! Tad mišljah, da groznijih muka od ovih nema; gledah ih na ove svoje oči, a pomoći nemogah; ali se zakleh vapijućim jadnikom, da će hrvatski kralj hrvatski moj narod dovesti njim u pomoć. Ah, ja tada mišljah, da nad njihove muke strašnijih nema! Ali vratih se amo, medj Hrvate svoje, i gledah sada, kako Hrvati moji kralja svoga — ubijaju — takova kralja! O nad ovu strahotu strašnije mi nema! Zaboravio sam na sve muke ine — ja ih kazivat neznam — srce mi staje, jezik mi niemi. Što da kazujem o nevidjenih mukah, kad vidim ovdje ovu muku moju smrtnu, — — da su to Hrvati, da sam ja Hrvat! O zašto prije poginuo nisam!

Zvonimir.

O! još Hrvatska propala nije, još krst častni nad njom sjaje, još Osmanin nje osvojio nije, kako jest onu njekoč svetu, sada kao prokletu zemlju! O čujte, kakova je! To je ona zemlja, gdje se sve svetinje ljudske skvrnu, gdje je pravica okrutnost, sloboda himba, ljubav gniev; gdje je jači tigar, a slabiji poništen do skota. Osmanin je taj tigar, kršćanin, čovjek, vaš brat, tako je pogažen. Požar doma svoga, pokolj roda, zarobljenje djece svoje, oskvrnu grobovâ dragih, pogrdu svetih hramovâ, gradovâ i krajevâ propast u dim i oganj gledajući, on negleda još prave muke svoje. Oskvrnu žene, os-

kvrnu kćeri svoje, užasni mor djece, svoju obezčast, i sve paklene patnje tiela i duše pateći i gledajući, još nepati prave muke svoje! Osmanin otima i odvodi mužku nejaku djecu kršćanskomu domu, u haremu ih biesom Muhamedovim opaja, te izbrisav im iz duše svaki spomen doma, utaknuv im u ruke stieg, na kojem je zapis: krv i blud! — odrasle vodi ih, da pohode sad rod i dom svoj. O! kad siedi otac, majka sieda, u ubojici, skvrnitelju svom i svojih prepoznaju sina svoga, oh, ni tad oni negledaju najveće muke, što ih zadaje čovjek Osmanin kršćanom, ljudem, braći svojoj. Ali tko bi izkazao te muke, jer tko bi ih premislio! Životinja i djavao u jednom biću, to je biće osmansko! A to biće množi se i množi krvju i bludom, i s grozom iz paklena legla svoga provaljuje na vidik ljudstva, i silna, krvopjena bujica potapa onu bogom posvećenu zemlju, gdje je grob sveti vjestnika ljubavi, — i huči svemu ljudstvu divlju poruku svoju vijajuć stieg krvi i bluda: u ime boga alaha, u krvi ćemo potopiti kršteni sviet, i bog će nam zato dati vječni raj! — U ime boga kroz krsta krv u bluda raj — to je Osmanin; Osmanin, to je crna sramota čovječanstva. S obzorja se diže i siže i maša sve više da prekrije svojom strahotnom tmom sve nebo, na kom svjetlo čovječnosti sja! O Hrvati! Vaši otci su sbrisali s neba čovječanskoga crnu sramotu — Avarina; vaša je zemlja stoput žrtvami otaca vaših posvećena čovječnosti: ja hotjah, da vi, sinovi takvih otaca, takve zemlje, sretne, uljudne, junačke, skočite opet prvi junaci ljudstva, i tjerate mrak osmanski u bezdno natrag, htjedoh, da vi, čvrstu stekavši domovinsku zemlju, stečete i domovinu velih mislî i velih činâ, jer narod koji nema i domovinu duha, izgubit će domovinu praha, izgubit ju mora. Ali vi nećete; vaše duše plaze po prahu zemlje,

vi nečujete vapaj stradajućih, — ali dà, čujete ga, ali vapaj stradajućih vam je glas kukavicâ, vam je zvierski rik Osmaninov klik junaka! Crna sramota osmanska pada na obraz vaš! Skočite, mašajte za tê ovdje vam razsijane bodeže, idite, udarajte s junakom Osmaninom biedne kršćanske žrtve, idite na junačka djela! A ja vam kažem: ganuti će se jednoč svi kralji, svi narodi, i udariti, da oslobode sveti grob, da oslobode zarobljeno čovječanstvo; ja vam kažem: narodi, koji se u toj svetoj vojni nenadju, usahnuti će i sginuti s lica zemlje. — Osmanin će doći u njihovu zemlju —, u vašu zemlju će doći, i vaši potomci trpit će muke strašnije još, no što ih trpi sveta zemlja sad, jer će osmanski mučitelj biti Hrvatu — Hrvat; tad će u biedi svojoj potomci vaši, ostavljeni od svih ljudi, padajući u grobove svoje strašnim pitati glasom: zar su to bili otci naši, koji tê muke navukoše na zemlju našu? Takovu kletvu vi ostavljate zemlji ovoj, potomstvu svome. Ali ja Zvonimir neću biti dionik djela vašega; ja se kidam od vas, — i idem sâm u svetu zemlju, da zamahnem mač osloboditelj, i da ja jedan Hrvat, kako otci moji ginuše, ginem: junak ljudstva! Ja idem u sveti boj! (Jedni glasi u narodu: jao, kralj nas je prokleo, drugi glasi: i mi ćemo s tobom, u sveti boj, u sveti boj!)

Liepa.

(Očajno pružeć ruke prama Zvonimiru.) Zvonimiru moj! Zar da te izgubim opet?!

Petar Svačić.

(Donesav na njegov mig mladi plemić i starac seljanin krunu i mač pred kralja.) O kralju! Neostavljaj kletvi takvoj

naroda svoga, neostavljaj takvoj kletvi tvoj mač i krunu tvoju! Ovaj mač i krunu svetu ti si narodu svomu dao; primi ih opet! Pale su sjene ubojicâ u bezdanu vječnu — ustaju iz praha sjena Hrvata, sjena Kresimira, i dižu k tebi kraljevsku krunu, kraljevski mač hrvatski. Primi ih! Ljaga je s njih izbrisana — primi ih, i ovaj mač hrvatskoga kralja, naroda hrvatskoga trgni: on budi mač osloboditelj! Primi ih, digni ih iz praha, digni iz praha narod tvoj! (Klekne pred kralja, sav narod klekne, pružajuć ruke prama kralju: Primi nas, digni nas, kralju.)

Zvonimir.

O vi dusi velikih vladara hrvatskih, kakvim svjetlom svićete preda me! Padaju u bezdno crne sjene urotnikâ ubojicâ — —

Tolen.

(Muklo sam sobom.) Ja nepadam!

Zvonimir.

(Nastavljajuć neprekidce, kleknuvši) — a vaši veli kipovi lebde nada mnom! Ja vas čujem, slušam vas, ja primam opet krunu i mač! (iz ruke banove prima krunu i meće ju na glavu, prima mač, i opaše ga te ustaje.)

Petar Svačić.

Živio naš kralj, naš spasitelj! (Narod klicajuć ponavlja; odbija ura četiri puta.)

Zvonimir.

Domovino moja! Ti živiš opet, tebi neodbija ova ura — ti ćeš živjeti viekom! Hrvati, Hrvati moji, djeco moja! Iz

nova ja sam vaš kralj, vaš otac. Drugi put primam krunu i kraljevski mač od vas, od vaših otaca, vaših vladara slavnih! Hoćete li mi držati vjeru? hoćete li mi biti na posluh? (Sav narod, pružajuć ruke prama kralju: Kunemo se! Tebi vječnu vjeru, vječni posluh prisižemo!) Hrvati! Jesmo li sad jedna duša, jedno srce, jedna desnica junačka? Jesmo li jedni sad? (Sav narod kliče skupa: Tvoj život, tvoje ime, kralju Zvonimire, jedinstvo je naše!) Hrvati! Vi ste skinuli ukletvu sa zemlje svoje, s potomaka svojih! Vi ste ih posvetili čovječanstvu. Hrvatska će biti uviek junakinja ljudstva! Doći će Osmanin, ali će ga Hrvatska dočekati kako štit Europe, predzidje kršćanstva! Ustajte! Na Osmanina! Ustajte! Na sveti boj! (Sav narod ustaje kličuć: na Osmanina, u sveti boj!)

Liepa.

Zvonimire! Zvonimire!

Zvonimir.

(Izvadiv mač pruža ga u vis.) Sini maču hrvatski! Bože! Ja pružam ovaj mač nebu pod oblake, i ronim ga u to k tebi plijuće bezkrajno more biedâ kršćanskoga roblja, ovaj mač, usijan žarom uzhita hrvatskoga kalim u tom moru biedâ ledenome! Tvrdi ga, bože, desnica tvoja, da bude mač pobjednik, mač osloboditelj! (Sav narod dižuć u vis oružje: budi mač pobjednik, osloboditelj!)

Liepa.

(Očajna padši, grleć koljena Zvonimiru.) O! Ti me ostavljaš opet!

Tolen.

(Strezinju, koji u lievom zadku pao u svoj bodež probadajuć se, gurnuv nogom.) Kukavica ta! (Muklo sam sobom.) Nek se, neka mači toga kralja u oblake riju, moj nož će se dotle u njegovu šiju!

Jelena.

(Pružajuć ruke blagoslovom put kralja i naroda.) Bog štiti toga kralja, taj narod!

ČIN IV.

(Pozorište kako u III. činu, samo je pomična dekoracija malo drugačija, najme mjesto priestolnih stolica namješteni su šatori, prvi dublje izza stubovja crkve, kraljevski, u njem počivalo, izza njega drugi za bana još dublje prama zadku, pak treći itd., prama lievomu izlazu, u kojem zadnji šator izčezava. Dekoracija zadka prikazuje okolicu, taborom zapremljenu.)

1. prizor.

(Tolen, poslie Desimir.)

Tolen.

(Stoji u kraljevu šatoru, tri sluge kraljeve dovršuju smieštajuć i redeć šatore.) Dobro je, idite sad, idite. (Sluge odlaze lievo, Tolen sjedne na počivalo.) Posteljnik je kraljev gotov, sasvim gotov; ovo kralju budi zadnja postelja, za san do zore, koja nesviće. Mjesto ovoga grimiza prekrit će ga grimiz krvi. Sad na posao Tolen, vindski pas na posao! (Iz njedara vadi pismo i gleda unj, pak vadi drugo.) Ovo je, ovo za njega, kapljom krvi je obilježeno, a to je za mene. Da ih nepomiešam i da ih neizgubim. Onda odè sve k vragu! (Spravi prvo pismo u njedra.) Ti stojiš desno, a to na lievo, na srcu, dà, na srcu. (Razgledava drugo pismo.) He, he, liepo je to negdje zapisano. On je znao u knjigu moga života pisati; hoću li i ja znati u knjigu dragoga Desimira? Nije to šala, to se piše krvju. Ali se dukati posipava. Mlačicu krvi cieli hum dukatâ

lahko posipa i zasipa. Pa makar nezasuo, bit će osveta! Glava za glavu. Za tri tisuće naših, a od tih tri su baš moje, otčeva, materina, bratova, — jedna kraljevska glava: to je blag račun. He, he! (Spravlja pismo u njedra.) Ti stoj lievo, na srcu, na srcu. — Ali ako neuspijem? — I onda će biti dobro. Sa mnom će propasti i njetko od Belina, od prokletoga roda; i tako će biti osveta. Dobro će izaći, ovako ili onako. A parnuti nemarim. (Čuje se klicanje vojske kao iz okoline od zada; Tolen ustaje.) Kličite, junaci, mudraci, spasitelji! Ja kukavac ludjak, nevičem, ali radim. Neka, neka se vaši mači u oblake riju, dotle će moj nož — (čuju se koraci s lieva sve bliže.) Eno ide moj nož, moj dragi Desimir. Samo ako ga dobro uhvatim u moju ruku, udarac promašiti neće. (Pričinja se kao da pomiešta i poredjuje počivalo i šator kraljev; s lieva dolazi Desimir, pak trepne Tolena po ramenu.)

Desimir.

He, je li sve gotovo kralju za noćište?

Tolen.

Sve gotovo, za noćište i za nebesko pokojište.

Desimir.

Što ti se to mieša u glavi o nebeskom kraljevstvu? (Čuje se opet klicanje vojske.)

Tolen.

Da, da, za nebesko kraljevstvo gotovo je sve kralju i banu i svim onim dolje. Ta oni idu u svetu vojnu, da svi poginu za boga, i dodju u nebo.

Desimir.

Što bi svi poginuli? Što bi kralj —

Tolen.

Naš kralj je božji kralj, papin kralj; on hoće svim nam dobro, najveće dobro, on će nas, to jest vas, jer ja sam kako velite poganin, u nebo odvesti. Ta valjda će vas deset tisuća silni Osmanin potući, kad vas je od kukavnoga Korušca malo ne toliko zaglavilo. Ali zato vas i vodi kralj onamo, on vas vodi u raj. Oh, mene neće unutar pustiti; ali nit im ja neidem. Ja mrzim toga papinskoga boga. On mi je razbio glavu, on je potukao moj rod.

Desimir.

Ti si sbilja smušenjak. Što bi kralj htio, da pogine sâm i vojska s njim! Ti si ludjak.

Tolen.

Jesam, ali ja samo tako mislim. Ja sam slušao kralja, što je govorio prije deset dana: na Magjara neidimo, on je slab, idimo na Osmanina, on je jak. Kralj je pripoviedao strahote o sili toga divjaka. Sav sviet drhće od njega, sav sviet sprema se tisuć godin na nj, a nesmie na nj. A mi idemo na nj, mi — deset tisuća. Onda ja ludjak mislim, a valjda i mudri kralj naš to zna, da na Magjara udariti, to je ići na pobjedu, a na Osmanina, to je ići u poraz, u smrt. Ali prije smrti nemože se u raj. Zato se ide u smrt.

Desimir.

(Zamišljen, kao sam sobom.) Njegov račun valja. O to je proklet račun.

Tolen.

Što veliš? Da sam ludjak? Vidiš, ja, kako sam luda i poganin, te nemogu u raj, ja, da sam kralj, ja bih bio Kolomana ubio ovdje. Ja, znaš, jesam i htio, ali nije dao naš kralj, jer on je valjda mislio, da bi ubojica Koloman došao u pakao, a naš kralj odpravlja ljude samo u nebo. Kako je Radovana. Da sam ja kralj, ja nebih mlada sina slao u vojnu, da pogine za papu, ali naš božji kralj je sinu želio nebesko kraljevstvo. Ja bih išao potući Magjare, ali naš kralj neće, jer su krivi, te bi im duše vrag pobrao. — Ja bih bio Kolomana i Vladislava ubio ovdje.

Desimir.

(Zamišljen, kao sam sobom.) Tako je, naši će svi izginuti tamo, moraju. To je dakle kraljeva posvetna osveta! — To je jasno ko sunce. Jedna rieč narodu bi otvorila oči. (Čuje se opet vika od zada.)

Tolen.

Eno vode iz tamnice Strezinju, na kotač će ga udarati. I to je mudrac. Nije se znao bolje pogoditi u srce, bar bi poginuo kao čovjek. Sad će ga razderati kao psa. Gle, gle, narod ga hoće kamenovati, zato što je on jednu rieč govorio bio narodu. Zato će umrieti; naš kralj zna bolje i više govoriti od luda župana.

Desimir.

(Gnievno.) O kad bi ta govornička usta zamukla, onda bi — (trgne se, sjetiv se da je Tolen tu; smiešeć se.) Ha, ha! Je li, tako je pravo onomu, tko proti kralju govori?

Tolen.

Tebi se je lahko smijati; ti neideš u svetu vojnu, tebi doma noćište i rajsko pokojište sprema tvoja žena Neda. He, kakva li je? Kad si se vjenčao?

Desimir.

Još se nisam, ali se hoću danas, jer i ban odlazi sutra u zoru. Danas mora biti.

Tolen.

Nikad neće biti. Kad Neda još nije tvoja, neće ni —

Desimir.

Hoće, danas, tako mi boga!

Tolen.

Danas će tebe odpraviti kralj preko mora, a Neda će ostati tu za drugoga. Prevarili su te, tako mi moga staroga boga!

Desimir.

Što se tebi sve nesniva!

Tolen.

Bio sam zaboravio, ali sad se sjećam: slušao sam, što je ban govorio pred kraljem. Kazao je, da ti moraš u vojnu.

Desimir.

Zato se ipak mogu vjenčati prije.

Tolen.

Ban je kazao, da se nećeš prije vjenčati — s Nedom. Ban ju voli dati drugomu.

Desimir.

To je laž, laž je!

Tolen.

Jest, laž je bila, što su ju tebi obricali. Da je nećeš dobiti, to ćeš viditi danas.

Desimir.

To nemože biti. Kralj mi ju je dao, tu, na ovom mjestu. Nitko mi je neće oteti!

Tolen.

To je istina; tko će ti otimati ono, česa nemaš! Otac njezin ti je neda, na nikojem mjestu. Neda ti je ni kralj. Gdje si vidio, da ban čini, što nebi kralj htio, a da nečini, što kralj hoće? Oni su se tebe bojali; zamazali su ti oči. Sad te se više neboje, sad nećeš dobiti ništa! Sad trebaju drugoga, sad će ju dati — Bezimeniću.

Desimir.

Da bi te Perunova striela! — — To bi bila strašna prevara. To je kralj šalu sbijao od mene ovdje, kad mi je davao Nedu. Ako je tako, ja ću nješto učiniti. — — Neće oni prevariti ni naroda ni mene. Neće ni kralj putovati. Ja ću — — Tolene, da ti nješto kažem.

Tolen.

(Tobože odlazeći.) Neću čuti, ništa neću. Opravljajte vi svoje posle, a ja ću svoje. Neću ja, da ti budeš meni Vučina. Nisam ja Strezinja, da se dam zavesti na brbljanje, pak da me onda predaš — na kotač! Što ja dvaest godin smišljam,

to ću učiniti sâm, mukom, tiho; a govorenje ostavljam vam — kukavicam.

Desimir.

(Hvata ga za ruku i zaustavlja, Tolen odvraća lice od njega.) Ja sam čovjek, ja znam šutiti; i ja smišljam nješto, i šutim. Tolene! Tebi je kralj Bela ubio otca i mater, a on je bio otac liepe, tast — Zvonimira. Koloman je dao ubiti, kažu, a istina je, tvoga brata, svoga slugu i teklića, kad su ga Zvonimirovi ljudi uhvatili na Muri prije koruške vojne, gdje je nosio nješto od Bertholda Kolomanu, kažu. Ti si se hotio osvetiti Kolomanu, nije ti dao — Zvonimir. (Tolen uzteže svoju ruku iz njegove.) Komu ćeš se osvetiti? Zvonimir će tu spavati danas — pod stražom našom. Nek zamuknu njegova usta, — mi nebi došli na kotač. (Žacnuv se sâm svojih rieči, nečujuć odgovora od Tolena, na silu se nasmije.) Ha, ha! Ja se samo šalim.

Tolen.

(Okrenuv lice Desimiru, i pružajuć mu ruku.) Ja se nešalim. Evo ti moja ruka, ako ti treba, da kralja zaniemi. (Desimir se žacne.) Zakleo sam se, da ću ga ubiti! Evo. (Vadi iz njedara pismo i predaje ga Desimiru. Čita ga Desimir.) Eto, čitaj u nutri zakletvu moju. Kad mi ubiše otca, u krvi njegovoj zamočih pero i pisah: Staromu bogu osvete i krvi kunem se krvju otca svoga, da ću ubiti Belu. Kad Bela poginu bez moje osvete, pripisah zakletvi Liepu; ali ona je žena. Kad mi ubiše brata, pripisah bratovom krvju, da ću ubiti Kolomana. Kad me Koloman rani, a Zvonimir zaprieči osvetu moju, pripisah svojom krvi svojoj osvetnoj zakletvi — Zvonimira. Tako je u nutri. To je moja zakletva. Izvršit ću ju.

Nosim ju na srcu, pisanu, da je smušena pamet moja nezaboravi, da ju srce pamti, srce žareno krvju toga pisma trojom: otčevom, bratovom i mojom krvju. Evo ti moja ruka. Noćas je čas.

Desimir.

Čekaj. Vidit ću, vidit ću.

Tolen.

Vidi, vidi! Ako vidiš, da su te prevarili za Nedu, onda dodji i daj ti meni svoju ruku i svoju zakletvu. — — Ali, da ti nješto kažem; ja sam smušenjak, poganin, ali čuj, što mogu ja tebi dobra učiniti. Spravi si to pismo moje sad. Idi, predaj ga kralju. On će ti za to dati Nedu. Idi kralju, budi moj Vučina. To je za te posao, i ti si kukavica, 'kako ste i vi svi. Idi kralju, idi! (Tolen ode u zadak šatorom prigledat, Desimir spraviv pismo u njedra, stoji sprieda, zamišljen.)

2. prizor.

(S lieva dolazi ban Petar Svačić, s njim Lovrinac, za njima mladi plemić, četiri dvoranina kraljeva; poslie dodje s lieva Neda s dvima dvorankama. Ban prigleda šatorom, stane pred kraljevskim, i gleda na Desimira. Ovaj se prene i podje u zadak.)

Tolen.

(Banu.) Sve je gotovo.

Petar Svačić.

Zašto je kraljevski šator tu, a nije ondje lievo na priestolnom mjestu?

Desimir.

Kraljica je tako zapovjedila.

Mladi plemić.

Jest, zapovjedila je kraljica.

Petar Svačić.

(Tolenu i Desimiru.) Možete ići, u dvoru će vas trebati. (Tolen odlazi lievo, Desimir ostaje.) Nadbiskupe, kralj će skoro pregledati vojsku; da bude dotle —

Lovrinac.

Dok dodje kralj, bit će sve spremno u crkvi, za posvetu bojnih stiegova. (Potiho banu.) Ali zašto kralj hoće noćiti ovdje? Mislim, da nije shodno pod vedrim nebom.

Petar Svačić.

Kralj želi zadnju noć prije odlazka boraviti u sriedi svoje vojske, na ovom mjestu slavnih — i tužnih uspomenâ. Noći su tople. Zašto nebi bilo shodno?

Lovrinac.

Budi volja kraljeva; samo kad je i kraljičina. Razstanak će joj ovako morda laglji biti. (Neda s dvorankama dvima udje s lieva, i postupa do šatora, polagano, plašljivo; ban ju spazi.)

Petar Svačić.

(Začudjen, što Nedu ovdje vidi.) Nedo!

Neda.

(Smetena.) Kraljica nas je poslala, da vidimo ovdje —

Petar Svačić.

(Dvoranima.) Žurite se opremit, kako vam nadbiskup zakaže.

Lovrinac.

Bane, odmah ćemo sve pripraviti. (Odlazi s trima dvoranima u crkvu.)

Petar Svačić.

(Mladomu plemiću.) Neka se vojvoda Jakub žuri. Dovedi ga odmah. Zapoviest kraljevu znaš?

Mladi plemić.

Kralj zapovieda, da mu vojvoda javi posve sigurno, jesu li svi brodovi spremni, i je li nade pogodnu vjetru za sutra u zoru.

Petar Svačić.

Tako kaži. Odmah se vratite. Neka se nezabavlja vojvoda ukrcavanjem Salomona. Mogu ga odpraviti drugi. Sretan mu put u Pulj. Neka bude tamo onim taj svetac. Nam je njegova svetstva dosta bilo. Hitro, hitro. Posla je još mnogo. (Mladi plemić odlazi desno.) Nedo! Kod kraljice nema ti posla? (Neda polazi polagano prama lievomu izlazu.)

Desimir.

(Pristupa k banu, tiho.) Bane, danas je zadnji dan, a ja još neznam ništa —

Petar Svačić.

(Zlovoljan.) Ja neznam, gdje mi je glava, od silna posla. Moram kralju u tabor. Poslie ćemo govoriti, poslie. (Ban obilazi šatore, za njim stupa jedan dvoranin.)

Desimir.

(Sam sobom, ljutit.) Poslie? Kada poslie? Za mene je uviek poslie. Bit će vam jedanput — kasno! (Odlazi na lievi izlaz.)

Neda.

(Banu, hoteću izlaziti na lievi izlaz.) Otče, otče, poslušaj me. Samo jedan časak!

Petar Svačić.

Nedo, djevojko, što se vrzaš tud? (Dvoranke i dvoranin odlaze lievo.) Nije tebi ovdje mjesta.

Neda.

(Kažuć na mjesto priestolno desno.) Otče! eto ono je moje mjesto. Tu je kralj mene vjerio s Desimirom.

Petar Svačić.

Pak?

Neda.

(Razplakana.) Otče, otče, ti nemaš srca za me!

Petar Svačić.

Što te još vjenčao nisam s onim — Desimirom, to bijaše, jer mi je srce prepuno brige za te. Znam li, da bi sretna bila?

Neda.

Otče, sad me nesretnu vidiš.

Petar Svačić.

(Privinuv ju k sebi.) Kćeri moja, ti moje jedino dobro na svietu! Tvoja ćud plaha i neobična straši me. Moja sirota

sestra, i moja žena, majka tvoja sirota, ponavlja se u tebi. Koliko su mi one neboge zadale boli! Tebe, jedinice moja, hoću da občuvam od boli. Pouzdaj se u otčevo srce; nijedno te na svietu neljubi više, nijedno. Smiri se; vjenčat ćeš se.

Neda.

Danas, otče, daj da budem sretna. — Ako nebude danas, onda mi to kaže, da mi ti odlaziš, i da odlazi Desimir.

Petar Svačić.

On mora odlaziti.

Neda.

U boj? U smrt! To je i moja smrt!

Petar Svačić.

Nedo, Nedo! Zar si ti Petra bana kći? Zar bi tvoje srce moglo ljubiti — kukavicu? Zar bi ono moglo od vojne, u koju sav tvoj narod s uzhitom junačkim hrli, mamiti na tih pokoj mlada vjerenika svoga? To bi bilo sramno zanj, i za otca tvoga. Toga ti željeti nemožeš!

Neda.

Neka ide u junački boj, ali kao novovjenčanik, kao vojno moj. Spomen na mene bit će mu u boju štit; on će se vratit živ, slavan, s lovorviencem.

Petar Svačić.

S lovorviencem na junačkom čelu bit će tek vriedan, da ga primaš s vjereničkim viencem ti!

Nêda.

O, otče, što sad vidim! Ti nas varaš!

Petar Svačić.

(Žacnuv se.) Djevojko luda! Vidim, koliko ti otčev razbor čuvarom biti mora! U koruškom boju on — lovorike ubrao si nije. Kad je bio kraljević u najvećoj pogibelji, on je od njega bježao — za pomoć. Junak toga učinio nebi.

Neda.

(S bolnim priekorom.) Otče, otče!

Petar Svačić.

Neporičem ništa. Slušaj me. Nevelim, da je nevriednik; ali vriedan još se pokazao nije. Nek se pokaže. Nemili mi se, — nepouzdana mi je njegova ćud; sad sâm plamen, sad pepeo; silan u riečih, u djelih slab. Nek se pokaže junak. Prije vjenčati neće, kažem ti, moje kćeri. Znam ja vriednijega, koji tebe ljubi — neljubljen; koliko pati taj — bez nade. Nenagovaram te na ništa. Ali nek tvoj Desimir pokaže, da je vriedan od ljubavi tvoje junakom biti, junačke patiti muke — u nadi na tebe. Nedo, tako hoću da bude. Netroši rieči. Kćeri Petra Svačića, uzdigni glavu, uznesi srce, gledaj junački uzhit naroda tvoga tamo, i kaži vjereniku svomu, nek se i on pokaže pravi sin ove zemlje, onda će biti i meni sin, tebi muž. Tako mu kaži. Eno ga, čini mi se, vidim; valjda čeka tebe. S bogom. (Poljubi ju.) Večeras, ako kralj i meni dopusti sreću da budem i ja junak u vojsci svetoj; ako mi se bude dielit od tebe: ja ću zadnje ure svoje u domovini boraviti s tobom,

i vidit ćeš, kćeri draga, kako te ljubi srce otčevo. Nedo! Krij suzu! Junačka kćeri, kaži mu, da ćeš biti junakova žena. (Poljubiv Nedu, odlazi lievo.)

3. prizor.

(Neda časak stoji, pak podje prama izlazu lievomu; odtud joj Desimir dolazi u susret.)

Neda.

(Grleć ga, plačno.) Desimire moj, Desimire!

Desimir.

Nedo, zašto plačeš? Što ćeš mi kazati?

Neda.

Ljubiš li me? O, ako me još ljubiš —

Desimir.

Drago moje, koliko te ljubim!

Neda.

Ako me još ljubiš, onda sam sretna, onda mi, dragi moj, nećeš još više otežčati srca. Pomoći ćeš mi, da ti mogu kazati, što moram. Je l' da hoćeš?

Desimir.

Zar je nješto strašno?

Neda.

Nije strašno, ako me ljubiš. Biti ćemo sretni; — ali — moraš u vojnu prije.

Desimir.

(Strašno.) Dakle je istina!

Neda.

Ti me strašiš!

Desimir.

Umiri se; ha, ha, ja sam to već znao.

Neda.

Čudan li si; kako to govoriš! Tko ti je mogao kazati?

Desimir.

Slutnja moja, nesreća moja mi je kazivala.

Neda.

Ali sad ti kažem ja; zar nisam ja sreća tvoja? Desimire! Kako ću, ostavljena na domu, misliti uviek na tebe! Hoću li to preživjeti moći? Hoću samo onda, ako mi budeš veseo, ako znam, da tebe neboli, da i to za mene podnosiš rado.

Desimir.

I to, i sve podnosim za dievu, koja me ljubi. A ti me ljubiš?

Neda.

Pak još pitaš? Razstavit su me htjeli od tebe — ali ja sam vjeru tebi dala i srce, tvoja sam do groba, i preko groba!

Desimir.

(Čudan.) A komu su htjeli da daš vjeru drugomu?

Neda.

(Tiho.) Bezimeniću.

Desimir.

(Strašno.) Dakle i to je istina! Onda je sve istina, i ono treće je istina, ono treće!

Neda.

Tvoj glas me probija! Nije, nije moj otac toga htio, da se razstavimo, nije ni — —

Desimir.

Ni kralj, je li, ni kralj? Dakako, taj kralj, — — taj kralj, on nas je vjerio ovdje, a otac je tvoj privolio. To je bio njetko treći — koji nas je razstavljao, njeki duh nevidni, u zraku.

Neda.

Tko ti je kazao prije mene, te si već znao? Što je ono treće?

Desimir.

Ništa, ništa! To je opet samo bila slutnja moja, njeki glas u zraku, njeki duh nevidni, moj genij.

Neda.

Ti si mene zvao, da ti budem genij. Slušaj me. Gdje sav narod na junačka djela hrli, budi i ti junak. Idi u boj. Budi junak. Moj duh će te štititi.

Desimir.

(Čudnim zanosom.) Ja štitim tebe! Tvoja ljubav posvećuje ovu desnicu moju, da vrši junačko djelo. Vršit će ga!

Neda.

(Čuje se bojna svirka i klicanje vojske iz daleka.) Čuj bojne glase; sad kralj preglêda svoje junake hrvatske. I tebe zovu u slavu. Blago meni, i ti ćeš se proslaviti u boju za čovječnost, za ljubav bratsku! (Preobrazi se i proplače.) O jadne mene, ja se veselim, da ideš u boj!

Desimir.

Neplači. Od propasti, u koju ga vode, ja ću narod svoj suzdržati.

Neda.

(Splašena gledeć ga.) Što ti je? Kako govoriš? kamo tako gledaš? — — Zar ti još mrziš kralja?

Desimir.

(Smiešeć se čudno, kao bez sebe.) Nemrzim ga, nit nemislim nanj. Ja samo na svoj narod, i na tebe mislim. Zato ja u vojnu — neidem.

Neda.

Ti nećeš izvršiti volju otca moga? ti se nećeš odazvati narodu svomu? Jao meni, da te moram ja nagovarati na to. Idi u boj. I ja ću ići, neznana, nevidjena od nikoga, samo tebi znana; uza te ću se boriti, umrieti s tobom. Tako mora biti. (Čuje se opet svirka i klicanje.) Kad mene djevicu uznosi, kako da tebe neobuhvaća taj plamen narodnoga uzhita!

Desimir.

Djevojko, siroto! Kroz dim taj moje oko gleda jasno sveti plameni cilj moj. Tvoje oko se magli! Sirotice moja, i

tebe da turam u vojnu tu, u smrt? Ne, ne, u propast ti nedam, ni sebe nedam u bezdno tjerati, koje vidim jasno. Ja ostajem tu.

Neda.

Poslušaj kralja.

Desimir.

(Čudnim glasom.) I on će ostati tu. — — Ja ću mu kazati nješto, on će ostati.

Neda.

O! Duša mi trne! — Desimire, poslušaj otca moga; on ti, kralj ti oprostio nebi, čuj mene, genija —

Desimir.

(Zanosno.) Dobra kobi! Genija domovine svoje slušam!

Neda.

Desimire! Ako te je ljubav moja nagnala na neposluh taj, onda ti kažem, da te neljubim —

Desimir.

(Bolno smiešeć se.) Onda si me i ti varala! Onda te žalim, da si tako duboko pala. Ali ja nepadam. Ja ostajem vjeran ljubavi svojoj i svetoj dužnosti. Bila i varava tvoja ljubav, ona je već učinila djelo svoje, posvetila je već desnicu moju!

Neda.

(Padajuć preda nj na koljena.) O čovječe! Kamo smieraš? Kakova ti misao bije iz oka? Smiluj mi se, slušaj moj vapaj, moje suze! Neodlučuj —

Desimir.

(Odrješito.) Junak se neda odvratiti od odluke svoje suzami žene! (Odlazi naglo na lievo.)

4. prizor.

Neda.

(Ustajući, s užasom.) O! To je bio nauk Kolomanov, to je bio pogled ubojice! Strašno, strašno! Od bodežâ, koje je sijao Strezinja, jedan je pao u njegovu dušu; taj je kroz pogled njegov ponikao! Jesus Marija! Skončaj me bože, da nevidim toga pogleda više! — Otišao je. Bijaše li to san? (Čuje se opet bojna svirka i klicanje.) Jao meni, istina je živa. Te trube mi srce razdiru, one mi ječe: nisi snila, čula si, vidjela si, što si čula, što si vidjela! Te trube, to klicanje, to je zadnji sud moj, strašni sud moj! — — Idem kralju. Što ću kralju? Kad bih prve rieči proustila, srce bi mi stalo. Vjerenik moj hoće te ubiti! Ne, ne! Natrag u moje grlo te rieči, natrag u moju dušu te misli! Neizlazite nikud, ja ću vas čuvati tu, moju strašnu svetinju, oh zmiju moju u srcu, koja mi hladom smrtnim već zaledjuje krv. — — Mir, mir! Morda je pusta tlapnja to? Uzrujana luda pamet moja? Što je takova rekao, što bi značilo ubojicu? Što je rekao, što? O bože! moj vjerenik snuje biti ubojica kralja, a ja to znam, i šutim, i puštam, da kralj umre! Ne, ne! Moram ga spasiti. Bože, bože, kakovo si breme na srce jadne djevice navalio! Život kralja, obstanak domovine u moj si jedan dah, jedan glas položio, — u isti jedan dah i glas položio si strašnu sramotu, sramotnu smrt vjerenika moga! Dah mi staje, davi me, guši me! Majko moja pokojna, pomozi mi, svjetuj, spasi diete

svoje! (Pada po stubah crkve nice; za čas diže se, i sjedne na stube, gvireć preda se.) Bila sam u kraju smrti; ali nisam našla majke, ona mi nije ništa kazala, ništa svjetovala, ništa! Sve mi gine u sjenu smrtnu, u mrak; moja ljubav, sreća gasne — nigdje čovjeka, samo leži tu jedan trup, i ja sama ga vidim. Vidim spavajućega kralja, i nož jedan blišteć kroz mrak primiče se kralju tamnim, gluhim krokom. Ja sama vidim ruku, koja nosi taj nož, ja sama bi mogla viknuti, ali daha nemam, glasa nemam! Oh, da pane odkud svjetlo, te bi vidio tu ruku i drugi tko! Zar ju nevidi bog? zar neće njegovo svjetlo pasti u taj mrak, i viknuti: stani! (Zamišljena zagleda se; s desna dolazi mladi plemić, na sredini postane, ogleda se na kraljev šator i spazi Nedu.)

Mladi plemić.

(Sam sobom, tiho:) Što vidim? Nesudjena moja. Sirota, kako je tužna. Što joj je? To li je sreća njezina? Da joj pomoći mogu, da ju pitati smiem! Ali nesmiem dirati u njezinu tajnu; nevitežki bi bilo — morda bih joj dirnuo u srce. Meni je mučati, meni je ići bezobzirce dalje, dalje, dalje! — — Ne, nesmiem proći kraj tužne tako. Ona je meni obasjala život; na izmaku života svog jedan tračak joj svjetla vratit moram haran — morda joj razvedri tugu. Moram, moram! (Pristupa bliže k Nedi.) Djevice, — djevice!

Neda.

(Prene se i ustane.) Tko je tu?

Mladi plemić.

Oprosti, djevice, što postadoh pred tobom. Praštam se od domovine; sutra ću ju ostaviti, valjda za uviek. Ja nemam

nikog svoga u njoj. Svi su mi legli već u grob. Pa ipak je sva moja! Na razstanku danas svaki grmak i svaku ptičicu, i brdo i dolinu, i cvietak svaki pozdravljam, kao da su mi sestre i braća: s bogom ostajte! I sve vidim veselo, sva mi se domovinska zemlja u vedroj radosti smieši: jer mi, sinovi njeni, idemo u sveti boj, Hrvati idemo bojovnici ljudstva! Samu tebe, djevice, vidim tužnu. — Oprosti, znam, da sam ti tudjica, — svetinja mi je muk tvoj; ali — i ti si cvietak domovinske zemlje, a ja sin njezin, te meni na oproštaju, meni posvećenomu smrti, umirućemu dopuštaš zadnju želju? Želju, da te pitam: djevice, što tužiš usried radosti obće? (Neda uzdahnuv odvraća se od njega.) Razumiem te; meni pitat nije. Ali da vidiš, da nisam drzak, još postajati moram; čuj poviest moju, onda ćeš razumjeti, da drzak nisam. — Često tu sam poviest kazivao vjetru i cvietu, zviezdam i talasom morskim; i sad na oproštaju poviedah ju ruži, koja no pod jednim oknom cvate. Živom stvoru još je kazivao nisam; dopusti mi zadnju želju, da ju kažem tebi. Ljubio sam dievu. Išao sam u boj, da ju slavom junačkom zavriedim; jer sam uboga roda. Vratim se iz boja; vidim, gdje ona kleči, vjereći se s drugim. Bilo mi je, da umrem. Ali spoznah, da je već prije ljubila drugoga, da je tako moja kob. Prekasno je bilo za moju sreću, ali nije bilo kasno, da nju, nesudjenu dragu, blagoslovim; jer sam rad nje postao vriednim sinom domovine svoje; jer mi je ona obasjala život, i oteta meni, daleka, daleka mi, ipak je moje duše sladka razkoš i blaženstvo ona! Radi nje blažen idem u ovaj boj za ljubav čovječansku, da junačtvom u tom boju posvetim spomen njezin. To poviedah ruži pod oknom jednim; vjetar mi raznie glase, — sad po-

viedam tebi, ružo, ti da kažeš djevici mojoj. — Nedo, ja te blagoslivljem.

Neda.

(Splašena.) O bože! — Negovori tako, ostavi me, ostavi me!

Mladi plemić.

(S uzhitom.) Ne, ne, ostavit te nesmiem, a da ti neizručim svoj har. A ti mi kratit nemožeš, da polaznik u smrt kažem zadnju želju. Nedo, ja te blagoslivljem! Blagoslivljem te, što jesi, što sam te vidio. Što jesi, tim si svjetlo žića moga, tim si mi dala domovinu tako, da sam u njoj opet našao, koju sam izgubio: tebe! Budi blagoslovljena, budi sretna zato. A znaj, da mi je uviek samo sladka misao na te. A ti, kud hodi stopa tvoja, — svjetlo zračje što titra tlom pred tobom, to su misli moje na te, — a ti hodi svjetlom tim, i neznaj, i neopazi ga. Samo hodi viekom u svjetlu — bez sjene, hodi u sreći!

Neda.

O! po mojem putu pada mrak! Ostavi me! Ako si vitez, ostavi me mojoj tuzi.

Mladi plemić.

Za toliko dobro, što si mi neznajući učinila milotom svojom, dopustiti mi moraš, — jer srca si djevojačkog, — da ti i malo vratim, čim junak vraća, djelom. Smiem li zamieniti vjerenika tvoga i mjesto njega dvaš bojnikom biti? Smiem li prositi kralja, kraljicu, bana, narod, da ti on ostane doma? — jer odlazak njegov, to je, slutim, mrak na tvojem čelu. Nenudim ti žrtvu; ja prosim od tebe dar, mili darak od tebe

prvi i zadnji u životu, ali najdraži, sveti meni. Djevice, ti mi ga uzkratiti nećeš!

Neda.

Plemiću mladi, ti se varaš. Moja tuga bijaše strah — za domovinu.

Mladi plemić.

Odkud strah sad? U jakosti svojoj ona se pomalja prva junakinja ljudstva! — Strezinja te straši? Jadnik zabludjeli, on je morda već skončao; smiljenje s pogube njegove samo muti divnu radost ovoga dana. Milijuni naroda stoje uza svoga kralja, za domovinu svoju.

Neda.

Znam, da je tako; pogibelji nema. — Ipak, ipak, — ja sam djevojka plašna; da odlazi kralj, morda i otac moj, i tolik narod, tako daleko, to me raztužuje i straši. Težko mi je — morda nevidjeti kralja više! — Je li, on će noćiti ovdje? Ti dolaziš od vojvode pomorskoga? Polazak je u zoru? — O majko moja! — o domovino moja!

Mladi plemić.

Djevice! S tim uzdahom tvojim smie se splinuti i moj! Ali neka sjetu u tom uzdahu prekrili silni, junački dah. Izruči meni želju tvoju, koja ti uzdahom prodire, ja ću ju pretvoriti u čin! Tu želju u ruke moje predati smieš, bit će im poklad svet.

Neda.

(Pružajuć mu ruku.) Plemeniti junače, evo ti polazniku predajem moju želju, da bude domovina sretna i slavna. —

*

Ti ćeš, ako bude, te ti za domovinu još jednu kazat moram, čuti mene? — Kralj će noćiti ovdje? Je li ti kraljica rekla, da se nadješ i ti ovdje? — Ona će ti reći. Ako te ona zovne, ako te ja zovnem, ti ćeš nas čuti?

Mladi plemić.

Iz daljine, iz blizine, ja ću i slabi dah tvoj čuti! — Hvala ti. Ja sam se oprostio sad s domovinom svojom. Sad miran idem. S bogom, s bogom! (Rukuju se; u lievom izlazu pomole se Tolen i Desimir, pak odmah izčeznu.)

Neda.

S bogom! (Mladi plemić odlazi na lievo.)

5. prizor.

Neda.

O! Tiho, tiho, srce moje. Nebudi se, ta ti si mrtvo. Što si si odabralo, to će biti tvoje, pokoj grobni. I tvojoj je sreći prekasno, ali nije kasno, da budeš žrtva za kralja. — Trak je svjetla pao preda me; vidim sad, što mi je činiti. Za dana pogibelji nema; kralj je uviek okružen banom i pratnjom viernom. Ali noćas; tu će spavati, straža će mu biti i onaj — nesretnik! I ja ću se tu naći, ja ću kralju biti angjeo stražar. — Ali kako ću amo doći djevojka jadna? Tko će mi pomoći, da izvršim domisao tu? — Ha! idem k moru, idem k ujcu vojvodi. (Uputi se k desnomu izlazu, odtud dodje vojvoda Jakub.) Srećo moja! Eto ga!

Vojvoda Jakub.

Nesrećo mala, kuda ti?

Neda.

Vojvodo, ujče dragi, postani malo; tebe sam tražila.

Vojvoda Jakub.

Eto male ptičice, kud ona prši tako otcu iz krletke! Nemam ja kad s tobom polietati i cvrkutati; kralj me već dao zvati dva put, žuri mi se k njemu. Pusti me, ili bolje, hajde sa mnom, ja ću ti saviti krilca i zakloniti te u krletku. (Uzme ju pod ruku, da ju vodi.)

Neda.

Počekaj, stani, da te nješto liepo molim, — nebi smjeli drugi čuti.

Vojvoda Jakub.

Oh, oh, kakva je to smrtna sbilja, smrtna tajna! Vjetrogonjice, kriesnice mala, tebi treba tajne i mraka? Kakove ti se vragolije opet hoće? Hoćeš za muž? Evo ti moje ruke, id'mo na vjenčanje. (Hoće da ju vodi.)

Neda.

Ne, ne, ujče. Ali kako da ti rečem? — Kralj odlazi sutra u zoru?

Vojvoda Jakub.

Hvala bogu, dà; idemo sutra po moru, oj po moru, kućici mojoj, slobodici mojoj. Već sam ga tako željan, duši me ovaj vaš zrak, noga me peče po toj blatnoj zemlji. Hajdmo, letmo, da brže prispije čas puta moga.

Neda.

Odmah ću ti kazat. Ali ujče dragi, neljuti se, nečudi se. Ti me već znaš. Kralj će ovdje noćiti. Ja bih rada noćas boraviti ovdje.

Vojvoda Jakub.

Djevojče u taboru! To je, kao da ja zovem kralja na list ružin, da se vozi po moru.

Neda.

Ali ja bih tu bila neznana pod odorom kraljeva oružnika.

Vojvoda Jakub.

A, je li? Dobro. Ja ću te prikazati kralju; ako te on prima za svoga oružnika — — (S lieva čuje se klicanje: Jakube, Jakube, vojvodo! Vučina dodje s lieva.)

Vučina.

Ha! Jakube, eto vidiš, i mene već kralj tjera po te.

Vojvoda Jakub.

Ova pasja strinica se je uhvatila za me.

Vučina.

Boj se boga! Tako ti ružicu moju zoveš?

Vojvoda Jakub.

Ta ružica hoće, da ju obučem — —

Neda.

(Prekida ga postidjena.) Ujče! ujče!

Vučina.

Dušo moja, a što nebih ja smio znati? Ta ja sam bio tebi dadilja, ja znam sve; ti si moja stara, prva ljubav.

Vojvoda Jakub.

Ona ti hoće, da ju ja obučem u oružnika kraljeva, pak da tu noći u taboru.

Vučina.

To je prava moja Nedica. Neda moja pod oklopom, pod vizirom, s kacigom, s kopjem! To je dobra misao; nečudim se, da je tebe zaustavila, ona bi i angjela zadržala. Dobra misao. Ja pristajem.

Vojvoda Jakub.

Neluduj, nemladuj, sjedoglavče. U taboru da pustim djevojku! Hodmo.

Vučina.

Nehodmo. Obuci ju. Ja ću ju čuvati.

Vojvoda Jakub.

Vuk će janje čuvati!

Vučina.

Opala je dlaka vuku, i zubi. Eto moje sjedine. Ja se sad pripravljam za pastira božjega, za fratra. Duše mi, sutra, čim odplovimo, obući ću crnu kutu, da odmolim u svetoj zemlji mlade griehe. Već se učim latinski: amo, amas. U moje ruke smieš povjeriti Nedu; one će ju opet, kako njekoč, nositi i šikati, i svaku mušicu tjerati od njezina lica. Jakube, stari

druže, učini joj za volju. To će biti krasno. Prije našega polazka u boj, bit će ružica medj nami trnovi, njezina dušica mirisati će medj nami, kao tamjan rajski, i posvetiti nas. O, ona će samo meni mirisati, nitko neće znati za nju. — O luda glavuro stara! Ti za drugoga veselje spremaš! Za onoga — Nedo! Je li, ti bi se rada nagledati ovdje svoga dragoga, ti bi s njim bježala na more?

Neda.

Nerugaj se, neciepaj mi srca!

Vučina.

No, no! (Na samu potiho Jakubu.) To bi nam baš dobro došlo. Ja bih ju morda pri toj prilici mogao odgovoriti od onoga nesretnjaka —

Vojvoda Jakub.

(Tiho.) Onoga bukvića —

Vučina.

(Tiho.) Da, onoga bukvana, one munjaste bukve, gromom božjim očihane. Ja ću pokušati. Pristaješ li?

Vojvoda Jakub.

(Tiho.) S milim bogom u to ime. Ali ti mi zalažeš svoju vučju šapu — i glavu. Ja si ruke perem, a tvoje glave držat će se ban.

Vučina.

(Tiho.) Slobodno i ban, i kralj, i svi ostali svetci božji. Dakle pristaješ? (Nedi glasno.) Nedo, dakle čuj. Ujac će te

obući. On će to već opraviti, i ja ću pomoći. Ali pod naše pogodbe.

Neda.

Pod sve pogodbe, sve, sve!

Vučina.

Ti ćeš biti uviek kod mene.

Neda.

O, drage volje.

Vučina.

Imat ćeš vizirov zaslon nad očima.

Neda.

Onda nebi ništa vidjela!

Vojvoda Jakub.

Mačka u vreći.

Vučina.

Treba ti zaslona, da se nesplašiš, da nevidiš nikoga, nit tebe nitko nespozna. Jer ovdje u noći da dvie zviezde kroz tvoj vizir sjaju, tko nebi znao odmah, da si ti?

Neda.

Ah!

Vučina.

Nikoga nesmieš vidjeti, samo mene, a toliko ću ti ostaviti otvora, da možeš žmirkati na me.

Neda.

Ne, ne, tako neću, zadušila bih se!

Vučina.

Tvoja ustanca će imati u viziru otvor, da ih mogu vidjeti ja. I da mi možeš šaputati ljubav svoju. Ovako sladko: Vuko, Vučino, ti si janje moje! A ja ću tebi reći: Jesam ja tvoje janje, ja tebe ljubim, ja sam vriedniji tvoje ljubavi, ovako stari panj — još je u meni božanskoga ognja — vriedniji od one mlade bukvice, uz koju si se, jadna ružice, htjela sviti. Njezino je srce, njezinu je svu jezgru, vidiš, izažgo vrag, kad je pasao po noći vještice svoje. Hu! mahni se te bukvice.

6. prizor.

(Na lievi ulaz udje Zvonimir, za njim Petar Svačić i mladi plemić, te dvorani, medju kojimi je i Tolen, i župani.)

Zvonimir.

Jakube, vojvodo, već sâm kralj mora po tebe!

Vojvoda Jakub.

Milosti kraljevska, oprosti —

Zvonimir.

(Spaziv Nedu.) Prošteno ti je već, jer je s tobom, vidim ona miljenica moja. Ti si sigurno krivac, stari Vuko. (Kralj s vojvodom po tiho razgovara; dotle)

Vučina.

(Tiho Nedi.) Vidiš, dušo, čemu ću ja stari sve biti kriv. Zato pazmo mi, da oni, tjerajuć vuka, neiztjeraju lisicu.

Petar Svačić.

(Tiho Nedi.) Nedo, Nedo, što ćeš još sve učiniti otcu svomu!

Zvonimir.

(Glasno vojvodi.) Idi, kaži to kraljici. Nedo moja, i ti podji u dvore s vojvodom. Razgovori, razveseli mi sjetnu kraljicu. (Vojvoda Jakub s Nedom odlaze lievo.)

Neda.

(Na izlazu trgne se, i šapne.) Jao meni! (Ode s vojvodom.)

Zvonimir.

(Prama lievomu izlazu.) Privedite ga amo. (Na lievi ulaz pridodju dva oružnika, vodeć Strezinju okovana; kralj, ban i mladi plemić ulaze u crkvu; župani, kojim se pridruži Vučina, i dvorani razmjeste se pred crkvom, a Strezinja stoji podalje na strani pod stražom svojom; iz crkve se čuju orgulje i piev.)

Vučina.

(S čudom gledajuć Strezinju.) Što će taj tu!

Tolen.

Valjda će ga kralj smaknuti dati na ovom mjestu, gdje je skrivio.

Vučina.

Lud — skoro mi se zareklo. Ovo nije stratište, tu se neubija. Morda će kralj oprostiti život izdajici. To bi bilo prekraljevski, i prebožanski.

Tolen.

Dati će i njemu bojnu župansku zastavu.

Vučina.

Nikad! To nemože biti. Nije onomu mjesta medju nami. (Glasovi županâ: nikad! nećemo s njim!) To bi svu vojsku uzbunilo.

Tolen.

Sramota bi bila svemu narodu.

Vučina.

Ja bih šugavu ovcu predao vuku.

Tolen.

(Za se.) Bunite se, predajete meni njekoga drugoga! Ja ću vojsku buniti.

Strezinja.

(Slabim glasom.) Vučino, spomeni se!

Vučina.

Baš jer se spominjem! makar ti prašta kralj i svi svetci, ja ti nepraštam. Ti si za mene mrtav.

Strezinja.

Ah, da jesam mrtav! Skončajte me već jednom, skončajte muke moje strašne! (Crkvena vrata se otvore, izadje kralj uza nj ban, za njim stoje nadbiskup Lovrinac, mladi plemić i dva dvoranina, ovi držeći spremljenih dvanaest zastava. Orgulje i piev čuje se nadalje do pod konac ovoga prizora.)

Zvonimir.

Župani moji! Evo vam vojskovodjam predajem bojne zastave županâ vaših. Iz krila ovoga svetoga hrama, gdje u miru neoskvrnjene visahu se put neba, prelaze one sad posvećene u

ruke vaše, da ih vi sad visoko nosite u boj, na spas potlačenih, na slavu Hrvatske, na mir ljudstva, te ih povratite opet pod ovo okrilje božje slavne dobitnice, zakrilnice, mironosnice! (Kliču: živio kralj, živila Hrvatska.) — Županе krbavski, župane lički, župane gadski, vi sjeverni branici domovine, primite zastave, proti Niemcu tolikrat u obrambeni nošene boj, nosite ih sad u daleki jug u boj oslobodíteljni! (Silazi niže, Lovrinae mu uručuje zastavu po zastavu.)

Petar Svačić.

(Preuzimajuć kralj prvu zastavu, sadje poda nj.) Milostivi kralju, bana hrvatskoga ove su tri župe. Kralju, prvom od tih zastava počasti moju ruku.

Zvonimir.

Bane Petre, veće blago, težju čast tvojoj ću povjeriti desnici junačkoj. Stoj uza mene. (Predaje trima županima po zastavu.) Županе vučki, ujedno bane slavonski, ti sjeverni braniče od Magjara. Otvorena je ondje naša zemlja neprijatelju; ali ti si joj štit, ova ga zastava tvoja, tamo u ravnom polju udarena, čeka, neoboriv stup, i kliče mu: ne dalje! Nosi ju, štitnicu medje neprijatelju nikad neprekročne; jer i prazno njezino mjesto kazat će njemu: ne dalje! nepobjedna tebi, vije se zastava u daljini, i tamo strah tvoj, pobjednica tvoja. Nosi zastavu tu na jug, i udari ju u svetu zemlju, da tamo kaže: dalje, Osmanine! (Predaje zastavu županu.) Županе ninski, župane poljički, vi zatočnici glagoljaši, nosite u sviet zastave krajeva vaših, neka navieste svigdje zapisom svojim u svetom jeziku našem, da su apostolâ Cirila i Metoda vjerni učenici sad apostoli ljubavi ljudske, a hrvatskim jezikom svojim! (Predaje im zastave.) Županе primorski, Vučino vjerni, tvoji su

primorci potukli tolič Grka, Saracina, Mletčanina; ova zastava njihova u tvojoj ruci znači, da će oni sad potući Osmanina.

Vučina.

Hoće, kralju, hoće! Živio! (Predaje mu kralj zastavu, svi kliču: živio kralj, živio Vučina!)

Zvonimir.

Župane rabski! (Svi se trgnu, Strezinja protrne.) Zastava rabska, čuvarica našega mora i otočja hrvatskoga, sad se ima razkriliti izza daleka mora čuvarica svete zemlje. Gdje si ruko župana rabskoga? — O zastavo! Ona ruka, koja je tebe nosila, bacila te je dolje, da te umoči u hrvatskoga kralja krvi, da potoneš u hrvatske krvi moru! Nesretna zastavo, ona je ruka sad u okovih sapeta, već pripravljena, da ju potrga sramotni kotač. Za tvoju čast, zastavo, — jer je tebe nosila ruka ona, — prošteno joj budi! (Svi se uzrujaju, te mrmore.)

Petar Svačić.

(Tiho kralju.) Kralju! Vojska bi se mogla uzrujati, da ga vidi slobodna, uzbuniti —

Tolen.

(Za se.) I pobuniti. Kušat ćemo.

Zvonimir.

Doglavnici moji! Današnji dan, morda zadnji nam u domovini dragoj, nebudi krvav dan Hrvatu nijednomu, zadnji dan u svietu. Na oproštaju od zemlje naše, u oči boja spasiteljna, ja kralj neubijam u zemlji ovoj, ja oživljujem; ja nekaznim, ja spasavam. Živi, Strezinjo! (Strezinja pristupa osorno

pred kralja; kralj mu skida okove.) Slobodna ti je ruka, Strezinjo, da u boju svetom povrati čast zastavi, koju je oskvrnula.

Strezinja.

Neću milosti, nisam je vriedan, daj mi smrt! (Svi se od čuda trgnu. S lieva ulazi polagano Desimir, pak stane.)

Zvonimir.

Milost se daje nevriedniku. Idi, tamo prost bojnik križarski častnom smrću gini, ili se vrati častnim životom amo. Mir s tobom. Idi, živi, zapovieda ti kralj.

Desimir.

(Zatečen, sam sobom.) To se mene tiče? (Strezinja izlazeć na lievo, za njim dva oružnika, prolazi kraj Desimira, taj se lecne, pak postupa dalje k Tolenu.)

Vučina.

(Ganut.) Slava tebi, kralju! (Njeki kliču: slava kralju!)

Zvonimir.

Rabska zastavo, tko će tebe nositi? Komu ću te dati? (Svi šute.) Nitko te neželi?

Tolen.

Ja ju mogu nositi. (Svi se nasmjehnu.)

Vučina.

(Tolenu potiho.) Sinko, tvoje noge mogu nositi tvoju pamet, ali ovakova zastava nije od slame.

Petar Svačić.

Kralju, daj da ban hrvatski toj zastavi vrati čast. Meni ju uruči.

Zvonimir.

Bana čeka težje breme. Rabska zastavo, kralj će tebe nositi napried, ti se vij prva u boju! (Visoko digne zastavu, svi kliču: živio kralj!) A dok je ovdje u domovini, ti ju za me sinko moj i novi župane rabski nosi! (Predaje zastavu mladomu plemiću; svi kliču: živio mladi župan; Vučina i Petar Svačić rukuju se s njim; Desimir pruža ruku Tolenu.)

Tolen.

Ti meni čestitaš i zastavu predaješ?

Desimir.

(Tiho Tolenu.) Predajem ti — svoj nož.

Zvonimir.

Još vam, vi iztočni i južni branici domovine, tebi župane vrbaski ujedno bane bosanski, tebi župane plievski, tebi konavski župane i hlievanjski, tebi, eto vam zastave vaše! Nosite ih častno; kud se viju, nek razviju, razmaknu poštenje hrvatsko. (Predaje četiri zastave, i silazi dolje niz stube crkve; sam Lovrinac ostaje gore na vratih crkve.) Sad, crkvena glavo naša, daj nam vojskovodjam, daj našim zastavam bojnim poputbinu svoju, blagoslov s neba.

Lovrinac.

(Čuju se orgulje i piev.) Hrvatske zastave bojne! Zahodećeg eno sunca svjetlo pada na vas. Nosite u krilu svom to

svjetlo na iztok, mrak osmanski raztjerajte. Vi bojne zastave, vi jedra hrvatska, krilite se visoko i široko, ni na moru ni na kopnu nesalomi vaših krila ni oluje ni boja bies; božji duh nek duje u vas, božji blagoslov nek vas drži. Nosite u daleki iztok i jug blagoslov božji, i vrativ se amo iz svete zemlje vratite njega amo i razlijte zemljom ovom; i u kasnih budućih vjekovih u trepetu vašem, bojne zastavė, neka vitez hrvatski čuje sveti šapat toga blagoslova, neka ga čuje i svemu narodu razglasi: bože živi, bože blagoslovi svetu ovu zemlju, mili dom! (Kralj i svi ostali, odkrivši se, u jedan glas ponavljaju te rieči; Lovrinac sadje dolje, kralj se rukuje s njim i s banom, iz crkve još se časak čuje piev, pak utihne.)

Zvonimir.

Eto već pada sjena, pada mrak. Poći nam je kraljici, da joj se poklonimo i oprostimo od nje. Tužna kraljice, moramo te ostaviti. — A tada ćete, župani moji, u tabor k vojsci. Ja ću noćiti ovdje, u vašoj sredini, u blizini uspomenâ ovoga mjesta. Dvoranine bilježniče i pisaru moj, pripravite mi ovdje da učinim povelju oporučnu svoju. (Dva dvoranina odlaze lievo.) Hajdmo kraljici, da joj rečemo zadnji s bogom, morda posve zadnji. (Spremaju se svi na polazak lievo.)

7. prizor.

(S lieva dolazi kraljica Liepa, za njom tri dvoranke.)

Zvonimir.

Postidila, pretekla si nas, kraljice; polažasmo k tebi, da se oprostimo.

Liepa.

Slutila sam, da mi spremaš taj gorki čas. Premda si me pripravljao na nj već dugo, ipak sva mi je duša uzdrhtala, kad je prispio, — ne, ne, on prispjet nesmie. Zvonimire, ti me nemožeš ostaviti, ti ćeš ostati ovdje.

Zvonimir.

Kraljice!

Liepa.

Kraljevine svoje nemožeš ostaviti, kralju. Tko da ju brani, kad joj tebe nema? Sa sjevera vreba na nju zlotvor, i sa zapada i juga i iztoka. Što će biti od nje, kad joj tvoja ruka, tvoje ime nebude štit? Zar ove moje bolom iznemogle ruke, već niti jake dosta otirati suze?

Zvonimir.

Ti ćeš kraljevati, u tebi ostaje moje ime; a još ti ostavljam u pomoć jaku desnicu: bana svoga. On će biti kraljici i kraljevini nepreloman štit.

Liepa.

Onda povjeriti njemu smieš i da vojsku križarsku vodi; siguran si, da ju vodi k pobjedi. Bane, udruži s mojom prošnju tvoju.

Petar Svačić.

Kraljice, hvala ti na rieči toj. Tvoja milost daje mi slobode, da prosim sada kralja glasno, što mi stoput već srce tiho vapijaše od njega. Kralju, daj da budem ja vojskovodja.

Zvonimir.

Križarska vojna moja je misao, budi i čin moj.

Petar Svačić.

Kralju, daj da ti odmienim zadnji poraz, da si potamnjeli osvjetlam obraz.

Zvonimir.

Tvoj obraz je svjetao, i pred kraljem tvojim, i pred prvimi junaci.

Petar Svačić.

Sinuti će istom opet svjetao, kad osvetim Radovana. Ja sam dužan osvetiti ga.

Zvonimir.

A ja kralj, ja otac njegov, koji sam ga slao u vojnu, nisam dužan izvršiti zadnju želju njegovu? Na meni je nadomjestiti zemlji ovoj sina svoga, ja sam dužan prvi, da ga osvetim.

Petar Svačić.

O kralju, ja sam skrivio pogubu njegovu, daj da bude moja sad pogibelj.

Zvonimir.

Kralja u najvećoj pogibelji prvo je mjesto. Mojoj misli, mojoj osveti za Radovana, mojoj križarskoj vojni posvetio je tisuć životâ narod; zar kralj da neposveti njoj svoj jedan život? Da bude narodu mome prva slava, moja treba da bude pogibelj prva.

*

Liepa.

O Zvonimire, u prvu, u najveću pogibelj kažeš mi da srćeš, a neobazireš se ipak na me, nevidiš mene, kako strah probija srce moje. Koliko sam već stradala, koliko strepila za Radovana; on mi je otišao tamo, bez povratka. I tebe sam već u pogibelji najvećoj gledala, nož ubojni blistao je nada tvom glavom, i još ti nije dosta trepeta moga! Kao list na moru dugo već bez prestanka drhće srce moje. Sad da mi i ti odeš, daleko, daleko preko nedoglednoga mora, promisli, kakov će svaki tren meni ostavljenoj siroti biti, dane i mjesece nečujući glasa o tebi živu, a u srcu mojem tisuć će glasova vikati svaki čas bez prestanka meni: boj se, drhći! O kralju, smiluj mi se! Zar ćeš me samu ostaviti s nebogim onim tamo pokojnim našim? Kako ću ja svaki dan u buduće polaziti na dragi grob, nepoduprta, kako dosad, tvojom rukom milom? Tko će me podržati, kad me obhrva bol? Što ću kazati, kad me tihi glas iz rake upita: gdje je danas otac? Oh, zar ću mu odgovarati: i on je tvoju majku ostavio, i on je — — — O bože, sviest mi uzmi, da negledam u to bezdno straha svoga!

Zvonimir.

Ženo draga, ohrabri se, osviesti se, pred narodom si, kraljica si.

Liepa.

Stisni se srce moje, ušuti, ta i onako zaludan je glas tvoj. — Kad nećeš čuti mene živu, o zaklinjem te, podji sa mnom k Radovanu, i slušaj njega, što te moli za majku svoju. Tebi će njegov i s onoga svieta glas biti čujan. Podji; morda će ti on reći, što neželim ja; onda ću se smiriti, njemu će

se pokoriti srce moje. Podji, — barem, zadnji put da ga s tobom prije odlazka tvoga pohodim, i da se s mojim šaptom i tvoj još jednom sjedini: zdravo sinko, počivaj mirno, dok se sastanemo, sinko!

Zvonimir.

O ženo, majko, neparaj mi srca! Suze moje, pravo ste potekle, idem vami dragi grob da resim. Ah, otvorit nećete ga, suze! Hajdmo k sinu. (Zvonimir odvede Liepu u crkvu.)

Petar Svačić.

(Mladomu plemiću.) Daj meni zastavu, a ti prigledaj, da se pisar kraljev Božidar požuri, i kraljevi oklopnici da dodju. (Mladi plemić odlazi lievo.)

Vučina.

Siromak Zvonimir, kako mu je njegdje pri duši! Ako si nikad nisam želio kraljem biti, to si želim sada, to jest rad bih mjesto Zvonimira trpiti, u njegovoj koži biti, to jest ja bih njemu pozajmio svoju kožu, dok neprodje taj kraljičin dažd, to jest svoju vučju ili svoju janječju ili svoju lavju kožu, to jest onda bi meni ostala magarečja koža, — to jest — do biesa, iz te kože nikud nikamo, ja kralju nemogu pomoći, ja toga nebih pretrpio, ja bih iz svih svojih koža skočio u fratarsku, crnu kožu. Samo u njoj je božji pokoj. (S lieva dolaze kraljevi oklopnici pod viziri, za njimi vojvoda Jakub, s njim Neda, i ona oklopnik; dok se ovi postavljaju, dodje mladi plemić s lieva, za njim dva dvoranina donose stol s pisaćom spravom te ga postave pred kraljev šator, metne se tu i njekoliko stolica. Petar Svačić i Lovrinac tiho rukovode taj posao.)

Vučina.

(Tiho Jakubu.) Je li Neda tu?

Jakub.

(Tiho.) Zar je neprepoznaješ? Eno ono je tamo.

Vučina.

(Tiho.) Vražja djevojka, kako se junački drži! Nisam joj ja zalud bio dadilja. Nitko neće ni sanjati da je ona (podje k Nedi, kašljuca, pak tiho njoj). Ružice medj trnovi, sad si moja.

Neda.

(Tiho Vučini.) Za boga, nesbijaj šale, ja bih se mogla odati. Gdje je kralj? (Pridodje k njoj Jakub, te ona s njim i s Vučinom tiho razgovara.)

Tolen.

(Tiho Desimiru.) Vidiš ona tri, kako tamo šapću, oni već znadu sve, što smo mi govorili. Zato su oni crni vragovi već došli po tvoju dušu. Drhći, kukavice.

Desimir.

(Tiho Tolenu.) A ovi namieštaju stol, gdje će se podpisati smrtna odsuda — tebi. (Zvonimir i Liepa izadju crkvi na vrata.)

Zvonimir.

Ja ga moram osvetiti. S bogom Radovane, dok ti se nevratim, da na tvoj grob položim skršene lance robovâ.

Liepa.

(Bolno, zagrljujuć ga.) Zvonimire! Jao meni, skršenu

krunu tvoju vidim već da polaže zlotvor na Radovanov grob. Kad nečuješ moj, ni sinov, čuj božji glas, koji ti se javlja od nedavna u snovih tvojih. Većput jadna protrnuh, čujuć te u snu viknut, da te urotnik ubija.

Zvonimir.

To je spomen na prošlost, nije znak budućnosti. San je laža, san je smrti brat; gledaj ovdje narod moj: tu je istina, tu je život moj. Otari san iz očiju, i gledaj: gdje vidiš tu urotnički nož?

Liepa.

Ta on se krije!

Zvonimir.

Bog ga vidi, on bi ga pokazao! — Iz okruga straha, sna i groba, stupaj sa mnom dolje u život, u junačtvo, pobjedu.

Liepa.

Još jedan te ovdje zadržaje glas. (Vadi list iz njedara.) Ovaj list. Nedavno na Radovanovu grobu ga nadjoh. Tajna ga je tamo metnula ruka; a list je od ruke znane dobro, od Vladislava i Kolomana meni. Slavu križarske vojne oni nam u pismu tom zavidjaju. Ja sam vrstna razumjeti tu zavidnost: to je himba, oni se tvojoj vojni vesele: ona je naše zlo! Eto vidiš, što mi Vladislav kaže. (Zvonimir gleda u pismo.) „Žalim, da si tvojom nesestrinskom sumnjom otela mi sreću, te se nemogu pridružiti slavnoj vojni križarskoj tvoga kralja, da mu odmienim poraz zadnji. Vi ste me ozloglasili u svietu. Ja sam sada po poslanicih svojih bio ponudio saboru njemačkih knezovâ protivnikâ bezbožnoga Hinka dvaest tisuća ugarskih

bojnika na pomoć. Sabor neće imati moje pomoći, nitko me neće za prijatelja. To imam zahvaliti tebi. Moj Koloman je uviek tužan, sdvojan; ništa ga razveseliti nemože.“ A evo dalje piše Koloman.

Tolen.

(Zatečen, sam sobom.) Biesa! Koloman im sam svoje pismo šalje!

Liepa.

„Jedina utjeha, koja bi ostala momu od tebe nemilosrdno pogaženomu srcu, bila bi slavna smrt u vojni križarskoj uz kralja Zvonimira, i ta mi je oteta, jer si me sramotno odpravila iz dvora tvoga.“ Zvonimire, ja poznam glas hinjena prijateljstva, neidi, kud te on puti. Ostaj, neostavi me!

Zvonimir.

Sami kažu, da nitko prijateljstva njihova neprima; to je, jer se nitko neboji njihova neprijateljstva. Zar da se ga ja bojim? Junaci moji, u vašoj sriedi čije mi još prijateljstvo treba? a čije mi je neprijateljstvo strašno? S vami idući u boj, u pobjedu idem! (Silazi dolje s Liepom; svi kliču: živio kralj! Liepa silazeć izpušta iz ruke pismo na stube.)

Liepa.

O Zvonimire, Zvonimire! Taj uzklik, koji te meni otima, glasi mi: umri kralj, umri kraljica! Vierni moji, dvorani, župani, branitelji kraljeva života, na vas se obraćam, vi posluhnite vapaj moga plašnoga srca! (Obilazi od jednoga do drugoga.) Vi mi pomozite namoliti kralja, neka neide u smrt —

Zvonimir.

(Ustavljajuć ju, tiho.) Kraljice, što radiš!

Liepa.

Vi ga molite, neka mene neostavi samu, sirotu udovu! — Vi svi šutite?

Desimir.

(Stupa napried i kleca pred kralja.) O kralju! Neidi u boj, neostavi domovine!

Vučina.

(U pol glasa.) Kukavica!

Desimir.

(Ustajuć ljut i kročeć prama Vučini.) Kukavica sam ja? Tko mi to smie reći?

Vučina.

Ja sam to samo mislio, nisam rekao, nisam htio reći.

Zvonimir.

Desimir će skoro pokazati, da nije kukavica; on će junački udariti i na najjačega neprijatelja, u boju svetom. Zar nė, da hoćeš?

Desimir.

Ti zapoviedaš!

Vučina.

(Zadržavajuć Nedu, koja hoće napried, da govori, tiho.) Šuti za boga, neizdaj se!

Neda.

(Tiho.) O bože!

Tolen.

(Stupa napried.) Kralju milostivi, neidi iz kraljevine, jer ako ti odeš, ja se bojim onda za se (njeki se nasmjehnu). Tko će me štititi? Ovdje me netrpe u tvojoj službi, a može doći Koloman, da mi se osveti, što sam se tukao s njim, što sam ga htio ubiti. (Njeki se opet nasmjehnu.)

Zvonimir.

Neboj se, moj Tolene, kralj će te uzeti sa sobom, gdje te Koloman nedosegne; vjernu službu vršit ćeš i dalje.

Liepa.

Samo dva si vjerna nadjoh, a i vas kralj sobom povodi. Hoćete li mi ga i tamo štititi vjerno?

Desimir

(I s njim Tolen u jedan glas.) Do smrti.

Zvonimir.

(Kazujuć put neba.) Jača ruka zaštita je meni, i —

Vučina.

(Prekidajuć ga.) I svega naroda tvoga sve desnice junačke. Kraljice, povrati narodu pouzdanje svoje, nedrži svih nas junakâ zaštitu za slabiju, no zaštitu dvojice plašljivih. Zaboravi na prošlost, gledaj u budućnost slavnu! Eto mi okružujemo kralja (svi se oko kralja okupljaju), svi mi, i sav narod naš, živi i mrtvi štitimo život kraljev, i kličemo na životu i na smrti: Živio Zvonimir, živio viekom! (Svi kliču.)

Liepa.

O Zvonimire moj, nesmie se od naroda postiditi dati kraljica. I kraljica će biti hrabra. (Privije se uz kralja.) Na

tvojih grudih, iz tvoga srca neka me duh jakosti zadahne! Pred glasom božjega poziva, koji tebe kliče, neka moj strah zamukne! Idi, idi osvetnik, uzkrisitelj Radovanov, idi osloboditelj, utješitelj tužnih. I moj duh će s tobom iti na taj posao sveti. S ovoga visa gledajuć svaki dan na ono more sinje polietati će svaki dan duša moja za tobom, i ko lastavica siedati na jedro ladje tvoje, i ko orlica na kopje šatora tvoga. Kod tebe će duša moja boraviti uviek, a ovo tielo moje ovdje čameć bit će mirno, tvrdo. Postojano ću te čekati, koliko mi kob dosudi. Bit ću tvoja Penelopa. Ti ćeš mi se vratiti sretan; kad te brod tvoj priveze k zemlji rodnoj opet, morda u snu blaženom kako Odiseja njekoč, ja ću priteći na obalu i kliknuti te: ustaj Zvonimire, i ustati ćeš u naručju mojem, da mu se nikad neotimaš više!

Zvonimir.

Živila kraljica naša! (Svi kliču.) Hvala ti, da mi, sad smirena, olakšavaš težki oproštaj od tebe. Bog će te kriepiti i dalje, i uzdržati jakost duše tvoje, i ti ćeš tako biti osvetnica, uzkrisiteljica Radovanova! — Sad na zadnji posao, koji mi je kralju dieleć se od kraljevine obaviti: kraljevsku oporučnu povelju!

Neda.

(Tiho.) Jao meni! Oporučnu povelju!

Lovrinac.

Kralju, sve je spremno. Pisaru kraljev Božidare, vrši dužnost svoju. (Lovrinac razastre pergamenu na stolu, komu sjedne jedan dvoranin da piše; kralj, držeć kraljicu za ruku, pri-

stupa k stolu, do nj se stave ban i nadbiskup, i razrede se ostali; Vučina i Jakub stoje pokraj Nede.)

Zvonimir.

(Svi se odkriju, dvoranin pisar piše na pergameni, kako kralj govori.) U ime svetoga trojstva, ljeta gospodnjega tisuć osamdeset šestoga, mjeseca prosinca. Ja Zvonimir, božjom milosti kralj hrvatski i dalmatinski, polazeći u križarsku vojnu za oslobodjenje kršćanske braće naše, ovom poveljom svojom duhovnomu otcu mojemu nadbiskupu spljetskomu Lovrincu i svim njegovim nasljednikom te njihovoj crkvi svetoga Petra pri Solinu, polag darovanja i potvrde kraljevâ predšastnih Trpimira i Mutimira, dajem i potvrdjujem crkvu svetoga Jurja u Putalju sa cielim posjedom, neka za to on i nasljednici njegovi u ovoj nazočnoj crkvi svetoga Petra moje mrtvo tielo, pošto višnja volja moj duh odazvala bude, sahrane i čuvaju. Mojemu banu Petru Svačiću za njegovu vjernu službu a za baštinu njegovoj kćeri, meni uviek dragoj Nedi, darujem zemlje moje Konjštinu, Ostrog i Radošiće, mojemu vjernomu županu primorskomu Vučini dajem zemlje moje župe cetinjske, mojemu milomu prije dvoraninu od danas županu rabskomu, Radovanu Bezimeniću darujem zemlje moje Radunu i Pusticu; neprotivi se ovoj mojoj odredbi i neporeci je nitko, koji god budu poslie mene u ovom kraljevstvu sliedili. Za odsuća moga iz države moje, dok se nevratim iz svete zemlje, ostavljam kraljevstvo mojoj predragoj supruzi kraljici Liepi, i za pomoć joj u vladanju naredjujem bana hrvatskoga Petra Svačića, da on čuva krunu žezlo, mač i zastavu kraljevsku moju, i da čuva iztok i zapad, jug i sjever kraljevine moje od svakoga zlotvora, i nepovriedjenu i cielu opet preda meni kraljevinu

moju. A koji bi god domaći ili tudjinski zlotvor htio priečiti kraljicu Liepu i namjestnika moga bana u vršenju ove moje zadnje volje, ili koji bi, što se nedogodilo, od mojih nasljednika po savjetu pakla ovu moju volju kršiti htio ili dao kršiti, stigni ga srčba trojedinoga boga, i trpi s Judom izdajicom gospodnjim pečal vječnu. Ovo odredih u nazočnosti svih župana i dvorana mojih, i svjedočiše pismom: kraljica Liepa —

Lovrinac.

Kraljice, udostoj se.

Liepa.

(Bolno.) Ah! Podpisujem li našu osudu! (Podpiše.)

Zvonimir.

(Nastavljajuć zvati na podpis, a zvani podpisuju.) Ban hrvatski Petar Svačić, nadbiskup spljetski Lovrinac, župan primorski Vučina, župan rabski Bezimenić, dvoranin Desimir, (Desimir oklieva), podpisuj štitonoša kraljev Desimir —

Desimir.

(Zatečen.) Štitonoša? Ti zapoviedaš! (Podpisuje polagano.)

Lovrinac.

(Prigledajuć.) Štitonoša manjka.

Desimir.

(Pripisujuć, muklo.) Štitonoša!

Zvonimir.

(Nastavljajuć.) Posteljnik kraljev Tolen, — Tolen (Tolen uzbunjen.)

Vučina.

(Za se.) Te lude podpis nedolikuje na povelji. (Glasno kralju.) Kralju, njegova desna ruka još je osakaćena od udarca Kolomanova, nemože pisati.

Tolen.

(Tiho.) Nemogu pisati.

Lovrinac.

(Kazujuć u pero pisaru.) A ja pisar kraljev Božidar pisah po zapoviedi kraljevoj. (Svi se opet pokriju. Kralju zahvaljuju tiho Lovrinac i ostali darovanici; dotle)

Desimir.

(Sam sobom.) Ja štitonoša kraljev? Dakle me i on tjera iz doma! A onomu kletomu — daje miraz za Nedu. I ja imam ovdje napisanu oporuku.

Tolen.

(Sam sobom, motreć Desimira.) Ulazi bies u njegovu dušu! Sreća moja, nije vidio, da ja neznam pisati. Pismo ono u njega — sad bi bio progledao! Sreća moja, ostao je sliep. Ja ću ga voditi.

Zvonimir.

Pada noć. Ja ću ovdje čekati zoru, a ti kraljice, boravit ćeš u dvoru. Upokoji se, da sutra pri razstanku jakostju se opaše duša tvoja. S bogom (zagrli ju); mi ćemo te izpratiti u dvor.

Liepa.

I tebi treba pokoja duga, već te više noći bezsanica trapi. (Tiho banu.) Bane, i ti znaš, da kralj već podugo sna nema, od onoga kobnoga dana ovdje, a kad usne malo, težki ga muče snovi. Ti se brini za počinak njegov. Svirkom ga zabavite blagom, kojoj je vičan svaku večer, neka ga ona u spokojan san uljulja, treba mu ga, tvrdosna, za daleki, ah daleki put. Ja ću iz dvora iz daljine slušati mile glase kroz noć tihu, — daleko od tebe, bit ću dušom cielom ovdje. S bogom! O Zvonimire, da te zagrlim, nek te vrući zagrljaj moj pribije k meni, i tvoj mi dragi lik uviek ostane ovdje na tom mjestu u naručju duše moje, a samo sjen njegov putuje u daljinu. (Drži čas zagrljena Zvonimira.)

Petar Svačić.

(Potiho.) Dvorani, noć je; dok se vrati kralj, dajte spremiti ovdje ognjišta, i naredite, u blizini nek se smjeste svirci kraljevi na službu njemu. (Tolen i Desimir govore tiho s ostalimi dvorani; kralj i kraljica odlaze lievo uz pratnju svih prisutnih, Lovrinac noseć povelju; pri izlazu već kraljicu obhrva bol.)

Liepa.

(Grčevito ljubeć Zvonimira.) O jadne mene! Ti me ostavljaš, za uviek me ostavljaš! (Svi odu, samo ostanu Tolen i Desimir.)

8. prizor.

(Desimir i Tolen.)

Desimir.

Trista biesa! Ja sam štitonoša kraljev!

Tolen.

Pravedni kralj je dao svakomu svoje. Neda je baštinica njegova, dobila je miraz — za njekoga.

Desimir.

Ha! za njekoga! Njegov posinak, njegov dragi, drugi Radovan, ona hulja bezimena dobila je župu i baštinu. I ostaje ovdje; a meni — put pod noge, i štit!

Tolen.

Tko ima, njemu bog i više daje, a tako i božji kralj. Baština će se s mirazom dobro složiti.

Desimir.

Svi su sporazumni, srotili su se svi proti meni. A taj kralj, izvraćajuć oči k nebu, sam rukovodi tu lopovštinu.

Tolen.

Nisu si zahman ruke davali dragi moj Bezimenić i draga moja Neda. Imaju si i što davati, u svakoj je ruci dragocjena baština. Ali i tebi je liepo; ti ćeš pred kraljem nositi dragocjeni njegov štit i kopje; velik štit, može ti biti za postelj bračnu, a može na njem spavati kraj tebe i zlatno kopje kao tvoje zlato, ili ako hoćeš, možete svi skupa leći tamo u sveti grob. Jošte ti može štit biti i za kotao, da si u njem kuhaš kamen brus, što je tebi ostavio kralj. Bolje bi ti bilo, da si kamen objesiš o vrat i skočiš u more.

Desimir.

Nisam kornjača, nekrijem glave. Ja ću ju uzdići, i odrezati taj mlinski kamen, koji se je objesio o vrat narodu,

da ga utopi u poplavi svetstva papinskoga. Kralj neće pogubiti, utopiti naroda.

Tolen.

Što ćeš ti, kad narod hoće sam svoju pogubu?

Desimir.

Neće je njegova kob. Još nije udarila skrajna ura narodu momu, nego drugomu njekomu. Kraljica vidi kob; ona sama vidi, da je ta križarska vojna propast naša, za to ona i vidi, što se dogoditi mora kralju. A to se dogodit hoće — noćas. Desimir nije kukavica, on će na najjačega neprijatelja domovine udariti — tako je usud govorio na kraljeva usta. Što su danas činili i sborili, sve je moga djela kob.

Tolen.

I kotač Strezinjin je tvoja kob.

Desimir.

Ako si ti moj Vučina. Ali ja nosim ovdje na srcu — tvoju smrtnu odsudu. — Pak što? Kako se je sa Strezinjom, igrat će se i sa mnom malo tamnice, okova, kotača, pak će mi onda dati brojanice u ruku, i zapovjedati: idi, živi, moli se bogu — ako promašim prvi put. Sramota, to je crvotočeni drveni svetac, a nije kralj. Promašit ga neću drugi put.

Tolen.

Ako promaši jedna ruka, neće druga. Ova moja. Ja sam ju tebi već pružio, sada čekam tvoju.

Desimir.

Evo je.

Tolen.

Odsudu tvoju smrtnu ja tražim, tvoju zakletvu urotnu. Ruka ruku pere.

Desimir.

A obadvie jedna krv.

Tolen.

Pisano mi daj; zapiši mi dušu.

Desimir.

(Izvadiv pismo.) Evo već moje zakletve. Evo sad moga podpisa. (Ide k stolu podpisat.) Tako mi prevarene ljubavi, tako mi izdanoga naroda, kunem se, da ću nocas ubiti Zvonimira. Ha, ha, evo to je moja oporuka za kralja.

Tolen.

(Primi od njega pismo.) Posvieti kriese iz pakla, da vidim, je li pravo. Pospi, druže, da se nezamrlja. Ali netreba, već će piesak groba Zvonimirova posuti ovu crnu krv. (Spravlja pismo Desimirovo.)

Desimir.

I našu tajnu. Gotovi smo.

Tolen.

Čekaj, još nismo. Vrati mi moje urotno pismo, moju zakletvu.

Desimir.

Zašto?

Tolen.

Moraš mi ga vratiti. Ti bi me mogao izdati, da dobiješ Nedu.

Desimir.

Nevraćam, i ti bi mene mogao. Ruka ruku pere.

Tolen.

Sad smo gotovi. (Iz potaje zamahne na Desimira bodežom, ali taj ga hitar suzbije svojim.)

Desimir.

Huljo! Zmija je našla zmiju. Pokazao si mi put. Predati ću tvoju zakletvu kralju. Dobit ću Nedu.

Tolen.

Konjski rep ćeš dobiti, ludo! Bezimenić je mene podmitio, da ti izmamim urotno pismo, i da ti tako otmemo Nedu. Imam ga evo na srcu, uzmi ga! Izdaj mene, izdaješ sebe, kukavice. Padaj u grob, koji ti je izkopao Bezimenić.

Desimir.

U taj grob ćeš pasti ti! (Odlazi na lievo.)

Tolen.

(Sam.) Trista biesa! On će izdati moje pismo. Novo Kolomanovo pismo ima kraljica. Metnuti će jedno uz drugo — i saznati će sve. Prokleta noći, pritisni težka, zadavi ih sve, sakrij moju tajnu. Zašto sam već triest noći spavao vjerni stražar na pragu kraljeve izbe — i nisam ga ubio! Što sam čekao na pomoć one hulje, — čekao sam, dok se neizdam!

*

Tako li sam ja Magjar vjeran zakletvi svojoj? Tako je moja glava jabuka — — luda glavo, tobom će se sad igrati Desimir! U tebi je mrak, mrak, mrak! (S lieva unose tri sluge kraljeve ovelike željezne žare, u kojih gore buktinje, i namjestiv ih oko šatora, odlaze opet lievo odnašajuć stol izpred šatora kraljeva.) Zdravo pakleni ognju, što buktiš u željeznoj žari srca moga! Ti si moja pamet, ti mi razbijaš mrak u glavi. Neka me izda, s mojom glavom pasti će i jedna glava od Belina, od prokletoga roda. (Ugleda i digne pismo, ležeće na stubah crkvi, što ga je bila Liepa izpustila iz ruke.) Ha, evo novoga Kolomanova pisma! Veseli se Kolomane, ja sam tvoj božji sud! (Stoji časak.) Ne, ne, ja ću ostati, koji sam bio, vjeran zakletvi svojoj. Magjarskoga moga boga izdati neću. Osveta papinskomu bogu, neka sgine on i njegov kralj, kako ovo pismo! (Baci pismo u oganj.) Kako od ovoga ognja u prah se razpada to pismo, tako neka moga urotnoga pisma oganj sažge dušu Desimirovu, te nebude jak izdati mene. Ako se drzne, pred kraljem ću mu iz srca izčupati pismo moje — sam ću ga ubiti, kralja ubiti. (Gleda u oganj, izvadi svoj bodež, i peri ga nice.) Kunem ti se, stari naš bože krvi, bože Atilin i Arpadov! Čuj me, stari bože naš, ja ovaj bodež kalim u krvi moga otca, majke, brata, u krvi triju tisuća mojih, koju je kršćanski prolio bog, daj mi moć, da prolijem krv kršćanskoga boga, hrvatskoga kralja! (Spravi bodež i zuri u oganj. Čuje se svirka sjetna i tiha, kao iz bliza izza zadka.)

9. prizor.

(S lieva ulaze polagano Zvonimir, Liepa, Jelena, Petar Svačić, Jakub vojvoda, Vučina, mladi plemić, Desimir, nekoliko oklopnika, dvorana i dvorankâ.)

Jelena.

(Ogrliv kralja.) Zadnji put te grlim, Zvonimire! Starica te više dočekati neću. Ti polaziš u slave život, meni je na pokoj ići, na počinak zadnji skoro. S bogom, sve vas žive držao bog!

Zvonimir.

Ne, ne, vidit ću još tvoje lice drago. Dok se opet pozdravimo kraljice. Podjte, pratilice. (Jelena odlazi na lievo s dvorankami.)

Liepa.

(Polazeć s kraljem prama šatoru.) Blago meni, Zvonimire, da mi puštaš zadnje čase prije odlazka boraviti s tobom, dok ne usneš, meni, mironosnici tvojoj. O da me uzmeš sa sobom! Blagi zvuci, glasite se, u duše nam sjetne tihi lievajte pokoj, a na oči od suza preumorne mirni sanak!

Zvonimir.

Polunoć je blizu. Počinite. (Kralj se sjedne na počivalo u šatoru, do nj kraljica, ban i ostali osim oklopnika posjedaju koji po stubah crkve, koji na kamenih u zadku; Vučina i Jakub sjednu se do Nede, Desimir stane uz Tolena.) Domovinska zemljo, kako počivaš mirom niemim, ali našim srcem ti sa tisuć glasa sboriš. Otaca sveti prah iz tebe nam šapće. Što nam šapće, što li nam kaže?

Liepa.

(Tiho banu.) Bane, zabavite kralja, nek u sjetne nezapada misli, u težke sne. Ja se bojim, znam ih — jurve ga salieću.

Petar Svačić.

Čujmo žive, neslušajmo mrtvih. Kralju, ponesimo sobom domovinske žive, vedre priče, zabavice nam u odmorih rata. Ti ih slušaš rado. Tko zna novu i veselu, pričaj.

Vojvoda Jakub.

(I njeki dvorani s njim.) Župan oremuš, župan oremuš.

Zvonimir.

Tko je taj, kaži se. (Vučina stidno stupa napried.) Stari vuko, odkuda ti nove časti?

Vučina.

Jest, kralju, vidiš, tako se mladost meni starcu ruga, što se učim latinske molitve, da budem fratar. Zašto se nisam učio mlad! Ali ću im ja odmazditi, znam ja novu pripoviest: ptica, lisica i pas.

Petar Svačić.

Valjda vindski pas. Znamo ga već. (Tolen se trgne.)

Vučina.

Ne, moj je novi pas, Bjelin pas, dlake kako je ova moja, — koji je lisicu raztrgao, kad je htjela pojesti slavulj-pticu. Ona se skrila u jamu, pak je svoj šušurnati rep, svoje kormilo, što se je tužio na nju, da ga po trnju i kupinju dere, turila

iz rupe, a Bjelin pas ju za rep i raztrga ju. Hoćete li, da vam pričam? (Čuju se glasi: ne, ne, drugu, drugu, znamo psa.)

Tolen.

(Sam sobom.) Zar sam izdan? Nećete mene derati, psi.

Vučina.

Neznate ga, ptići golići. Ali kad me nećete slušati, ja ću ga tamo tiho poviedati momu oklopniku miništrantu. (Vraća se u zadak, Neda mu ide u susret.)

Tolen.

(Sam sobom.) Nije to Neda? (Kao da uzdiše poluglasno.) Nedo! Nedo! (Neda se trgne i hoće do kralja, ali ju Vučina i Jakub suzdrže, a Tolen gnievno, tiho.) Neda je. Izdan sam.

Zvonimir.

(Ustavši, kao snatreć.) Budućnosti, što nam nosiš u tamnome skutu? Mi ćemo proći, a tko će doći poslie nas? Domovino, što će biti od tebe poslie sto, poslie osam sto godina? Vjetrovi će raznieti naših kosti prah, — nitko zanj neće znati, nitko pitati neće, što li kaže njegov otajni glas. Majko moja, hrvatska zemljo, neprijatelj će poplesati svete grudi tvoje, i neće se naći sin tvoj, da našega praha šapat čuje, i spasi tebe!

Liepa.

Zvonimire, razaberi se, medj živimi si!

Mladi plemić.

Kralju, doći će spasitelj domovine. Slušaj na odlazku narodne priče glas o vili Solingradskoj; on ti izpovieda tvrdu

naroda vjeru u izbavni čas poslie crnih dana. Doći će jednom mlad junački vojvoda, na bojištu zamrieti će od otrovne striele neprijateljske. Vila će ga uzkrisiti, i povesti u zakleti, a kraljevski njekoč grad. U njem davno vladaše kralj, dobrim dobar, a zlim ljut; zli se urotiše proti njemu, sina mu jedinca, i njega sama kralja umoriše.

Zvonimir.

(Sjedajuć, bolno.) O, umoriše kraljevića, umorit će kralja.

Desimir.

(Sam sobom, tiho.) Znadu već sve. Izdan sam.

Mladi plemić.

Izdišući on prokune grad i narod svoj, da će se okameniti sav, sama kći kraljeva jedinica da će samo usnuti; poslie osam sto godina da će doći izbavnik, koji će kraljevnu cjelovom ljubavi vruće probuditi i narod oživiti sav. — U taj grad će vila junaka povesti. On će probuditi kraljevnu cjelovom žarkim, i u taj mah kameni će opet oživjeti narod. Ta kraljevna — to je kraljevina naša. Ona će se, ako i usne, opet na nov povratiti, na slavan život. Tvoj nasljednik jednom, kralju Zvonimire, biti će njezin spasitelj, i narod će kličuć njemu klicati i spomenu tvomu: živio naš izbavnik, živio naš kralj!

Desimir.

(Sam sobom, tiho.) O muke moje strašne, ja ću se predati sam. (Kroči napried, ali kraljica ga zaustavi.)

Liepa.

Tiho. Kralj će usnuti.

Zvonimir.

(Klone glavom na počivalo i zaklopi oči.) Majčice moja, biela crkvice, zemljo hrvatska! Oskvrnut će te svetu tudjinski bies, — na žrtveniku tvom hranit će osmanska i hunska pogan hate svoje, kojih kopito kuda udari, sahne trava na zemlji, sahne duša u narodu. — — O, urotni nož mi srce probija! Stani — ubojice — jao, Hrvat si!

Liepa.

(Budeć ga.) Zvonimire, nesnivaj grozna sna, o preni se, ustaj, ustaj Zvonimire!

Zvonimir.

(Prenuv se.) Nedo, ti me kličeš? — — Kraljice, ti si. Prohujao je grozni san moj. Sad ću spokojno usnuti. Ali moje Nede nevidim danas, da i njoj kažem zadnji s bogom. Nedo, gdje si?

Petar Svačić.

(Već prije bivši, u slutnji, stupio do Nede — zakrči joj sada put, hotećoj postupati do kralja.) Oklopniče, miruj. (Tiho njoj.) Neizdaj se, nesramoti me, ili nisi moja kći više.

Tolen.

(Sam sobom.) Nećete ga spasiti!

Desimir.

(Pristupa kralju, Tolen za njim stane.) Kralju! Ja sam mjesto Nede. Ti si naše ruke spojio, kako je bog naša srca. Daj da ja njoj vjestnik tvojih rieči budem, — a tebi ću biti vjestnik drugih.

Zvonimir.

Što ćeš?

Desimir.

Kralju, ti si nas dvoje vjerio, a još nismo svoji. Trgaju me od nje, u smrt me tjeraju. Održi svoju rieč, kralju, daj da bude Neda moja, vjenčaj me s njom — onda idem u junačku smrt, i kažem ti — —

Zvonimir.

Mladče, zar ti nećeš s kraljem tvojim? — Radovane Bezimeniću, ti moj pozdrav izruči Nedi; kaži joj, da će joj Desimira sam kralj vjerno štititi, i živa povratiti u naručaj njezin, slavna pobjednika i najjačega neprijatelja.

Desimir.

(Tiho sam sobom.) O himbo kleta!

Zvonimir.

Desimire, tvoju Nedu štititi će ovdje Radovan. Bezimeniću, tvojoj ju pažnji, tvojoj utjesi izručam.

Mladi plemić.

O bože! Kralju, zar me tako kazniš — zar ja nesmiem s tobom, da prolijem krv za svetu stvar?

Liepa.

Radovane, ti ćeš ostati s kraljicom.

Mladi plemić.

(Uzmičuć.) Ti zapoviedaš, kralju.

Desimir.

(Uzmičuć, tiho.) Jest, on zapovieda, da se prolije krv za svetu stvar!

Zvonimir.

Na počinak hajte. U taboru je u redu sve? Strezinja je na miru? Prigledajte, bane. Jakube vojvodo, k moru ti je poći. U zoru trubami ćeš znak nam dati — krepak znak (smiešeć se) ko da su trube zadnjega suda, jer san će bit nam dubok. Kraljice, s bogom do svjetla. Bane moj, lahku noć. Pokoj tih mi snom već dušu blaži. Milom mojom pjesmom, uspavankom svakdanjom mi, o majčici miloj, bieloj crkvici, nek se oglase sada svirci. (Tiha, nježna svirka; svi stoje tiho, kralj se pruži na počivalu.)

Liepa.

Sanče blagi, budi mu lagan! — Tiho, tiho! (Jakub vojvoda tiho odlazi na desno; ban dieli potiho zapoviedi dvoranom i oklopnikom.)

Petar Svačić.

(Tolenu.) Odlazi. U tabor. Pazi na Strezinju.

Tolen.

(Tiho sam sobom, zlovoljan polazeć na lievo.) Propalo je sve. Propao sam. (Desimir izvadiv pismo iz njedara sažge ga na buktinji.)

Petar Svačić.

(Čudnim glasom Desimiru, spopavši ga za ruku.) Što je to?

Desimir.

Izgorio je moj vjenčani list! Vidiš, Tolene.

Petar Svačić.

Nije škoda.

Tolen.

(Tiho sam sobom.) Sažgao je moje pismo. Predaje se meni. U taboru ću ih posvaditi. Uhvatio sam dobro ubojni moj nož. Tvrdi ga, bože krvi, bože osvete!

Neda.

(Tiho sama sobom, gledajući Tolena.) Hvala ti bože, onaj Kolomanov duh odlazi! Nema pogibelji.

Zvonimir.

(Prošapće kao izza sna.) Majčice moja, biela crkvice, zemljo hrvatska, s bogom, stoj mi viekom. (Prekrsti se.)

Liepa.

Prekrstio se je. Sad je zaspao. (Poljubi ga na čelo i u ruku.) U zoru ću ti doći, da te budim: ustaj dragi moj, ustaj Zvonimire!

Tolen.

(Tiho sam sobom.) Neće te čuti! (Kraljica, s njom mladi plemić, dvorani i njekoliko oklopnika pomiču se lievo odlazeći, još izpred njih Tolen sam; oko kralja stoji ban, izza njega Vučina, Desimir, Neda, i dva još oklopnika.)

Petar Svačić.

Sjednite i bdijte, bdijte! (Posjednu; svirka se još čuje, sve tišje, zastor polagano pada.)

ČIN V.

(Posorište kako u 4. činu; buktinje dogaraju te je na pozornici polutamno; podno kraljeva šatora sjedi podniemljen Petar Svačić; po dalje od njega sjedi na tlih takodjer podniemljen Desimir; na stubah crkvi sjedi Vučina, u krilu mu spava Neda.)

1. prizor.

Petar Svačić.

Zora je blizu; hvala bogu, da je prošla ta strašna noć. Vučino, je li čuješ, ili spavaš li? Hej, Vučino! Što ti je? Suzne su ti oči. Zašto plačeš? (Ustane i stupi k Vučini.)

Vučina.

Sjetio sam se mladosti svoje; baš ovako držah na krilu jednoč svoju prvu dragu — mrtvu.

Petar Svačić.

Prvu dragu! To je davno, davno bilo. Ti si se često poslie s drugom utješio. Kako ti to sad na um pada?

Vučina.

Tiho sbori; morda onaj tamo jastreb bdije. Sjedi do nas. (Ban se sjedne do njega.) Da si vidio nju, kako su joj noćas tekle suze niza blieda lišca, da si čuo, kako joj jecaše srce! Da nije onako strašno hujao svu noć vjetar, svi bi ju čuli

bili. Sam ju je vjetar občuvao, da se nije izdala; ja ju mirih, ali čim si ona više susprezaše srce, hropotom to strašnijim jecaše joj grud. Kako ne bih i ja plakao nad njom, mojom dragom ružom, mojom Nedom. Sirotica naša, da sam znao koliko će trpiti, nebih ju bio dovodio amo. Neznam, što joj je. Nisam mislio, da toliko ljubi onu nesreću tamo.

Petar Svačić.

Zaboravit će ju. Samo pazmo još na nju njekoliko ura, dok neodplovi vojska, i bit će sve dobro. Neće nam je ugrabiti onaj. Proći će ju ta ljubav nesretna, kako je prošla ova olujna noć, — te nam sad skoro sviće blaga zora. Eno već se sivi more.

Vučina.

Skoro bih volio, da je i sad bura, još bjesnija od noćašnje. Čudo, kako tvrdo spava kralj, te se probudio nije. Da se ruši nebo, on bi valjda spavao. To me straši.

Petar Svačić.

Ti bi valjda volio, da kralj neodlazi u vojnu? I ja bih tako. Ali kakov mu je san, takva mu je i glava. Neda se od svoje namisli nikad nikim ni za vlas maknuti. — Da bi već svanuo dan! Eno zornice jasne! More se potiho giba, šušti granje, mrmore vali: bit će pogodna vjetra. Čujder, je li to od mora buk, i granja prasak? Nije li to žamor od tabora, zveket oružja? Što je to? (Ustane.) Vučino, čuješ li ti? (Čuje se iz daleka slaba buka i zveka oružja.)

Vučina.

To zveče mači!

Petar Svačić.

Od taborske je strane. Da nije kleti Strezinja svadju zametnuo. Rekao sam kralju, da Strezinji nije mjesta u taboru; ali kralj nesluša nikad.

Vučina.

Eno Tolena.

Tolen.

(S lieva hitro dolazeći.) Kralju, ustaj, buna je —

Petar Svačić.

(Pošav preda nj.) Neviči; meni kazuj. Što je?

Tolen.

Biju se. Strezinju je opsovao jedan od Vučininih vojnika obješenjakom, i Strezinja je potegao mač, i udarili su se, i sad se tuku. I ostali će se još potući.

Petar Svačić.

(Pošav k Vučini.) Bit će krvi. Poteci Vučino, razstavi ih.

Vučina.

Sad moram još braniti onoga lopova. A ovu našu golubicu ostaviti bez okrilja! Kako ću se dići, da ju neprobudim?

Petar Svačić.

Ustaj, ustaj.

Vučina.

(Ustajuć i dižuć Nedu u naručju svom; tiho njoj.) Probudi se, dan je.

Neda.

(Prenuv se.) Gdje sam?

Petar Svačić.

(Tiho njoj.) Šuti, negovori ništa, neizdaj se, samo uviek šuti, još njekoliko časa — bit će sve dobro.

Neda.

(Tiho.) Kralj spava?

Vučina.

(Tiho.) Spava. Drži se, dušo, još malo. Ja idem u tabor Pazi bane. (Vučina odlazi hitro na lievo.)

Petar Svačić.

(Tolenu u lievom predku stojećemu.) Tako si ti čuvao mir u taboru? Kako je to, da gdje tvoj nos pridahne, tamo zamiriše krv? Znati će kralj za te! (Tolen ide u zadak, i osluškuje, čuje se već jače buka.) Da probudim kralja? Ozlovoljio bi se od nenadana nemira, kojemu je kriv sam sa svojim Strezinjom! Ali ta sami ćemo tu iskru ugasiti, stid bi nas bilo, da joj kraljeva treba ruka! Što je to? Buka biva sve jača? Oklopniče, vidi, je li spava kralj; polagahno! Odgrni zastor šatorni. (Neda postupa do šatora tiho, i odgrne ga te se vidi kralj spavajuć, ruka mu desna naslanja se na velik štit, prislonjen uza počivalo.)

Petar Svačić.

(Tiho.) Kako blago spava! Neću mu pokoja mutiti. Oklopniče, spuštaj zastor. (Neda spuštajuć zastor, mahne on Desimiru tu ležeću preko glave i dirne ga.)

Desimir.

(Prenuv se i spopavši se za glavu.) O, zmija me ovila! (Skoči.) Grozan san je bio! — Već je dan. O, kleti dan je već.

Petar Svačić.

Čudna ptica, koja kletvom dan pozdravlja!

Desimir.

Jadna ptica, kojoj dan donosi noć, vječitu noć izgnanstva iz gniezda savijena.

Petar Svačić.

Da čuje Neda, sad bi znala, kakova je junaka ona odpravila u boj sveti.

Desimir.

(Sam sobom, muklo.) Znati ćeš i ti.

Petar Svačić.

(Nedi, koja vele uznemirena postupa k Desimiru, zakrčujuć joj put.) Mir, oklopniče. Slušaj mene. Da li spava kralj? Ti šutiš? Zar si niem? Tko si? (Pričinja se, kao da joj hoće vizir skinuti.) Tvoj vizir je nepomičan, kako jezik tvoj. Nisam znao, da kralj i niemih oklopnika drži.

Tolen.

(U lievom zadku, tiho.) O da bi sad živa zaniemila, i neodala se!

Petar Svačić.

(Nedi.) Tvoja nesreća, tvoja njemoća, sreća je Desimi-

rova; jer bih ti zapovjedio, da Nedi kažeš, tko je njezin vjerenik.

Tolen.

To bih joj mogao kazati ja.

Desimir.

I ja, i mnogi drugi, koji sad šute. Kad vindski pas zalaje —

Petar Svačić.

Tiho! Za boga, sve jače se čuje zveket! (Podje prama lievomu izlazu.)

Starac seljanin.

(Pod oružjem hrupi odtud.) Bane, pomagaj. Poklat će se sva vojska.

Vučina.

(I on odtud bahnuvši.) Petre, bane! Ja sam prestar, preslab, nemogoh ih umiriti. Strezinja je ubio moga kopljanika Surinju. Moji ljudi ubiše Strezinju. Umiešaše se i drugi. Već se sav tabor buni. U polumraku nepozna brat brata. Viču na izdaju, misle, da je neprijatelj potajno navalio. O, što će reći kralj! Pomozi, pomozi! Već je skrajni čas.

Tolen.

(Pristupiv k Desimiru, tiho.) Naš čas! Ja sam počeo, ti dovrši.

Petar Svačić.

(Vele uzrujan.) Kleti urotnik, i mrtav još je na propast svoga roda! Jadni kralj, da zna! — Nesretnici, to vam je sveti boj? Stante, ban će ukrotit vaš bies biesom! (Nedi.)

Oklopniče, ostaj tu kod kralja, nemiči se. Hajdmo, Vučino, da spasimo vojsku.

Vučina.

(Tiho banu, povlačeć ga na stranu.) A tko će nam čuvat nju?

Petar Svačić.

(S Vučinom i Nedom pokročiv prama sredini, tiho.) Nevidan angjeo stražar. (Nedi tiho.) Neboj se, ostaj mirna tu, čuva te njetko, bdije nada tobom vjerni tvoj genij, nevidan tebi, ali moja ga vidi duša. Mir, mir, sve će biti za čas dobro. (Vučini tiho.) Nepuštaj s oka ona dva, kao lovac hrte drži ih uviek na vodjki, čvrsto, neizpuštaj ih žive iz ruke. (Nedu ostaviv na sriedi podju k lievomu izlazu.) Tolen, Desimir napried! S Vučinom! (Vučina ih uhvati svakoga pod jednu ruku. Odlaze svi lievo, sama ostaje Neda.)

2. prizor.

Neda.

(Sama.) Zraka, zraka! Razmakni se željezni, težki grobe, koji me živu zaklapaš. (Uzvine s lica vizir.) Odišem, živim. (Hoće da oklop na prsima odkopča.) Prsa željezna, vi nepopuštate, vi ste čvrsta! O da je i srce pod vama tako tvrdo — ali ono je puklo! U ognju, koji je sažigao vjenčani list, i ti si, srce, razpadalo se u prah. A on, a on — nijednom suzom toga praha orosit neće, mirnom rukom sažigao je cvietak sreće moje! — Zašto sam gledala šuteć? Morda sam mogla jednim glasom, jednim dahom izpuhnuti pakleni oganj, koji izgaraše vjenčani naš list? O nesretna ja, što bih ja mogla!

Samo njegova srca glas mogaše našu spasiti ljubav, ali taj je zaniemio za me — u njegovu srcu nije bila ljubav, već mržnja, ubojstvo, grozno ubojstvo! O krasni sanče mladosti moje, izčeznuo si ti, svanuo je dan istine, dan sdvojenja. Zašto nije vječna potrajala ova noć, zašto mi, donosiš, zoro, sviest nesreće moje? Ali, kralj živi, o radosti! Sveta zoro, ti donosiš kralju život, ti sipaš tvoje ruže na grob sreće meni, ali i na put slave kralju ti ih sipaš, blagoslovljena mi budi, i slava bogu, koji te nosi! Ako u tvom sjaju ginem ja ko rosna suza, ali ustaje sunce kraljevo. — Ah! ipak neginem, ipak sam tu, jadna ostavljena djevojka, i živim. Sama sam, spava kralj, samo tuga moja bdije, i čuje vapaj srca moga. I onu bojnu zveku u taboru čuje, hropot umirućih čuje — o neslogo kleta! Na sveti boj ih je sakupio kralj, za bojovnike božje, za osloboditelje braće u tudjoj zemlji, a sad domaću zemlju domaćom krvlju bratoubojni polievaju mači! O biede naše, — o kralju dobri naš, i ti o slavi i sreći sniš, a što ćeš vidjeti biedan, kad se probudiš? (Podje k šatoru kraljevu i odgrne ga.) O mila sliko sanka sveta! Na slave bojištu ti snijuć gledaš junački svoj narod, a on se samokrvnički ubija sam. Kralju mili, s tvojim snom nek moja se molitva sdruži. (Kleca na koljena.) Sagibam glavu prelomljen cviet, nad tvojom, o kralju, posvetnom rukom, kao na oltar zavjet polažem nju, za tvoj, za naroda spas. O primi tu žrtvu, bože ti, o primi molitvu moju!

Mladi plemić.

(Otvori vrata od crkve i gleda na pozornicu; izza zadka čuje se iz podaleka kreševo i krepki banov glas kličući: mir, dolje oružje, mir, dolje oružje!) O Nedo, rajska sliko! Angjeo stražar čuvaš kralja ti. On je siguran. Smiem li se odaljiti

sad ja? U taboru me treba; ja idem onamo, gdje je pogibelj; tu je božji mir. (Nestane ga opet za vratima.)

Neda.

O jadne mene! Moje sdvojne duše liet nedosiže do priestola božjega, moja molitva pada od njegova podnožja u dubinu moga jada. Što se molim ja za kralja? Njega štiti bog, njegov duh u nebeskih se krajih nepozljedan visi, a ja?-Za živog ja se molim mrtva! Zašto se nemoljah kralju za Desimira? Morda me prevari plašljivo srce, te krivo nazrievah u nesretniku zločinca? Njegovo srce vapijaše za menom, a ja ga potvarah ubojicom! (Ustaje i izlazi iz šatora.) Onaj boj će prestati, kralj će ustati, ali u moje srce mir se nenavrati više, moja sreća neustane već nikad, ona je mrtva. — — Vaj, kakove to sjene vidim iz daljine? Strašne, gorostasne, već njihov zamah pada po meni i po šatoru ovom! — Nije ništa. Strah me vara. Tiho je sve. — Tišino grozna, srce mi stežeš, ja sam sama tu, a kralj spava — jao, krv mi stine, da nije mrtav već! (Odgrne šator i zove kralja.) Kralju, ustaj! Kralju! (Prigleda kralju.) O, on blago spava. Nečuje mene. Satrveno je moje srce, moj slomljeni glas nedopire ni bogu ni kralju. — Što je to? (Izlazi opet iz šatora.) Od groze trnem. Da sad zlotvor dodje — što da činim? Nikoga nema tu, a morda tamo u mraku nož ubojni kroz mrak nosi jedna nevidjena ruka amo. Vaj meni, što znam mačem početi? (Vadi mač i pruža ga u vis.) O bože, daj da bude ovo plameni mač angjela tvoga, koga si postavio za stražu raja; slaba ruka djevice izagnane iz raja svog daj da drži angjeoski plameni mač na stražu kralju, te nitko k njemu pristupit nemogne! (pada na koljena; iz zadka se čuje krepki glas banov: dolje oružje, dolje mači!)

Tolen.

(S Desimirom ukaže se u lievom ulazu, tiho.) Dolje mači, a bodeži gore! Napried sada, ili ću ovo kralju pokazati. (Pokazuje pismo; pokroče malo napried.) Ja ću na oklopnika, a ti izza šatorâ. (Desimir podje izza šatorâ a Tolen postupa napried prama Nedi.) Grom i pakao! Da ju sad neugleda on!

Neda.

(Obazriev se skoči na noge prestravljena, slabim pridušenim glasom.) Jesus Marija! Kleca mi noga, dah mi staje, — kralju, ustaj, — zli duše, stoj! (Suprotne se mačem Tolenu, ali taj se zaskoči na nju, usta joj lievom rukom zakrije i probode ju bodežom, te ona pada.) O Desimire!

Tolen.

(Sagnuv se nad njom.) I on je tu blizu. On kralju nosi smrt. Umri!

Mladi plemić.

(Iz crkve mačem izletiv nasrne na Desimira, koji se baš pomoli izza kraljeva šatora.) Ubojice, gini!

Desimir.

(Udarajuć na nj.) Gini, himbeniče!

Mladi plemić.

(Izbivši prvim zamahom Desimiru mač, hoće da ga drugim zamahom posječe, ali ga od straga porazi priskočivši Tolen; padajuć.) Ustaj, kralju, ustaj!

Desimir.

To ti je za Nedu! (Bodežom ga udari.)

Tolen.

(Sagnuv se k njemu i pregaziv ga.) Ustati će, kao i ti! (Desimira, hoteća napried, zaustavi, da nebi ugledao Nedu, te proparav šator kraljev bodežom sa strane od crkve, tura u nůtar Desimira.) Ovuda! Svrši!

Desimir.

(Vitlajuć bodež ulazi u šator.) Svršit ću.

Tolen.

(Prisluškujuć, čuje se iz šatora prvi udar po štitu, za čas drugi tup.) Svi biesi! Po štitu gadja! — — Ha, taj valja! Ja poznam glas udara, od kojega se paraju prsa i brizga krv.

Zvonimir.

(Izpod šatora.) Ubojice! Tko si? Jao, Hrvat si!

Desimir.

(Izlazi iz šatora, tetubajuć, posve blied, desna mu ruka i bodež zakrvaren.) Svršeno je. Drži me, za ruku me je spopao, hoće mi odpasti. Ubio sam kralja. (Tolen ga podržava.)

Neda.

(Dignuv glavu pruža ruku k Desimiru.) Desimir je! O ubojice kraljev i moj, ti si proklet! (Klone na tla.)

Desimir.

(Prestravljen uzmiče.) Prikazo grozna! — Zar sam i nju ubio?

Zvonimir.

(Izpod šatora.) O vi nevjerni, nesretni Hrvati, vi ste svoga kralja ubili zadnjega. Nikad više nećete imati kralja od svoje krvi. Vi ste prokleti.

Tolen.

Da bi se izpunilo tvoje prokletstvo! Čuj ga, kršćanski bože, — ne, nečuj ga, ti si kažu milostiv, ali ti ga čuj, stari naš bože krvi, bože osvete. Ha, ha, to je moja godina, to je osveta za godinu 1062.! (Prisluškuje.) Nediše više — to je zadnji uzdah. Gotov je.

Desimir.

(Očajavajuć.) Ubio sam vjerenicu svoju, ubio sam svoga kralja. Proklet sam. O, jao meni! Puštaj me, zli duše! (Tura od sebe Tolena i hoće da pada.) Odpadaj mi, ruko kleta, dolje, skrij se, da te nevidim. O ti si bratoubojna, otcoubojna ruka, izpod zemlje ti ćeš viriti k nebu, i mamiti na me božji tries. Mami ga, vapi ga, neka me satare ovaj čas! Ja sam proklet, ja sam ubojica zadnjega hrvatskoga kralja.

Tolen.

Desimire moj, neluduj! Zar ti nisi spasitelj hrvatskoga naroda?

Mladi plemić.

(Hoće se pridići, ali pada opet.) Ubojice vi, prokleti bili! O strašni bože, vidim ih, dosižem ih, a osvetiti kralja nemogu! Propao je naš kralj. Još Hrvatska propala nije! Ah! (Kao da izdiše.)

Tolen.

Propala je, skončala je! I ti skončaj jednom već! (Postupa da ubode još mladoga plemića.)

Desimir.

(Zaustavi Tolena, i zamahne na nj bodežom, ali mu klone ruka.) Vampir!

Tolen.

Ha, ha, što je to? I tvoja je ruka svršila svoje djelo. Ludjače, što naričeš i mahnitaš sad? Ta idi si sad k narodu svomu po nagradu, idi razglasi se, da si ubio kralja, da si spasio narod!

Desimir.

Kralj nas je prokleo. Nikad više nećemo imati svoga kralja. To sam učinio ja! Ne, ne, nije umro zadnji kralj, još živi kralj, promašio sam ga, udario sam u štit, on mora još živiti, on živi, idem da vidim (pokroči k šatoru i posklizne se). Jao, od šatora teče krv njegova! S toga noža, s te ruke kaplje krv, kraljeva krv! — — Morda je samo ranjen, možda se još spasiti može? U pomoć, ubio sam kralja! (stisne si rukama usta, izpada mu bodež). Šuti, okameni se, jeziče prokleti, neglasi moje strašne sramote. Progutaj me zemljo, i zakopaj me duboko, da neprodre moj glas na bieli dan! Šutite mrtvi, nekazujte nikomu, što sam učinio, i ja ću živ šutiti, bolje od niema groba.

Tolen.

On mahnita. Sad ću ga opet voditi ja (uhvati ga pod ruku). Mir, Desimire dragi. Neboj se, mrtvi će šutiti, i mi ćemo živi šutiti. Potecimo u tabor, nitko neće znati. Oni se kolju tamo, mogao je drugi tko učiniti ovo (izvodi ga na lievi izlaz).

Desimir.

Jest, njetko drugi je to učinio. Mi nismo, nismo. Mi ćemo samo šutit, samo šutit, šutit! (odlaze na lievo).

Mladi plemić

(diže glavu). Zašto mi se vraća još jedanput duša? Zašto, smrti, već neskončaš jad moj? (ugleda Nedu) O nova jada! Nedo, tužno nesudjenje moje, i tvoju su oni krv prolili, i tebe, ružo, raztrgali! Jao meni, da ti pomoć mogu! (Digne se i poklecavajuć pomiče se napried, ali klone, te uhvati tu ležeći bodež, da se njim podupre.) Grozni nožu ubojnički, zar ti da si štaka lazaru meni? Proklet bio! (baci bodež). Nedo, ni živuć ni umiruć doseć te nemogu. Smrti, dodji jednom, izbavi me, il' kad mriet mi nije, bože daj mi silan život, milijun životâ sastavi u meni, njimi kralja da osvetim mrtva, ili svih da uzmeš opet meni, a jedan nam za to vratiš život, život kralju! Ni tebe nemogu doseć, sveta žrtvo Zvonimire, ah, morda bi ti još pomoći bilo, o času ovom morda trepti život tvoj, a ja ti jadan nemogu pomoći. Još dahom, glasom samo. Zaori, umirući glasu moj ko grom, i kralju u pomoć prizovi. U pomoć kralju, u pomoć! (Izza zadka čuje se očajan krik Desimirov: U pomoć kralju! Ubio sam kralja! Za tim se čuje, kao da težko pada tielo na tla; mladi plemić s grozom podigne se.) Grozna jeko! Kakvim mi se glasom očajničkim javljaš? To je ubojičin mahnit zadnji jauk, to je njegov samrtni pad. Kasno kličeš, nesretna dušo, pomoći tu više nema! (Pada blizu Nede.) O groznomila ruko, ledenu te ja dohvaćam istom, da te vodim u vjenčani hram naš, u grob hladni. Il' zar da ti želim, Nedo, da ozdraviš i oživiš opet? Strašna li života tebi, poslie ubijena vjerenika tvoga, a kraljeva ubojice! Bolje ti je mrieti, uvoditi mene u kraj tamo onaj. O strahotna vaja moga tamo! Kralj će mene tamo susretati, i duša će mi mrieti tad od bola, videć kralja, da ga nema dolje,

gdje ga treba ko ozeblim sunca, da ga nema na zemlji hrvatskoj. Nedo, andjele moj rajski! Ti ko sliepcu vodj mi budi tamo, za tebe će biedna moja zaklanjat se duša! Domovino, s bogom, pomoć ti nemogu — pomogla ti njena smrt i moja! (Umire.)

3. prizor.

(Na lievi ulaz hrupi naglo ban Petar Svačić, vukuć Tolena za sobom za prsa, uza nj dva oklopnika, izza bana Vučina, starac seljanin, i više župana i pučana.)

Petar Svačić

(došav do kraljeva šatora). Sruši se, nebo, i zatrpaj nas s našim jadom strašnim! Ubijen kralj, Neda ubijena, ubijen Radovan! O jao nam! Meduzina stozmijna glavo, ti mi se pokaži, gledat ću te: toga jada gledati nemogu. (Posegne za šatorom i hoće da ga odvine, ali mu ruka tapa simo tamo.) Zavjeso krvava, nevjerna, prije vjetru podatna, sad mrtvoga nam kriješ kralja kao gvozden zid! Okamenjuješ mi ruku i srdce. Vučino, patniče stari, ti prigledaj kralju — ja nemogu! Spasiti nemogu — kazniti ću, ovu neman groznu! (Potresa Tolenom, i izpustiv ga iz ruke, hvataju ga dva oružnika.) O Nedo moja, biedo moja, nado propanula! (Klekne k Nedi i prigleda joj.)

Vučina.

(Sa starim seljaninom pristupiv k prednjoj strani šatora kraljeva.) O ja da gledam mrtvoga kralja? Ja nevidim ništa, mrači mi se. Bože, očinji mi uzmi vid, i duše sviest, da nevidim, što bih tu gledao, da nemislim, što bih tu saznao!

O kralju Zvonimire, zar si nas prokleo ti, i bog je čuo kletvu tvoju? Nesretni Hrvati, dok se vi ubijaste medj sobom, hudoba vam iz zasjede ubi kralja. Prokleti ste, propali ste! I ja sam proklet. To je i moja krivnja, i Strezinjina i svih nas krivina. Iz naše bune na kralja, iz našeg bratoubojnog pokolja nikao je otcoubojni nož zasjedniku vragu, koji je ubio kralja. — Starče, siedi mučeniče, daj prigledaj kralju ti, ja nevidim, ja sam sliep.

Starac seljanin.

Kud junaci nemožete vi, tud mene bjelovlaso šaljete diete? Ja sam staro diete; ja samo plakati mogu, i hvatati se vašega skuta.

Neda

(dižuć glavu). Otče moj!

Petar Svačić.

Nedo, ti živiš? O bože! Zar je kralj ubijen? — (Na pozorište ulaze na hrpe pučani oružani, očajno šapčuć: jao nam, kralj je ubijen! Izza zadka čuju se krepki i tužni poklicaji iz podaleka: kralj je mrtav, kralj je ubijen!) Je li onaj bio tu? (kažuć na Tolena). — Tu, pred šatorom kraljevim? Kad ubijaše ztlovor kralja?

Neda.

(Promisliv se.) Gdje je on, — Desimir?

Petar Svačić.

(Poslie stanke.) U taboru je. Tamo je pokolj. On brani i straži.

Neda.

Tamo je? Kod pokolja? — Dovedite ga amo. Otče, daj da zadnji put ga vidim.

Petar Svačić.

Što ću sad? (Oklopniku.) Po Desimira podji. Neka odmah dodje. (Ustane i tiho šapne nješto oklopniku, koji odlazi lievo; drugi oklopnik klekne k Nedi i pridigne joj glavu.)

Neda.

(Tiho sama sobom.) S ovim su ga valjda našli. Ako kažem, da je ovaj bio tu, znat će, da je i Desimir bio. Zadnji čas života nebud' mi, da kaznim, već da spasim. Kazna je u boga. (Opet ulaze hrpe pučana, sgražajuć se. Iz crkve se čuju orgulje, izlaze crkvenjaci u svetčanom odielu, noseć biele cviećem urešene voštanice, za tim dvorani, jedan noseć zastavu kraljevsku, drugi žezlo, treći mač, četvrti krunu na podnosnih dušecih; svi se, videć mrtvace, prestrave i zaustave po stubah; zadnji izlazi nadbiskup Lovrinac u svetčanom ruhu, te postane u vratima.)

Lovrinac.

Vaj! Strašne kobi! Mrtvaci okružuju kralja!

Petar Svačić.

Sto put, tisuć put strašnija istina! Mrtvaci smo svi, jer mrtva okružujemo kralja. Ubijen je kralj naš Zvonimir! (Orgulje prestanu.)

Lovrinac.

Silni bože, silna je tvoja kazna! Ti nečekaš koljeno deveto, u prvom, u nas, ti naše kazniš griehe, i žive ubijaš

nas tugom! Dok se spremasmo tašti i nehajni na velebnu slavu, i svete znake nosijasmo kralju polazniku, iz stolice spljetske, da ih on u tvoje izporuči ruke, ti u ruke svoje primi sveti duh mu, a nas griešne ostavljaš u biedi. O maču kraljevski, maču Hrvata, Tomislava, Kresimira, nosismo te, da te paše Zvonimir na vojnu svetu, jao nam, sad ćemo te opasat mrtvacu, sa Zvonimirom ti ćeš pasti u grob, i ti, zastavo, i žezlo, i ti, kruno naša sveta!

Petar Svačić.

Sveti otče, utješniče božji, utjehe zar nam sdvojnikom nemaš? — — Nesdvojmo, Hrvati; junak, dok je živ, nesdvaja. Nek se lomi nebo nad njim! Stupaj napried, tko si junak, mačem ili duhom, da pridržiš padajuće nebo, da pridigneš tužnu žrtvu svetog namišljaja, Zvonimira kralja, i to sveto breme na ramenih dignuv, ko podporom njom uzdržiš neba lom! Tko si junak, stupaj napried! (Stupaju napried ban, nadbiskup, Vučina, starac seljanin.) Dosta nas je. Dignimo mrtvaca, i u svetu nosimo ga raku, svetinju nam i budućim našim. Bog nam dao i njim kriepost u sdvojenja času! (Oklopnik vrativ se uhvati bana za ruku i prišapne mu nješto. Ban se trgne i kaže tiho.) Izdahnuo je ovaj čas? Nesrećnik, to je prva njegva sreća.

Neda.

(Pridigav se.) Otče moj, je l', Desimir je ovdje? — — Ti mi tajiš, on je —

Petar Svačić.

On je živ. Al' kraljicu on vodi amo, polagano u jadu se ide.

Neda.

On živi. U boga je život, u boga je smrt, u njega kazna i spas! Otče, pitao si me, spominjem se, sad ti kažem — taj (kažuć na Tolena) nije bio ovdje. (Neda se diže, preobražena, blažena obličja.)

Petar Svačić.

Nedo, ti se varaš, nevidiš ga, ti se mutiš, što se sbiva s tobom?

Neda.

Oko mi se jasni, duša se krili, ljubav me diže, gore letim, letim, nad zviezde se visim, u vedre i vedrije kraje. Sjaj me oblieva, rajski me susreću zvuci. (Čuje se posve tiho krasna svirka.) Raj se otvara, bezimeni uvodi u nj me, za ruku me hvata i vodi me priestolu boga. Divna mu radost na licu trepti, oči obara nice, na zemlju on gleda, zemlju mi nizoku kaže, na zemlju rodnu, na kraljev šator prst mi kazuje njegov. Kraj šatora mrak je, al u njem je svjetlo, uz kralja andjeo božji stoji, u desnoj ruci mač mu se kriesi, nad glavom kralja ga pruža, o ja ga poznam, banov je, banov je mač to! U lievoj ruci žiža se svieti, od luči — o poznam i nju, to luč je ljubavi naše. I svieti na kralja, o radosti rajska, kralj naš spokojan spava. O gledjte, živi, gledajte sretni: Kralj naš Zvonimir živi. (Pada mrtva.)

Petar Svačić.

(U naručaj hvatajuć padajuću Nedu.) Na tla pada! Umire mi!

Lovrinac.

Ona živi, na krilo božje ona pada!

Tolen.

Lažeš. Na božje se krilo nepada s lažju. A ona je umiruć slagala dva put. Laž je, da kralj živi; on je mrtav, ja vam kažem. Laž je, da ja nisam bio ovdje. Bio sam. Ja sam Desimira vodio amo, ja sam ubojni nož u ruku mu turio, ja sam udar njegov ravnao. Kralj je mrtav, ja sam brojio zadnje njegve dahe — dok nisu stali, i nisam što imao brojit. Mrtav je. Izvolite, osvjedočite se. (Svi trnu s groze.)

Petar Svačić.

Vampir!

Tolen.

Ha, ha! Kakov je to svetac? Ja sam poganin, Magjar vjeran zavjeri svojoj. Osvetio sam se za godinu 1062. Ubio sam vašega kralja. Sad me derite na kotač, na konjski rep, sve jedno, izvolite. Vindski pas, ludjak, šumak, učinio je i kazao je svoje; sad vi govorite i radite, junaci, mudraci, spasitelji. Ja mučim. I muk moj još je čin, ubojit svim vam. Nekažem vam, što znam. To će vam skriti grob moj. Ubijte me. Vašega kralja sam ubio ja. Amen.

Lovrinac.

To je djavao u zvieri. Potari ga sveti križ! (Pruža krst svoj prama Tolenu. S lieva udjoše dvoranke i njekoliko dvorana noseć baklje, za njimi Jelena vodjena jednom dvorankom, pak Liepa, podupirana dvima dvorankama, lice joj crnom zavjesom ovito. Ona ulazi baš kod riečih Tolenovih: „ubijte me, ubio sam kralja“.)

Liepa.

(Očajno.) Amen. Zvonimir je mrtav!

Jelena.

(Očajno.) Kralj je mrtav! Jadne mene, hude li sam sreće! Ruko moja, gdje ćeš se hvatati? Da se hvatiš za to nebo tvrdo, i ono bi rušilo se tebi!

Liepa.

(Glasba se čuje tiha, sjetna.) Neotvaraj se nebo! Očajne na mene ti obaraš glase. Nevucite me gore, sdvojni glasi, ja ostajem ovdje, još na zemlji dovršila nisam, što sam svršit dužna. Probuditi obrekla sam kralja. Ko stup vječan tu ću postajati, dokle sudnji nezažari danak, i vapit ću do sudnjega dana: Ustaj Radovane! Ustaj Zvonimire! (Sruši se mrtva na tla.)

Jelena.

(Sagnuv se k' njoj.) Blago tebi, i ti si pokojna!

4. i zadnji prizor.

Zvonimir.

(Stupi iz šatora, desnicom držeć štit.) Tko me zove?

Tolen.

(Očajno vikne.) Jesus Kristus! (Padne; ban, nadbiskup, Vučina, starac seljanin prestravljeni uzmaknu; tako i svi ostali prisutni, njeki od straha popadaju na tla; kralju prestrašenu pada štit iz ruke.)

Starac seljanin.

(Na koljena padajuć.) Mrtvi ustaju! Sudnji dan je! (U puku ozovu se njeki s groznim šaptom: Sudnji dan!)

Zvonimir.

Snivam li, il' zar sam sablast ja? Zar sam grobna strava vaša? (Opipav si glavu i srce.) Ja živim, dišem, vidim — ah, vas vidim umrtvene, a pojavom mojim! Zar, što živ vaš kralj k vam stupa, umirete vi? Mir božji s vami! Ustajte slobodom vi, vi strahom mrtvi!

Petar Svačić.

(Kleknuv pred kralja i ruke mu i koljena obimljuć.) Ruka ti je topla, i noga postojna, i oko jasno, i dah tvoj živ. (Ustajuć.) Srce tvoje kuca, živ si, živ si! (Zagrli ga.) Slava bogu na bezmjernoj sreći! Kralj Zvonimir živi! (Odsvud grnu kralju i padaju preda nj na koljena, ruke i skute mu ljubeć i kličuć: živi Zvonimir!)

Jelena.

(Klečeć izpred mrtve Liepe, tako, da ju zaklanja.) Gospode, sad uzmi rabu tvoju, jer je vidila tebe u svemoći tvojoj, kôm milostiv držiš kralja Zvonimira i hrvatski narod!

Zvonimir.

Vječni bože, kakvo čudo tvoriš? Što se sbiva, da moj život tolike ubija strahom, a pak zatim vraća ih k životu? — Vaj nesretni, što se radujete! Umorena Neda, posinak moj Radovan umoren! Kakov tu se sgodi pokolj? A ja spavah jadan, dok ginuše oni!

Petar Svačić.

Tužimo za njima, ali da ti živiš, kralju, to je utjeha nam za najveću tugu, i još radost nam nad radost svaku! Zasjednici ubit te hotjahu, i ubiše ove ti čuvare; umirući

kazaše nam, da si i ti mrtav. Blaženi su sad u raju dvostrukome; jer videći s visa tebe živa, kralju, tim već rajsku ćute slast, ko i mi živi. Nedo, Nedo, andjele naš rajski, ti umiruć vidjaše istinu, ti vidjaše kralja našeg živa, dok mi jadni bludjasmo u tmini! Slava bogu, slava velikomu! (Sav puk ponavlja.)

Zvonimir.

Čudesni su, bože, tvoji puti. Ti kroz groblje najdražih mu vodiš kralja k novomu životu. — A tko segnu opet za mojiem srcem? Kako sbi se?

Petar Svačić.

Sbog Strezinje pokolj se u taboru dogodi. Potekavši, da ga utišamo, ostavismo sbunjeni kraj tebe, vaj nam, samu Nedu, oklopnika, i u crkvi mladoga plemića, pritajena. Tad se amo Vučini iz ruke, koj ih drža, ali sried pokolja izgubiv njih izgubi i sebe, izmakoše prokletnika dva, da more ovdje.

Vučina.

Kralju, ja sam velik griešnik. Što još živim, molit ću se bogu za tvoj život i na hvalu, što nam te je sačuvao sada. Ovaj mač u pastirski ću predjelati štap; danas ja ću biti fratar.

Petar Svačić.

Jedan već je uminuo. Bog mu pamet smete i skonča ga. Bog nehtjede, da ga s Nedom sdruži, — i na onom razstavlja ih svietu! A drugi je, zli duh Desimirov, kletnik, koji onog na taj spravi poso, koj se nam prodiči malo prije, da je ubio tebe, i ubijena vidio te, drugi taj još živi — taj je! (Dignu Tolena oklopnici.)

*

Zvonimir.

Tolen! — — A kako mnjaste svi, da skončah ja, a spavah? Kako živ ostadoh? — Nebo milostivo!

Tolen.

(Tupa izraza, dignuv štit kraljev ogleda ga.) To je, sada znam. Tu su na štitu obadva udarca. Ja sam ih brojio. I brojio sam zadnji uzdah, ali to je kralj opet mirno zaspao izza groznoga sna, i disanje se nije čulo. Desimir je nožem bio prije udario Bezimenića, a ovaj njega još prije mačem po ruci. Zato je Desimiru krvario nož i ruka, a mi smo mislili, da krvari od kralja, a krvario je od sebe, i promašila kukavna mu ruka! Evo na štitu krvi, i dva udarca, obadva. U štitu mora biti kršćanski novi bog! (Baci štit.) On je jači od moga staroga boga krvi. Moj je bog poginuo, njegova mržnja i osveta je ništa. Ali moja mržnja i osveta ostaje! Ja vas sve mrzim, i tebe Zvonimira mrzim. Ubit ćeš me, ali nećeš doznati ništa, što ja znam. Moja smrt bit će još osveta tebi!

Zvonimir.

To bijaše moj grozni san, što me mučio svih zadnjih noći, i još sinoć; vi ga tužni — a sretni sad, — istinom držaste. San je prošo — a on je istina i milost vječna! — A ti božjom rukom težko udareni nesretniče, zalud mučiš; ja znam duh taj, koj gospòdi tobom. Oklopnici, vodite ga izvan zemlje naše. Kud postupi stopa njegva, zemlje naše prah, koj gazeć on oskvrne, nek pobira sam za sobom skvrniteljskom rukom, da mu traga neostane na njoj, i da hum si od tog praha sam nasipa grobni.

Petar Svačić.

Preko triju gora, triju rieka, za granicom naše zemlje grobovi su u pustari hunski. Posried njih se Atilin grob visi. Na njem ćete probosti ga kolcem glogovijem, i u nj ćete zakopati Atilinu dušu, nek se više neustaje na sviet!

Zvonimir.

Vodite ga. Vampir hunski sgini! (Tolena odvedu oklopnici.) A kraljica gdje je? Vaj, što bliedite tako? Vi prikaze nieme, dvoranke vi tamo, zar bez kraljice ste ovdje? O kraljice Jeleno, zar bez Liepe — — (čuje se truba od mora; kralj kroči k Jeleni).

Jelena.

O kralju, stupaj napried, u života krvavu ti borbu, neozri se natrag, na nas spokojene — kraljica ti mirno spava —

Zvonimir.

(Ugledav mrtvu Liepu klekne do nje.) Vaj, što vidim; Liepo, ženo draga, ustaj! — Ah, ti spavaš, spavaš mirno! Ti probudi mene, — tebe jadan zahman iz sna vječnog zovem! (Nadnese se nad njezino lice i suze lijuć ljubi ju.) Mučenice sveta za cielog ti žića! Kojim drag moraše biti dah tvoj, kojim krv od krvi ti bijaše, i zagovor u nas za njih blagi, oni svedjer gadjahu te smrću! Radovana oni ti oteše, i mene ti otimahu oni, oni tebe sad ubiše tugom! I mahnitom rukom potrgaše svezu blagu medj sobom i menom, mironosnice, tebe! Žrtvo himbe, na dušu im težko padaj, himbenikom, a tebi bud' naša zemlja, živoj tebi vjerna, mrtvoj lahka! Nekuni je, ni sinova njenih, jer i oni smrt skriviše tvoju, što plašljivi u čas nesmjedoše pravi svom prigledat kralju. Osviestite vi se,

malodušni, gledjte, vaša što učini plahost! — Mučenice sveta, dolje k moru odniet će te vojno, uz more će tvom pokoju udesiti mjesto odabrano. Grob tvoj, tvoj spomenik svet i drag mi, budi mjesto, s kog će stopa moja k slavi, k boju svetom pokročiti, s kog će duh tvoj mene pozdraviti, kad se vratim iz križarske vojne. S bogom, pokojnice draga! (Ustane i korači na sredinu, gdje leže Neda i mladi plemić.) A ti bane, drage žrtve ove, kojih ljubav spasila je mene, u grob jedan sastavi — ko drage, kako bog im duše već sastavlja! Pokoj mrtvim — — pokoj tebi, sine Radovane, ti, ti prva žrtvo guje himbenice, nezasitne! Tri za tobom ona još nam otè, — bile joj posljednje! Radovane, živ kralj tebe kraljevića mrtva ide sad da sveti osvetom posvetnom! (Čuje se po drugi put truba od mora.) Pokoj mrtvim — sad se vraćam k živim. (Svi župani, držeć zastave, sastave se u polukrug oko kralja i bana; iz crkve se čuje hvalospjev uz orgulje.) Pjevaj bogu slavu sva hrvatska zemljo! Na Bojani i Raši, na Dunaju i moru, pjevaj slavu svaki živi stvor, a ječite, brda i doline, a ti more sinje, svim odjavljaj jeku tisućkratnu. Pjevaj sada sva hrvatska zemljo, jer gle časa, gdje sinovi tvoji idu u boj, bojovnici božji, da izbave kršćansku si braću od osmanskog, od groznoga iga! Idu sad, jer bog ih zove tamo! Leže u bezdnu urotni noži, a naši se vise mači, spašen je kralj, spašen i narod; jedinstvom božji poziv nas paše, toj zemlji snagom, a vragu njezinu — strahom. Jedinstvo naše, bože ti si! (Svi kliču: i ti, naš kralju Zvonimire, život tvoj, i tvoje ime. U crkvi utihne pjev i orgulje. Dvorani noseći kraljevske znakove pristupaju.) Bane Petre, namjestniče u kraljevstvu meni, izručam ti kraljevske nam evo znake. Ko svetinju ti ih čuvaj, da ih meni, mene čas kad vrati, vratiš neskvrnute; ako l' meni povratka već nema, da

ih predaš, koga bog pozovne nasljednika meni, da svetinju on ih nosi vjeran. A mač ovaj ja predajem tebi. (Uzme s podnosna dušeka kraljevski mač.) Mač Hrvata, mač Ljutovita, mač Trpimira, mač Tomislava, mač Držislava, mač Kresimira velikoga, Zvonimira mač — ja kralj hrvatski i dalmatinski Zvonimir predajem banu hrvatskomu i dalmatinskomu Petru, da njim štiti kraljevinu cielu, jug i sjever, iztok i zapad! Sa sjevera prvi boj te čeka. Iz hunskog groba, iz Atilina, viri nož; za nj hvata Koloman. Mačem ti ga suzbij ovim! (Vadi mač iz korice i diže ga u vis.) Maču našem, bože, daj pobjedu, jer od vieka za tvoju je on se bio slavu, i za izbavu ljudstva zarobljena! (Predaje banu mač.) A oružje za boj sveti sada ti mi daješ, bože. Tvoje volje svjetli trak mi šalješ; njega mašam se ko svetog koplja! S njime idem u križarsku vojnu. (Čuje se više truba od mora.) Zovu nas. S bogom ostaj, o kraljice! (Zagrli Jelenu.) Bane, nju ostavljam tvojoj pažnji, poklad sveti tvojoj vjeri, nju i sinovca joj Držislavića Stjepana. Bane, s Bogom! (Zagrli ga.) S bogom domovino! O ti prva nam si zemlja sveta! Ovaj cjelov, majko naša draga, kiem sinovi, dieleć se od tebe, sa suzami rosimo ti grudi, ni vjekovi nek nesbrišu nikad; iz njeg sreća nek potomkom niče! (Klekne i poljubi zemlju; kleknu i svi ostali, a Lovrinac s desna, Jelena s lieva stoje pružeć ruke kao na blagoslov.) Bože štiti, bože blagoslovi ovu svetu zemlju, hrvatski naš dom! (Svi ponavljaju u jedan glas; čuje se bojna svirka trubami s mora i izza zadka; svi ustanu, dižuć zastave i oružje u vis.) U sveti boj! (Svi ponove: u sveti boj! u sveti boj!)

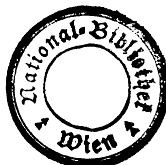
Konac.

Primjetba.

Povjestničare o Zvonimiru i njegovoj dobi upotriebio sam, koliko sam bolje znao, nastojeći dakako o dramatičnom formiranju poviestnoga gradiva. Poglavito su mi služile razprave gospode F. Račkoga (Rada knjige XIX, XXV, XXVIII, XXX, XXXI.) i V. Klaića (monografija o Zvonimiru); obazirao sam se i na J. Lucija (de regno etc.) lib. II. cap. 11 i lib. III, cap. 1, na Gfrörera poznate „Byzantinske poviesti" svez. II, str. 235—260, na J. Tkalčića poviest Hrvata 1. svezak, Balenovića povjestnicu hrvat. naroda. Poznavalac će opaziti, da sam se glede kompozicije glavnoga čina ipak najviše oslanjao na popa Dukljanina ljetopis, J. Črnčićem izdan, iz kojega su njekoja mjesta malo ne doslovce upotriebljena. Katastrofu izveo sam na ovakov način (spajajuć najme narodnu predaju o propasti Zvonimirovoj s nazorom povjestničarske kritike o toj predaji) za to, što mi se je ovako činilo najsgodnije za hrvatsku dramu o tom predmetu. Poznavalac će opaziti i to, da sam za Zvonimirovu oporučnu povelju upotriebio (svojim načinom) njekoje istinite povelje Zvonimirove iz kodexa diplomatičnoga, g. I. Kukuljevićem izdanoga. Da li je od tolika obzira na poviest postradao dramatični oblik, suditi je čitaocu; primietiti mi je samo to, da bih za konac 5. i početak 6. prizora I. čina mogao priobćiti variante, u kojih se Liepino čuvstvo obilnije očituje no što ovdje u textu. O načinu, kako je Radovan poginuo, nekaže nam povjestnica ništa. Kako sam ga ja prikazao, neprotivi se baš poviestnomu odnošaju Zvonimira prema prekodravskim njegovim rodjakom, a slaže se posve sa poviestnim značajem Kolomana, te tjelesne i moralne nakaze. Što se u drami govori o magjarskih osobah i o magjarskoj poviesti, to sam malo ne posve crpio iz D. Fesslera poviesti Ugara, pisane doduše jezikom njemačkim, ali jakom magjarskom sduhom. O tom se može osvjedočiti čitalac, ako pogleda toga djela 1. svezak (Lipsko 1815) sliedeće strane: 179, 239, 253, 256—265, 334, 338, 353—550.

Izpravci.

Na strani	11	u redku	1	s dola	mjesto	prst	čitaj	pest.
„	12	„	2	„	„	Cekaj	„	Čekaj.
„	27	„	8	„	„	šest	„	šestnaest.
„	68	„	5	s gora	„	kraljice	„	kraljici.

Tiskom dra. Lj. Gaja. (Podružnica C. Albrechta.)